

Theologiae Moralis Super Decalogum Seu Decem Dei Præcepta Pars ...

Tractatus IV. Præliminaris. Ad Præcepta Secundæ Tabulæ De Justitia, &
Restitutione in communi

Sporer, Patricius

Salisburgi, 1713

Caput III. De aliis restitutionis circumstantiis, Quis, cui, quando, ubi
restituendum?

Nutzungsbedingungen

[urn:nbn:de:hbz:466:1-59506](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-59506)

222 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
radice, scilicet injustæ acceptionis, vel damnificationis, quoad generalia ibidem requirenda: singulis autem singulis contractibus propria, non possunt una Sectione summarie comprehendi, sed pendunt ex materia propria de Contractibus in genere, et specie, DEO volente tradenda Tractatu sexto ad finem Decalogi.

CAPUT III.

De

Aliis restitutionis circumstantiis. Quis, Cui, Quando, Ubi restituendum?

SECTIO I.

Quis, & Quinam restituere obligentur? Ubi de causis cooperantibus ad damnum injustum.

SUMMARIUM.

3. Præter damni iniusti executores, ad restitutionem etiam obligantur ejus concausæ:
4. Omnes scilicet scienter, deliberatè, & voluntariè,
5. Cooperantes efficaciter ad injustum damnum proximi.
6. Reipsa secutum.
7. Et si aliàs etiam illud sine eorù cooperatione secutum fuisset.
9. Mandans, se Mandatum suum ante damni executionem revocet, & illa revocatio ad notitiam Mandatarii pervenerit, liber est ab onere restitutionis.

11. Scilicet

Secl. I. De cooperantibus ad damnificationem. 223

11. Secus si illa revocatio ante damni executionem ad notitiam Mandatarii non pervenerit.
12. Si vero mandatarius excedat mandatum in damno inferendo, is, non mandans, excessum illum compensare tenetur.
13. Usque ad n. An mandans, sicque obligatus, censearis, si alium in tui gratiam tertio damnum inferre jam paratum non prohibeas, cum facile posses?
14. Consulens saepe solus obligatur ad compensandum totum damnum, uti saepe sunt Consiliarii Principum, Advocati, Jurisperiti, Confessarii &c.
15. Qualis culpa requiratur, ut quis ad restitutionem obligetur ex malo consilio?
16. Licet mandans revocato mandato, non tamen consulens revocato consilio liberatur a restitutione, damno secuto.
17. Oppositum tamen est etiam probabile.
18. Usque ad n. 28. Ad quid obligeris, si alium jam resolutum & determinatum, sive ex se, sive ex aliorum consilio, tu etiam tuo consilio vel hortatu magis confirmes ad damnum alterius?
19. Contentiens in damnum alteri inferendum quidem semper peccat, consensu etiam inefficaci.
20. Ut tamen ad restitutionem obligetur, debet esse consentiens consensu efficaci dependentia, ita ut damnum inferendum, vel illud inferens ab eo dependeat.
21. Usque ad n. 36. Ad quid, & qualiter obligentur, qui suo voto, vel suffragio fuerunt causa damni?
22. Palpo quis dicatur, & qualiter obligetur?
23. Usque ad n. 40. Ad quid, & qualiter obligetur Receptor seu recipiens, custodiens, defendens &c. damnificantes fures &c.
24. Quis dicatur causa participans?
25. Usque ad 45. A peccato & restitutione excusatur, qui metu mortis v. g. furi prabet claves, instrumenta &c. milites, & praedones &c. jubat in asportandis pradis, abigendo vaccas &c.
26. Usque ad n. 50, Murus, non obstans, non manifestans.

tripliciter obligari possunt ad impediendum damnum alterius.

50. Soli ex justitia obligati impedire, & non impediendum alterius, obligantur ad damni compensationem.
51. Non verò obligati impedire ex Charitate tantum.
52. Etiam si ex vindicta, odio &c. erga alterum, damnum ei non impediatur.
53. Vel etiam pecuniam accipias à fure, & g. ne clamor impediatur, manifestes &c.
54. Secus, si accepto pretio, tua promissione tacendi fieri animosiores reddas.
56. Qualis debeat esse culpa. gravis, an levis, ut obligati ex justitia impedire & non impediendum, teneantur compensare damnum à se non impeditum?
57. Usque ad n. 63. Resolvuntur varii casus, de Principe, Magistratu &c. consiliariis, famulis, ancillis, studibus, urbium, agrorum, pagorum &c. Juuvenibus, reis, testibus, & Confessariis &c. non impediendum damna, ubi deberent.
63. Concausa ad damnum alterius ad restitutionem obligatur juxta proportionem influentis & causalitatis damnificando:
64. Ad quid, & qualiter teneatur I. causa totalis totalitate causa.
65. II. Partialis partialitate effectus tantum.
66. III. Partialis partialitate causa tantum.
67. IV. Partialis partialitate causa quidem, totalitate effectus?
68. Resolvitur casus de militantibus in bello injusto.
69. Usque ad n. 74. Quo ordine, qualiter, seu qui prior damnificantibus, vel cooperantibus restituatur?

Profectò restituere tenentur omnes ij, quicunque aliquid proximo debent ex justitia commutativa, juxta quatuor radices restitutionis Cap. precedenti latè explicatas: nimirum ex re accepta

ex injusta acceptione; ex injusta damnificatione; & ex contractu. Sed hîc sermo specialiter est de restitutione ex dilecto tantum formali injustæ acceptionis, vel damnificationis in quibuscunque bonis proximi, vitæ, famæ, fortunæ: neque hîc dubium esse potest, teneri restituere quemcunque, qui causa principalis, & immediatè executiva damni injustè illati fuit; neque de hoc aliquid speciale dicendum superest: sed multum per omnem modum de causis cooperantibus ad injustam damnificationem proximi, quænam, qualiter, quo ordine restituere teneantur? Ut res tota adæquatè sub aspectum ponatur, sit benè pinguis

ASSERTIO I.

Restituere obligantur omnes voluntate deliberata, & efficaciter cooperantes ad injustum damnium proximi re ipsa inde secutum, etiamsi alias sine eorum aliquorum cooperatione secutum fuisset: Nec solum positive cooperantes (jussio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans) sed etiam negative tantum seu non impediens (mutus, non obtans, non manifestans) quando ex justitia tenebatur impedire: Idque secundum proportionem influxus, seu causalitatis totalis, vel partialis in damnificationem: Et ordine proportionato causalitati, vel cooperationi suæ: prius nimirum priores, & principales: Utpote, primo loco possidens aliquid ex injusta damnificatione: Secundo loco mandans: Tertio loco exequens: Quarto loco alia causa secundaria, cooperantes proportionem cooperationis, &

226 *Traët. IV. Prælim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
causalitatis suæ. Tota quidem communis, sed b
tè patens Assertio amplâ indiget explicatione.

§, I.

Restituere tenentur omnes voluntate delib
sata efficaci, efficaciter cooperantes &c.

3 **C**ertum nimis apud omnes. Sumitur ex
ad Rom. I. v. 32. *Qui talia agunt d*
sunt morte: & non solum qui ea faciunt, sed etiam
qui consentiunt facientibus. Unde est illa verissima
maxima c. Votum q. I. Facientem & consentientem
par pena constringit. Atqui omnes positivè, vel neg
gativè cooperantes, præcipiens, consulens, aliq
vans, non impediens, cum teneretur ex iustitia
consentiunt cum eo, qui quomodolibet proximo
damnificat, consequenter easdem pœnas, & obli
gationes participat: ergo non solum causa præ
palis, sive immediatè executiva, sed etiam omnes
causæ cooperantes ad injustam damnificationem
proximi, sicuti participant in peccato contra iust
tiam, ita etiam participare debent in pœna, & obli
gatione restitutionis. Ratio autem manifesta est.
Quia quicumque est causa damni injustè illati, tenet
tur ad restitutionem: nam, qui causam damni illi
damni dedit, censetur, ut dicitur c. ult. de injuriis
atque omnis positivè, vel negativè cooperans in
actionem injustam, & damnificationem proximo
eo ipso est causa, saltem partialis, damni injustè
illati: ergo tenetur ad restitutionem. Ur autem
eam obligationem restituendi contrahant ejusmodi
cooperantes, in terminis Assertionis requiritur, ut
sint.

Seç. I. De cooperantibus ad damnificationem. 227

I. Cooperantes voluntate deliberata, & efficaci. 4

Nam imprimis, si omninò involuntariè, ex ignorantia, inadvertentiâ, vehementissima passione auferente voluntarium, & generaliter præter omnem intentionem quis cooperetur ad damnum alterius, tunc sicut cessat delictum, sic cessabit obligatio restituendi, ex re accepta, nisi quid adhuc existat, vel cooperans inde ditior factus esset. Deinde requiritur voluntas, seu consensus efficax expressus, vel interpretativus in damnum tertii. Non sufficit voluntas, vel consensus inefficax tantùm, seu simplex complacèntia in damnum alterius: talis enim non exit in opus externum: cooperatio autem ad damnificationem tertii, debet exire in opus externum, & damnum inferre per actionem externam injustam, ut ex dictis Assert. 1. §. 4. constat. Et hinc consequenter,

II. Cooperantes efficaciter: requiritur nimirum, ut ea cooperatio, jussio, consilium, consensus &c. sint veræ causæ influentes in injustum damnum tertii, ita ut ex tali jussione, consilio, consensu alter vere moveatur ad inferendum damnum, & sine iis non fieret damnum tertii. Quando ergo ejusmodi actiones nullo modo influerent in damnum tertii, eò quòd alterum ad nihil moveant, sed alter sine iis, & independentè ab iis jam erat determinatus, & resolutus inferre damnum alteri tertio, adeoq; sine illa cooperatione, jussione, consilio &c. adhuc æquè fieret damnum tertio, tunc ex parte sic cooperantis nulla nascetur obligatio restituendi. Ratio est: Quia tota radix obligationis restituendi est causa damni injustè illati: atqui in proposito, illa cooperatio, jussio, consilium,

filium, consensus, si iis nihil motus est damnificandi ad damnum inferendum, sed sine iis jam resolutus & determinatus inferre, æquè damnum intulisset, non est causa damni injustè illati, sed habet se merè per accidens, ut quid tunc concomitans injusti proximi damnificationem: ergo licèt talis cooperans, mandans, suadens &c. peccaverit contra iustitiam quoad affectum internum, non tamen quoad effectum ipsum, & conlequenter quoque immunis erit quoad obligationem restituendi.

6 III. *Ad injustum damnum proximi re ipsa secutum.* Quantumvis enim voluntariè, & efficaciter damnum intentatum sit, si tamen re ipsa secutum non sit: ut si Dominus famulo præcipiat hominem occidere, spoliare domum, vel segetem incendere &c. ille autem mandatum, quacunquè ex causa executus non sit, quantumvis talis peccaverit contra iustitiam in affectu, non tamen in effectu, ut patet ideòque ad nullam restitutionem obligabitur. Ita autem satis probabilis videtur sententia communis Antiquorum, D. Thomæ 2. 2. q. 26. a. 7. *Soti Novar. Sylvest. Alexsis, Gabrielis, Angeli,* aliorum eum Laym. l. 3. tr. 2. c. 5. a. n. 5. Cooperantes ad hoc ut contrahant obligationem restituendi, debere ita concurrere, & influere ad damnificationem injustam, ut sine illis damnificatio injusta aliter non fieret, v. g. iussione, vel consilio, ita movendæ causam immediatam damnificantem, ut aliter non moveretur ad damnificandum, eò, quòd tantum propriè videatur esse causa damnificationis. Nihilominus dicimus nos.

IV. *Etsi alias sine eorum cooperatione damnum*
secutum fuisset. Verior est omninò hæc oppo-
sita Sententia communior, maxime RR. *Cajetani,*
Soti, Petri Nav. & aliorum, quorum aliqui, *Molina*
Tr. 2. tom. 3. de restit. disp. 736. Less. l. 2. c. 13.
dub. 2. n. 2. Vasq. de restitut. c. 9. §. 1. n. 3. Lu-
go disp. 19. sect. 1. nimirum ad contrahendam obli-
gationem restituendi sufficere volunt, quòd causa
cooperans sua jussione, consilio, auxilio &c. de fa-
cto reverà concurrat, & influat ad injustam damni-
ficationem, etsi etiam sine illa damnum fieret: ut po-
te de facto reverà movendo, vel adjuvando causam
immediatè damnificantem, etsi illa defacto etiam
moveatur, vel adjuvetur sufficienter aliunde, ut sine
illa altera cooperatione adhuc damnum inferretur,
aut illatum fuisset. *Ratio est.* Quia ad contrahen-
dam obligationem restituendi, sufficit reverà, & de-
facto esse causam voluntariam damni injusti illati:
atque in moralibus nihil vetat, plures esse causas ad-
equatè moventes ad eundem effectum, ita ut sine
qualibet earum adhuc effectus fieret: ut si plures
baptizent eundem infantem: plures Sacerdotes
consecrent eandem Hostiam, prout fieri potest in
Ordinatione Sacerdotum: sic in proposito plures
causæ cooperantes, jussione, consilio, vel auxilio ad-
equatè poterunt concurrere, & movere damni-
ficantem, ita ut sine qualibet earum adhuc moveretur
ad damnificandum, & adhuc damnum sequeretur.
Quo casu sanè causæ cooperantes omnes necessa-
rio contrahent obligationem restituendi, neq; enim
est major ratio, cur una potiùs, quàm altera; nam
P 3 quæ.

qualibet se excusare posset: etsi ego non concu-
 rrissem, iussissem, suavissem &c. adhuc damnus fuisset
 se secutum: ergo omnes incurrunt obligationem
 restituendi: ergo ut causa cooperans contrahat ob-
 ligationem restituendi, sufficit, quod defacto con-
 currat efficaciter ad damnum: licet etiam aliis
 aliis de facto concurrentibus, damnum sequeretur.
 Id verò apud omnes in confesso esse debet, causas
 iniustum damnum cooperantes ab obligatione res-
 titutionis minimè absolvi, ex eo, quod ipsis non
 concurrentibus, alij tamen sine dubio concurrissent.
 & sic sine ipsorum cooperatione nihilominus dan-
 num illatum fuisset, ut in simili sæpius notum est.
 Ex eo enim, quod alij injustè fecissent aliquid agendo
 non justificaris tu agendo idem: alioquin tu
 non peccaret, ex eo, quod certo sciret, se non au-
 rere, alios tamen furaturos. Et Usurarius iuste ex-
 geret usuras, ex eo, quod sciat alios usuras exete-
 re. Et hæreticus damnandus non esset, ex eo,
 quod Christus in Scriptura dixerit, oportet hæreticos
 esse &c. Dictum denique: *Nec tantum cooperantes
 positive, sed etiam negative: causæ cooperantes
 ad injustam damnificationem proximi communiter
 enumerantur novem. Sex priores sunt positive,
 tres reliquæ negative tantum cooperantes, his ve-
 ribus comprehensæ, & mox ordine explicandæ.*

*Fussio, Consilium. Consensus, Palpo, Recursus,
 Participans, Mutus, non obstans, non man-
 stans.*

Jussio, Mandatum, Jubens, Mandans.

Prima persona, & causa cooperans ad injustam
proximi damnificationem, est sine dubio obli-
gata ad restitutionem damni re ipsa secuti, v. g. ju-
bens, vel mandans alium alterum occidere, spolia-
re, vel quomodolibet damnificare. Circa quam
non leves difficultates expediendæ sunt.

I. Mandans, seu præcipiens, si mandatum su-
um ante executionem verbò, scriptò, vel nuntiò
retractet, vel revocet, dummodo revocatio ad no-
ticiam mandatarii pervenerit, liber est ab obligatio-
ne restituendi. sicut & ab aliis pœuis externis, esto
mandatarius nihilominus damnum inferat, Com-
munis DD. cum *Molina tr. 2. tom. 3. parte poster.*
disp. 731. Ratio patet: Quia revocatò manda-
tò, cessat tota causalitas, cooperatio, & influxus
mandantis in damnum, ita ut causa exequens, co-
gnita revocatione, non possit censerì amplius ope-
rari ex mandato, vel autoritate præcipientis: & si
damnum nihilominus sequatur, non sequitur, am-
plius vi præcedentis mandati jam revocati, sed ex
mera propria, libera malitia mandatarij: ergo man-
dans tunc non tenetur amplius ad restitutionem.
Tenetur tamen tunc mandans ex charitate præ-
monere damnificandum, ut sibi caveat, si utiliter,
& sine suo gravi incommodo facile possit: charitas
enim obligat ad avertendum grave damnum proxi-
mi, idque maximè, si tu ipse aliquo modo occasio

ejus damni fuisti: non tamen obligat cum gratia proprio incommodo.

IO *Hinc resolves casum.* Ego, promissis centum aureis, tibi præcepi, ut inimicum meum occideres: mox pœnitentiâ ductus mitto ad te litteras diserte significans, ut omninò ab homicidio abstineas: tu vero nequam, ut promissio præmiò potiaris, fingis te non recepisse litteras, sicque adhuc inimicum meum occidis. Erone ego obnoxius restitutioni & irregularitati? Resp. Nequaquam. Quia sic tu non potuisti occidere ex mandato meo, quod iam seriò revocatum scivisti, sed occidisti ex mero tuo arbitrio: consequenter solus restitutioni, & irregularitati obnoxius eris. Et insuper non poteris iure exigere, vel acquirere mercedem illam, cum scias pactum à me esse rescissum: & adhuc insuper obligaberis ad resarciendum mihi, quidquid damni ex tali homicidio tuo, mihi fortè imputato, obvenit. Ita ex communi Lugo *tom. 1. de justit. disp. 19. Sect. 2. §. 1. n. 24. Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 2. §. 1. n. 6.*

II. Quòd si facta à mandante revocatio mandati ante executionem ad notitiam mandatarij non pervenerit, isque exequatur, & damnum inferat, jam mandans manebit obligatus ad restitutionem: quia non obstante sua revocatione, adhuc vi sui iniqui mandati damnum efficaciter secutum est. Quòd si verò revocatio mandati mandatario quidem innotuata fuit, is tamen vel non credens seriam esse revocationem, aut inculpabiliter oblitus, postea nihilominus exequatur, in rigore loquendo, mandans adhuc

adhuc manet obligatus ad restitutionem ; reverà enim adhuc mandatum est causa principalis illius damni : mandatarius enim reverà adhuc movetur vi præcedentis mandati ad inferendum damnum ; habet enim quasi duplex motivum, scilicet mandatum præcedens, quod verum est ; & perseverentiã mandati, quæ falsa est : ad obligationem autem restituendi sufficit, quòd mandatum sit causa saltem partialis damni inferendi, quod etiam in aliis patebit, ut benè probat *Lugo cit.*

At, quid si quidem vellem, sed non valeam amplius revocare mandatum meum tibi datum de damno inferendo alteri ; possum tamen alterum admonere, ut sibi caveat, & spes adest evadendi damnum, teneórne illum admonere ex justitia ? Resp. Te sine dubio obligari. *Ratio est* : Quia teneris facere, quantum potes, ne tuã causã injustè damnum proximo inferatur. Quoad damnum vero, vel periculum proprium, ita distinguendum est. *Primò* : Si ex tua admonitione incursum sis damnum æquale, vel quasi æquale (multò magis, si minus) quàm sit damnum inferendum ex tuo mandato tertio innocenti, adhuc obligari admonere. *Ratio est* : Quia actio injusta mandati tui obligat te ad amovendum damnum ab innocente, cujus injusta causa esses, non obstante proprio æquali, vel quasi æquali periculo tuo, cum in pari causa melior debeat esse conditio innocentis, quàm tua nocentis. Quare si vita Petri tunc periclitetur, tuã vitã : si fama, tuã famã ; si bona temporalia, tuis bonis temporalibus redimenda sunt. Est hæc communis,

& certa doctrina de calumniatore, vel falso teste in iudicio, qui tenetur retractare etiam cum suo æquabili periculo, quando retractatio est profutura, ut videmus in octavo Præcepto. Eadem autem præceptus est ratio in proposito de aliquo iniquè mandante. Quòd si verò ex admonitione tua imminet damnum tibi longè majus, vel altioris ordinis, quam sit damnum proximo ex mandato tuo inferendum tunc excusaberis à præmonendo: quia censeris moraliter non posse præmonere, quæ enim multum difficilia sunt, judicantur moraliter impossibilia. Vide si Petro ex mandato tuo inferendum sit solum damnum in bonis fortunæ, non teneberis tu eum admonere, si ex illa admonitione tua vita, vel fama certò periclitetur. Vide pluribus Lugo *cit. §. 1. n. 31. & Dianam p. 4. tr. 2. de irregularitate resolut. 14.*

- 13 III. Quòd si mandatarius excedat mandatum in damno inferendo: ut si iustus est verberare, & occidat; Si iustus occidere, simul domum incendat, cum tamen sine incendio occidere potuisset: tunc excessum illum non mandans, sed mandatarius exequens compensare tenetur; quippe non ex mandantis mandato, sed exequentis malitià secutum.
- Excepit:* Nisi excessus ille, aut ratione actionis periculosa præceptæ quasi necessariò, aut casu, & præter intentionem mandatarii sequatur, ut si iustus graviter lauciare, & occidat; aut iustus occidere Petrum, per errorem occidat Paulum; aut iustus incendere, domum, casu simul occidat, vel comburatur homo &c. tunc enim mandans tenebitur ad

Cap. III
teste la
no a qua
ra, ut vi
em pro
mandan
mineat
is, quam
erendum
seris mo
multum
ilia. Ue
it solum
s tu em
vel fama
S. I. n.
ate resp
darum in
, & oc
ncendat
et : tunc
arius ex
ex man
secutum
nis peri
& pra
si iustus
occidit
ut iustus
vel com
enebitur
ad

Sett. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 235
ad compensandum totum damnum : quippe ra
tione imperii sui efficaciter secutum, juxta com
munem DD. Sententiam apud cit. Dianam p. 8.
tract. 7. resolut. 33. Tamb. cit. n. 3.

At, quid si mandatarius ipse propter executio- 14
nem mandati mei damnum patiatur v. g. jussu meo
occisurus, occidatur ipse ; aut ob homicidium, vel
furtum ex meo jussu patratum, ad rotam, furcam,
vel triremes condemnatur; teneor ne ego ei resarcire
damna ? Respondeo cum distinctione. Vel enim
alter se sponte mihi obtulit, aut sponte, aut liberè
acceptavit mandatum meum, & maximè si preti
um accepit : & tunc ego mandans ad nihil tene
bor : tunc enim ille ultrò periculo se objecit, ideòq;
nullam à me injuriam passus, in nullo erit resarci
endus, (Idemque per occasionem dic de consulente,
si enim alteri consului malum facere, unde is
consilium secutus, damnum passus est. ad nihilum
obligabor : quia liberum fuit consulto tale consili
um acceptare, scienti autem, & volenti non fit in
juria, & Juristarum scitum est : *consilii non dolosi,
nulla obligatio*) Vel alter fuit à me deceptus, vel co
actus suscipere mandatum illud damnosum sibi :
& tunc utique obligabor ei, quia tunc damnum il
lius sequitur ex ipsa injuria mea per meam deceptio
nem, vel coactionem ipsi illatum. Limita tamen :
*dummodò damnum illud tale sit, quod communi
ter contingere soleat ex actione precepta* : tunc enim
indirectè saltem censetur voluntarium mandanti.
Secus, si damnum sequeretur prorsus extraordina
riè : ut si jussu meo occisurus alium, in itinere casu
perea,

Pereat, v. g. equo lapsus, à latrone invasus, naufragio &c. tale enim damnum utique minimè præsumum, non erit neq; indirectè voluntarium mandans, nec propterea illi sub pæna restitutionis imputandum. Sic cum aliis *Tamb. cit. num. 3.*

¶ IV. Si quis certò sciat alterum paratum ac resolutum esse, seu jam omninò decrevisse in gratiam sui tertio damnum inferre: v. g. inimicum occidere, neque prohibeat, cum facile possit, tunc ipsum censeri mandantem, & ad restitutionem obligari in foro conscientia, absolutè affirmat *Molina cit. tom. 3. disp. 729. n. 6.* Sed rectiùs distinguit cum *Rebello*, & aliis *Laym. lib. 3. tract. 2. c. 5. n. 2.* Vel enim etiam alter in tui gratiam occisurus v. g. scit te malignum suum propositum cognitum habere, & non contradicere, nec impedire velle, cum facile possit, & tunc censeris moraliter cooperari ut consentiens, & consequenter obnoxius fies restitutioni. Vel aliter nescit, te suum intentum scire &c. & tunc factu damno, non teneberis ut mandans, cum nullo modo à te motus alter damnum inferat. Sed bene aliquando obligaberis, ut non obstans: si nimirum ex officio, vel justitia obligatus sis damna proximi impedire: ut si damnificaturus sit tuus subditus, filius, servus &c. Denique, si verò solùm ratum habens damnum in sui gratiam, ab alio illatum tertio: ut si in mei omninò ignorantis gratiam, meoq; nomine, putans scilicet mihi rem gratam facere, alius amicus, filius, famulus, damnum inferat tertio, nomine meo occidat, vulneret, spoliet, &c. egoq; factum postea cognitum ratum habeam, & approbem

Sect. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 237

bem in foro conscientiae ad nullam obligor restitutionem: nisi quatenus inde ditior fierem furto, rapina &c. Ita contra *Paludanum, Angelum, Sylvest. Navarr. c. 17. n. 133.* rectè docet communis DD. *Molina proximè citatus n. 3. Lessius l. 2. c. 13. dub. 3. n. 13. Valq. de restit. c. 9, §. 1. n. 19. Laym. cit. n. 3. Lugo §. 1.* Ratio est: Quia in nullo cadit obligatio restitutionis ex delicto, nisi is sit causa aliquo modo influens in damnum injustè illatum: sed ratum habens, & approbans tantum damnum ab altero in sui gratiam jam factum, nullo modo est causa influens in damnum; quippe jam præteritum, ad præteritum enim non est potentia, nec actio: ergo quamvis peccet in affectu maligno, non tamen tenetur restituere.

Nec obstat: quòd talis ita habitualiter fuerit dispositus, ut ipse quoque mandasset, vel consulisset, aut consensisset, si interrogatus fuisset: quia dispositio habitualis, sicut nihil ponit in effectu, ita nihil facit ad obligationem restituendi, ad quam requiritur, quòd quis aliquo modo defacto concurrerit efficaciter ad damnum inferendum, & non sufficit, quod si scivisset, concurrisset: ut per se patet.

Regula autem illa *Juris 10. in 6. Ratihabitio-17?* nem retrotrahi, & mandato non est dubium equiparari, locum habet solum in negotiis gestis, ac contractibus plerisque, qui alterius nescientis nomine celebrati subsequenti ratihabitione velut retrotracta confirmantur, perinde ac si mandatum ejus præcessisset: minimè autem habet locum in delictis quoad obligationes naturales maximè, qualis est obligati-

obligatio restituendi ; licet possit etiam habere locum quoad pœnas à Jure, vel Judice secundum præsumptionem fori externi justè infligendas in ratum habentes commissum crimen in gratiam sui. Sic enim speciali Jure Canonico pœna excommunicationis lata in percussores Clericorum, extenditur etiam ad ratum habentes percussorem vel occisionem Clerici in sui gratiam factam ab altero, de quò latius in quinto Præcepto.

§. III.

Consilium, Suasio, Consulens, Suadens.

18 **S**ecunda persona, & causa cooperans ad injustam damnificationem tertii post mandantem meritò est consulens, vel suadens : omnis nimirum, qui aut intellectum alterius rationibus, aut motivis imbuat, dirigit, instigat, urget : aut solum voluntatem movet, & impellit, hortando, rogando, terrendo &c. ad damnum aliquod inferendum tertio : talem contrahere obligationem restitutionis pro damno ex ejusmodi consilio, vel suasionem re ipsa secuto, nimis certum est ex ratione universali §. 1. data, consulens enim damnum, est verè causa illius, ut meritò *Aristoteles. 2. Phisicorum textu 27.* consulentem, vel consultorem reducat ad causam efficientem. At specialia rursus notanda sunt.

19 I. Consulens ad damnum inferendum alteri ex suo consilio efficaciter secutum, ut nimirum alius ex illius consilio permotus re ipsa damnum tertio intulerit, adeò obligatur ad damni illati compensationem, ut sæpè contingat ipsum solum consulentem

tem teneri ad compensationem totius damni secuti; ipse verò exsequens omninò liber, & excusatus sit, utpote Consilarii Principum, Advocati, Jurisperiti, Consilarii &c. quos Princeps, Cuius, confitens, rudes homines, bona fide secuti damnum inferentes, ad nullam restitutionem obligantur, nisi quatenus inde ditiores facti essent, post veritatem cognitam, sed soli consulentes. Ut si quis Jurisperitum præferens suadet alicui damnum inferre, contractum inire, dicens esse justum, executor autem juris imperitus, invincibiliter ignoret esse injustum, is, secuto damno, ob bonam fidem, & à peccato, & à restitutione immunis erit, solo consulente obligato: ut ex communi omnium consensu notant Molina tom. 3. poster. disp. 730. Laym. cit. n. 3. Secus autem est, quando exequens ipse intelligit consilium esse injustum, sicque mala fide damnum inferat: tunc enim is primo loco obligatus manebit, & in ejus defectu primò consultor, vel suafor, juxta dicenda inferiùs.

II. Quoad culpam requisitam ad contrahendam obligationem restituendi damnum ex malo consilio secutum ita distinguendum est. Si consulens talis persona sit, quæ ex officio consulere teneatur, aut ratione status, ac muneris sui eam peritiam profiteatur in ea re, quam suadet, ut Doctor, Consiliarius, Advocatus, Confessarius, Medicus, Chirurgus &c. tunc non tenebitur tantùm, de dolo, & culpa Theologica gravi, sed etiam in Sententia communi ex culpa politica lata, imò & levi, si consilium etiam cedit in ipsius commodum, utpotè, quia
sala

salarium, vel beneficium inde habet: ut patet ex d^o Etisio. *præced. de restitut. ex contractu, vel quasi contractu*: addita sententia mitiori quoad culpam politicam tantum pro foro conscientia. Peccant ergo contra justitiam, & ad damnorum secutorum restitutionem obligantur Theologi, Juristæ, Consiliarii, Confessarii, si per culpam, negligentiam, & ignorantiam crassam malè consulendo causam præbeant damni spiritualis, vel corporalis tam perlonæ consultantis, quàm alterius tertiæ: ut si obligatum restituere, aut volentem injustum contractum inire malè informet. Væ hîc negligentia supina multorum! At verò si consulens talis persona non sit, quæ ratione statûs, vel muneris sui peritiam rei consulendæ profiteatur, non obligatur ex malo consilio, nisi doloso, hoc est, nisi scienter, & fraudulenter alterum ignorantem circumveniat, juxta regulam juris 62. in 6. *Nullus ex consilio, nisi fraudulentum sit obligatur*: & regul. 37. ff. *Consilii non fraudulenti nulla est obligatio*. Quòd omnes intelligunt de consilio liberè dato, ab amico v. g. non ex officio debito. Ratio discriminis est: Quia personæ, quæ peritiam præferunt ex officio, vel munere suo, quâ tamen carent, hoc ipso decipiunt alios suum consilium secutos per simplicitatem: qui autem talem peritiam non præferunt, horum consilium nemo sequitur, nisi prius explorârît, num expediat, nec ne; ut dicitur in Jure Civili *L. 2. in fine ff. mandati*.

21 III. Quamvis mandans, revocato mandato iniquo, salvetur, ut dictum est: consulens tamen ali-

Señ. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 245

cui damnum inferre tertio, quamvis ante executionem revocare conatus sit iniquum consilium, damno tamen secuto, non liberatur ab obligatione restituendi, secundum communioem, ac tutiorem Sententiam DD. Navar. Tollet, Azorii, Gomez. Lessij, Molinae, cit. disp. 731. aliisque cit. Laym. tom. 1. lib. 1. de excommunicatione, tract. 5. p. 2. c. 5. n. 7. Lugonis, & aliorum, ita rectè distinguendum. Quando consilium solum datum est ad sciendam *veritatem*: ut si Doctor consulatur, an aliquis contractus sit illicitus, an talis medicina sit salubris &c.; tunc si datum consilium malum ante executionem revocetur, etsi damno adhuc secuto, liberabitur consulens ab obligatione restituendi; tunc enim operans non potest operari ex consilio, vel autoritate consulentis, quippè, quo revocato ipsemet fatetur se esse deceptum. Quando verò consilium datum est ad sciendam *utilitatem*, eoque moverur quispiam ad damnum injustum inferendum, proposita rei utilitate, commoditate, vel voluptate, ipsi inferenti damnum proventura ex damno alterius, &c. & tunc. in rigore vera est sententia, etiam revocato consilio ante executionem, damno tamen secuto, non liberari consulentem ab obligatione restituendi. *Ratio*, & manifesta disparitas est inter dare mandatum, & dare consilium: quia mandatum præcisè influit propter voluntatem perseverantem mandantis, quo proinde voluntate revocata omninò cessat influere mandatum: ut supra ostensum. At verò consilium non influit ullo modo propter voluntatem perseverantem consulentis

sed propter motivum utilitatis, commoditatis, vel voluptatis à consulente in opere injusto patrando propositum: ut si consulas homicidium ob decorem tibi vindictam; vel abortum ad evadendum infamiam; occultum, & tutum modum furandi &c. Atqui etiam consulens tunc revocet suum consilium, & ab opere patrando rursus dehortetur, nihilominus tamen manet, vel potest manere adhuc à te propositum motivum alterius menti impressum, illiúmque, non obstante tua revocatione, adhuc re ipsa movere ad opus injustum patrandum, & damnum tertio inferendum: quo casu consilium tuum, non obstante tua revocatione, objectivè tamen adhuc movet reverà: neque enim in tua potestate est motivum illud, & quasi motum malignum alterius menti impressum pro tuo arbitrio remove, nisi alter spontè consentire velit. Et sunt motiva illa velut arma, quibus armasti homicidam, vel furem ad inferendum damnum, licet postea petas, & consulas, ne iis malè utatur, si tamen nihilominus utatur, semper tu denominaberis causa damni secuti, quod prius volebas, & prævidebas in causa data, certe prævidere tenebaris fieri posse, ut malignum motivum alteri impressum amplius extorquere non possis, quin eo adhuc motus damnum inferat: ergo damno secuto, non obstante tua revocatione, manebis obligatus ad compensandum damnum secutum.

22 Dixi tamen, & fateor *in rigore* verissimam esse hanc sententiam speculativè. Quia ad praxin tamen, & maximè de post facto, non possum negare

Seçt. I. De cooperantibus ad damnificationem. 243

probabilem esse oppositam sententiam gravium
DD. S. Antonini, Sylvest. Nav. Fillintii, & alio-
rum, quos sequitur Diana p. 2. tract. 16. resolut.
15. & probabilem censet Laym. loc. cit. n. 7. in fi-
ne. Nimirum ejusmodi consulentem, postquam
consilium suum seriò revocavit, & confutavit, ni-
hilque omisit ad dissuadendum, & avertendum ho-
minem ab opere maligno consulto, si is nihilomi-
nus in maligno proposito perseveret, liberari ab o-
nere restitutionis, & damnum postea secutum, ma-
litiæ executoris potiùs, quàm consilio dato tribu-
endum esse: nam talis fecit, quantum potuit ad im-
pediendum damnum. Tenebitur tamen prius, si
absque equali, vel majori damno possit damni-
ficandum monere de damno imminente: idque ex
Charitate secundum omnes: & omninò etiam ex
justitia: cum enim damnum re ipsa sequatur ex suo
dato consilio, quamvis revocato, utique ex justitia
tenebitur illud quibuscunque potest modis amove-
re, vel impedire, ut *aliis cis.* docet, Lugo eadem
disp. 19. sect. 2. §. 1. De hoc nos iterum specialius
in quinto Præcepto, de consulente homicidium, &
maximè abortum.

IV. Quòd si aliquem jam resolutum, & deter-
minatam, vel ex se, vel ex consilio, vel instinctu a-
liorum, alteri injustum damnum inferre, tu consi-
lio, & hortatu tuo accedente, magis etiam confir-
masti: te non obligari ad restitutionem docet pro-
babilis, & communis Antiquorum Sententia *supra*
I. N. III. allata. Contra: te etiamnum obligari
docet communior Sententia RR. ibidem N. IV. al-
lata

244 *Tract. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
lata. Ego, quoad consulendum, utramq; Sententiam
veram credo sub distinctione, & ratione diversa.
Si enim tu consilio, & hortatu tuo verè efficaciter
movisti, ita ut etiamsi alter ex se, vel aliunde resolu-
tus, vel determinatus fuisset, tamen solo tuo con-
silio, & suasu motus damnum intulisset: & tunc
omninò verum est, te obligari ad restitutionem dam-
ni secuti: quia defacto revera efficaciter causatus
est etiam sine tuo concursu, & consilio damnum
adhuc inferendum fuisset. Ratio data est *ibid.* §. 1.
N. IV, Quòd si verò defacto non ita efficaciter
movisti, quia nimirum solo tuo suasu non permo-
visses alterum, nisi jam aliundè satis motus, & de-
terminatus fuisset: etsi in proposito maligno con-
firmâris, aut etiam impuleris, ut citius, animosius,
aut etiam crudelius damnum inferret: & tunc pro-
babilissimum est, te non obligari ad compensatio-
nem nisi fortè de excessu. Sic *D. Thomas, Nov.*
alii supra allati. Ratio est: Quia quando alter ali-
unde adeò jam resolutus, & determinatus erat ad
damnum inferendum, ut non solum absque tuo
consilio intulisset, sed etiam solum tuo suasu motus
non fuisset, tunc reverà non fuisti causa efficax, ut
damnum absolute, & quoad substantiam inferretur,
sed ad summum quoad modum, & qualitatem. Ne-
que referre videtur, quòd hortatu tuo causa fuisset,
ut citius, expeditius, alacrius damnum inferretur,
quia moraliter loquendo, parum, vel nihil interest
ad damnificationem, quòd citius, vel tardius damnum
inferatur, si absque dubio inferendum sit: quemad-
modum, si domus, vel seges inimici mei conflagra-

ret sine ulla spe auxiliis, & ego ex odio flamma ad-
derem, ut citius absumatur, licet peccem, quia ta-
men novum damnum nullum facio quoad substan-
tiam, non obligor ad restitutionem. Ita cum *Less.*
& aliis *Laym. cit.*

Dixi tamen: *Nisi fortè de excessu*: Nam si con-24
silio, vel hortatu tuo, aut etiam jussu causa fuisti, ut
majus damnum inferretur, quam alioquin illatum
fuisset, utique teneberis ad restitutionem, sed *de ex-*
cessu tantum v. g. Si furi per se parato furari cen-
tum, persuasisti furari mille, secuto effectu, contra-
hes obligationem restituendi nongenta tantum: ut
(contra *Adrianum, & Molinam, cit. disp. 736.*
n. 2. volentes te obligare ad restituendum totum)
rectius resolvunt *Navar. Medina, Rebellus, aliis-*
que cit. Lessius, Laym. l. 3. de justit. tr. 2. c. 5. n.
5. & Diana p. 3. tract. 5. resolut. 47. Ratio pater:
Quia ad excessum tantum efficaciter movisti, non
ad reliquum, quod alioquin secluso tuo suasu, fa-
ctum fuisset.

Contra verò: Quid si quis resolutus sit majus25
damnum inferre, vel plus furari, licebitne suadere
furari minus, aut minus damnum inferre; posito,
quod totum damnum, vel malum impedire non
possis? Certum imprimis est apud omnes, id licere
respectu ejusdem certæ Personæ damnificandæ: ut
si fur determinatus sit furari Petro centum, aut oc-
cidere ipsum, si à proposito amoveri omninò non
possit, licitè suadebis, rogabis, imò etiam juvabis
furari quinquaginta tantum, aut solum benè verbe-
rare, absque omni onere restituendi: quia directè

Q3

non

246 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
non concurris ad damnum inferendum, sed potius
præcisè ad gravius damnum impediendum, adeo
que utiliter rem alterius gessisti etiam laude, &
præmio dignus.

26 At verò respectu diversarum personarum certorum ita distinguendum est. Quòd si fur v. g. jam paratus furari cogitavit de utraque persona, Petro v. g. & Paulo, & utrique volebat furari, vel ambagebat, cuinam potiùs furetur: licitè rursùs potest consulere, ut potiùs furetur Petro ditiori, quam Paulo egentiori, saltè ut illi potiùs furetur minus quàm huic plus. *Ratio est*: quia directè non operaris ad damnum inferendum Petro, sed solum furi explicas veritatem aliquam certam & utilem, nimirum minus peccatum esse furari à ditiore, præsertim minus, quàm ab egentiore plus: Petrus autem ditior licet habeat jus retinendi rem suam, non tamen habet jus cogendi te, ut non explices proximo veritatem utilem: idèòque jure, & rationabiliter non potest esse invitus contra te ita consulere: nec consequenter incurres obligationem restituendi.

27 At verò, si fur jam resolutus sit furari plus ab aliquo, nihil cogitans de aliis, illicitum erit, & restitutioni obnoxium suadere ei, ut furetur minus ab alio, de quo ipse nihil cogitabat, aut si cogitabat, tamen furari volebat. *Ratio iterum est*: Quia licet ille alius Paulus v. g. non habeat jus, ne tu furi explices veritatem illam utilem, & honestam (scilicet minus esse peccatum furari minus à divite, quam plus ab egentiore) habet tamen jus, ut tu positivè

& directè non adjuves ad damnum inferendum ei, v. g. furi scalas præbendo, januam aperiendo &c. atqui in proposito, si furi volenti plus furari à Petro persuadeas furari minùs à Paulo ditioire, de quo tamen ille nihil cogitabat, vel furari ipsi nolebat, potestivè, & directè cooperaris ad furtum illi inferendum, ac morali æstimatione tantundem, imò plus facis, ac si furi januam Petri ad furandum aperires, dum ad furtum designas illum, de quo fur ille nihil cogitabat; ergo veram injuriam inferens restitutioni obnoxius fies. Ita (contra aliorum varios loquendi modos satis obscuros) ex communiori doctent Vasq. *Opusculo de restit. c. 9. §. 1. Lugo disp. 19. señ. 2. §. 2. n. 47.* Generaliter autem, quomodo volenti committere peccatum majus, liceat suadere, vel inducere ad peccatum minus, videbimus in materia de scandalo.

§. IV.

Consensus & consentiens.

Tertia persona, & causa cooperans ad injustam²⁸ damnificationem alterius consulenti valde affinis, est *consentiens* in damnum alteri inferendum utique semper peccans saltem contra Charitatem, cum omnis deliberatus consensus in malum, malus sit. At verò, ut peccet etiam contra justitiam, & onus restitutionis contrahat, debet esse consentiens consensu efficaci dependentiæ. *Explico.* 29

I. *Consentiens enim consensu inefficaci, & simplicis complacentiæ tantum; ut si videns alios furantes, à te minimè dependentes, complaceas, arrideas*

annuas, v. g. dicendo : facite, quod placet, per me non scietur ; talis namque licet peccet contra iustitiam in affectu (quod ipsum solum est contra Charitatem) non tamen in effectu : quia non influit in damnum, quippè à suo consensu omnino independens ; consequenter non tenebitur ad aliquam restitutionem secuti damni, ut consentiens, nisi aliquando ut non obstands, quando scilicet ex iustitia teneretur impedire damnum alterius. Excipitur tamen per omnem modum, nisi ita consentias in damnum alteri inferendum v. g. homicidium, ut tuo nomine, & in tui gratiam patrandum ab altero aliàs minimè patraturò : tunc enim æquiparaberis mandanti, & ut vera causa moralis damni secuti ad restitutionem obligaberis; juxta omnia dicta §. 2.

De mandante. Universaliter ergo debet esse

- 30 II. *Consentiens consensu efficaci dependentia: utpote suffragio decisivo, aut tali consensu, à quo damnum inferendum, ipsèque inferens omnino depèdet, ita ut is vel non posset, vel non vellet damnum inferre alteri, nisi ille consentiret, vel suffragaretur.* Talis consentiens injustam damnificationem alterius, & cum cæteris cooperantibus ad restitutionem obligabitur. Et potest esse vel consentiens totalis, ut Superior, Dominus, Pater consentiens in damnum inferendum à subdito, servo, filio : & tunc liquidò tenebitur ad restitutionem totius damni in solidum. Vel consentiens partialis, ut Consiliarius, Consultor, Senator, Vocalis in Consilio, Senatu, Capitulo, Electionibus, consentiens suo voto, vel suffragio in damnum inferendum, in-

justas exactiones, indignas electiones &c. & tunc ita distinguendum est.

III. Quando ad aliquam causam decidendam requiruntur vota, seu suffragia omnium, tunc omnes tenebuntur ad compensationem damni ex suo consensu, & voto suo iniquo secuti: quia nimirum omnes dederunt causam damni secuti. Quando verò non requiruntur suffragia omnium, sed sufficienti majora, seu suffragia majoris patris: postquam jam completus est sufficiens numerus suffragiorum à cæteris superioribus ad damnum inferendum, ut licet tu suffragium tuum neges, vel oppositum censeas, nihil tamen effecturus sis, neque damnum impediturus, peccabis quidem contra justitiam simile suffragium ferendo, & tuum votum addendo; attamen ad compensationem damni secuti non teneberis, juxta communem *DD. Nav. Molin. Vasq. Laym. cit. n. 6.* ac aliorum *supra relat.* Ratio est; Quia tunc tu non fuisti causa damni, cum ante tuam suffragationem, votationem, sufficiens, & efficax causa damni jam posita fuerit. Secus dicendum, quando tu. aut prior, aut inter priores suffragium iniquum dedisses: tunc enim una cum aliis causa efficiens damni secuti fuisses, & consequenter restitutioni obnoxius, nihil obstante, quòd tamen tu non suffragatus fuisses, nihilominus per reliquos eadem sententia lata, & damnum secutum fuisset, ut meritò notat *Molina cit. disp. 732. n. 3.* Aut, si speres te, etsi posteriorem, contradicendo authoritate, vel gratiâ aliis persuadere posse, ut iniquam sententiam mutant: tunc enim ex officio ad

250 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
id obligaberis: alioquin si dissimules, teneberis de
damno secuto, si ut *non consentiens*, certe ut *mutus*,
seu *non obstans* damno inferendo, cum tamen effi-
caciter obstare posses, ut supponimus, & ex utro-
que *Navar.*, rectè notat *Laym. cit.*

32 IV. At, quid dicendum in dubio de prioritate
suffragiorum? E.g. In Concilio viginti suffragato-
rum secretis suffragiis decretum fuit injustum tri-
butum populo imponendum, injusta multa, vel
simile quid: suffecissent tota suffragia majora, ni-
mirum undecim, at fuerunt quindecim. Jam omnes
hi dubitant (& tu etiam unus ex illis dubitas) an
suffragium suum fuerit ex primis undecim, adeoque
an ad restitutionem teneantur? Nam omnes con-
tra justitiam peccasse rei injustæ consentiendo, pe-
lam est; ut notat *Lessius lib. 2. c. 13. dub. 3. n. 22*
& 23.

33 *Prima* sententia affirmat omnes ad restituti-
onem in solidum teneri: quia omnes conflant in
nam causam adæquatam totius damni injusti; sicut
si decem trahunt navim, et si novem, vel octo
etiam traherent, tamen omnes trahunt: ita in pro-
posito. Sic *Merolla* apud *Tamb. lib. 1. Decal. c. 3.*
de Conscientia §. 7. v. suffragium.

34 *Secunda* Sententia absolutè negat ullum teneri.
Quia singuli sunt in possessione certa suæ pecuniæ,
vel facultatum, quâ non possunt spoliari per solum
dubium, nisi obligatio sit luce meridiana clarior. Ita
Rebellus, Sayrus, Henriq. Granado, Diana, alij apud
Lugo mox citandi. Utraque Sententia non impro-
babilis.

Sect. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 251

Tertia. Sententia probabilior, & melior obligat, quidem omnes; at non ad damnum totum in solidum, sed solum ad partem pro rata dubii. Sic cum aliis congestis Molina *disp. 736. n. 6.* Lugo *disp. 19. sect. 1. n. 22.* Ratio est: quia cum damnum illatum certum sit, & omnes dubitent, an ipsi sint causa efficax illius damni, certe omnibus collective, sumptis incumbit certa obligatio restitutionis: non quidem singulis in solidum, cum nullus de se certus sit, se damnum efficaciter causasse: ergo singulis pro rata parte. Alias rationes, aliaque pulchra videre potes apud eosdem *Mol. & eundem Lugo loc. cit. & rursus ibidem sect. 2. §. 3. & 5.*

§. V.

Palpo.

Quarta Persona & causa cooperans ad injustam damnificationem proximi dicitur *Palpo*, palpans vel palpator: & est is, qui adulando, & laudando, vel commemorando hominis nobilitatem, excellentiam, vires &c. vel exaggerando acceptam contumeliam, dedecus, contemptum minimè inferendum &c. aut contra irridendo, vituperando, exponendo alterius ignaviam, vecordiam, pusillanimitatem &c. atque ita alterum efficaciter incitat, & promovet ad actionem injustam, vindictam, vel quodvis damnum inferendum tertio, ita ut alter sine tali palpatione damnum non intulisset, Talis tanquam vera causa actionis injustæ sine dubio peccat contra justitiam, & contrahit obligationem restituendi pro damno secuto, sicut quælibet alia causa
posi-

positivè & efficaciter cooperans ad damnum alterius. At vix apparet quomodo taliter palpans in modo cooperandi differat à consulente, vel suadente; eadem enim est ratio utriusque, ideoque dicta §. *preced.* per omnia etiam sunt applicanda palpanti, nec speciale aliud addendum superest.

§. VI.

Rekursus.

37 **Q**uinta Persona, & causa cooperans ad injustam damnificationem proximi est *Recipiens*, seu recursum præbens, custodiens, defendens damnificantes, in ordine ad damnum injustum inferendum, aut illatum non compensandum; si ratione illius recursus, vel receptionis reverà damnum sequatur aliàs non secuturum: talis omnium consensu ad restitutionem obligatur, tanquam positivè cooperans ad damnum illatum, & non compensatum. Uti sunt. 1. Advocatus, & quivis alius causæ manifestè injustæ patrociniū apertè, vel occultè suscipiens. 2. Caupones, vel alii, qui filios familias contra parentum voluntatem domo excipientes ad prodigendas pecunias à parente profectitias computationibus, lusibus &c. ut benè probat Molina, *disp.* 733. Receptor furis quatenus formaliter fur est, vel detentor rei alienæ, videlicet ex expressa, vel tacita intentione, ac in ordine ad commodius, vel securius furandum, vel res furtivas deponendas, vel detinendas. 4. Item ipsam rem furtivam recipiens celandi causâ, hi enim furti crimen committere censentur, & etiam in foro externo eadem

pœnâ

pœnâ digni judicantur, juxta Regulam Juris L. 3. §. Non tantum ff. de incendio: Ubi dicitur: Receptatores non minus delinquunt, quam aggressores. Quod notent, qui scienter rem furtivam à fure emunt, & servant, verè enim receptatores furis sunt: idque maximè, si exinde fures ad deinceps furandum magis animentur.

Dixi autem notanter: *Quatenus formaliter fur* 38
est: Nam adverte benè. I. Non semper, si latro vel fur ad te divertat, statim eris receptator, & restitutioni obnoxius, sed si ita divertat, ut tu expresse, vel tacitè promittas ei recursum præbere, unde ipse securus de receptione, furatur, damna infert, vel injustè ablata reponit. Similiter, si post factum commissum, furem domo recipias, & occultes, dum eum lictores persequuntur ad judicium, si eatione fiat, ut furi spes præbeatur impofterum similis recursus, quo confusus, tunc evadens rursus damna inferat, eris receptator & ad damna illata compensanda obligatus. Non item, si seclusa ejusmodi spe impofterum, solùm pro tunc recipias ex commiseratione ut hominem, vel forte amicum, aut consanguineum tuum &c. ne capiatur, infametur, & pœnam præsertim capitalem luat: tunc enim (nisi obstat justum mandatum Magistratûs) nullum crimen committis, nec ulli injuriam inferes sic recipiens. Idèmq; universaliter dicendum de recipiente furem, vel damnificantem materialiter tantùm, v. g. quatenus homo miser: vel amicus, vel consanguineus est, aut quia domus est communis, quâ omnes adventantes sine discrimine recipi

cipi solent, aut quia recipiens ignorat esse talem &c. tunc enim recipiens non formaliter per se, sed materialiter tantum, & merè per accidens concurreret ad damna, si quæ postea sequantur. 3. Propter eandem rationem Molin. *cit. disp. 732.* Lugo aliique apud Tamburin. *lib. 8. tr. 4. c. 2. §. 4. n. 1.* rectè excusant à culpa & restitutione Advocatos, & Procuratores, qui defendunt fures in iudicio in iis, in quibus ipsimet fures se defendere jure possunt (utpote quando crimen omninò est occultum, vel nondum semiprobatum, aut quando injustè vexantur non servato juris ordine) eos enim defendunt non ut fures formaliter, sed ut homines jus habentes defensionis in prædictis. Quodsi inde damna aliis illata non compensentur, non justè defensionis, sed furis, ad eam compensationem semper obligati, malitiæ imputandum erit.

39 *Nec obstat denique*, quòd ejusmodi fures sic benignè recepti, & defensi, postea probabiliter redituri sint ad nova latrocinia, nec ablata reddituri hoc enim ut modo dictum, ipsis imputabitur, non sic misericorditer receptantibus, vel justè defendentibus merè materialiter. Tandem cum ejusmodi receptatio sit actio merè indifferens de se, omnino poterit admittere causam excusantem à culpa, & restitutionis debito, utpote metum mortis, vel alterius mali proportionaliter, ut iterum in simili dicam §: *seq.* Qua ratione ipse excusare coactus sum caupones in hospitiiis solitariis ita recipientes latrones ob metum incendii domus sibi incussum, & alicubi etiam factum.

§. VII.

Participans.

Sexta Persona, & causa positivè cooperans ad in-
 justam damnificationem proximi est *participans*, non tantum in ipsa re injustè ablata, vel detenta, ut qui cum alio fure immediatè furatur, prædàmque partitur, talis enim ut causa principalis, vel saltem partialis damni ratione injustæ acceptionis tenetur ad restitutionem pro rata sua, & non ut cooperans, vel ratione cooperationis, nisi ita cooperetur alteri, ut sine ipso alter damnum inferre non potuisset, vel ausus non fuisset, tunc enim tenebitur etiam ut cooperans in solidum, in defectum alterius sed intelligitur *Participans* in actione injusta damnificante alterum, hoc est omnis, qui quocunque auxilio, vel consilio præstito alteri ad damnum inferendum formaliter cooperatur. talis utique ad restitutionem damni secuti obligatus fit, quia talis solus ex causis cooperantibus directè, & physicè cooperatur ad damnum injustè inferendum. Ut, qui furem juvat fores effringere, scalam applicat, & tenet, vigilem, vel exploratorem agit, aut solum comitatur animi agendi causâ. Item faber ferrarius subministrans clavem, præsertim universalem ad fundandum, qui etiam proinde pœnis furti plectuntur, ut patet variis legibus ff. de furtis: quo spectant factores usurariorum, tabelliones, conficientes instrumenta usurarum in gratiam usurarii. Ut ex communi notat Molina disp. 734.

Veruntamen aliqua distinctio hîc adhibenda est. 41

Qui

Qui enim participat cum injustè damnificante in actione intrinsecè mala contra justitiam inexcusabiliter peccat, & semper tenebitur ad restitutionem. Ut qui juvat ad ipsam occisionem, vulnerationem, effractionem, ablationem, vel asportationem rei alienæ. At verò, qui participat in actione secundum naturam suam indifferente, & non ex natura sua intrinseca, sed solum ex iniqua intentione, & applicatione alterius mala, ut furi asportare, tenere ex gravi metu mortis, mutilationis, atrocis verberationis, aut similis mali; aut ob aliam gravem justamque causam excusari potest & à peccato, & ab onere restitutionis, juxta communem DD. apud cit. Ratio hujus est; quia actionem de se indifferentem ad bonum finem exercere per se licitum est: atqui talis exercet actionem de se indifferentem ad bonum finem, scilicet vitam propriam, vel incolumitatem conservandam: aut aliud grave damnum evadendum: ergo &c. Quod autem eadem actio, vel cooperatio ex iniqua intentione, & usu furis v. g. tendat ad damnum tertii, cooperans habet se metum permissivè, neque enim tenetur cum tam gravi suo incommodo impedire, aut peccatum furis, aut damnum tertii: neque tertius potest esse rationabiliter invitus ob talem cooperationem: sicut enim deberet esse contentus, si ipse damnificans ob tam gravem metum sibi damnum illatum non restitueret, ita sanè multò magis rationabiliter debet esse contentus, quod talis innocens ob tam gravem metum sibi incussum ad damnum suum invitus cooperetur; ergo ex ejusmodi gravi metu, actione de se indif-

indifferente cooperans ad damnificationem tertiā nec peccat, nec ad compensationem damni illati obligabitur. Et hinc.

I. Excusabitur & à peccato, & à restitutionis debito, qui metu mortis, aut alterius gravis mali coactus, præbet furi claves, vel instrumenta ad effringendas fores, vel arcas: qui domum incendenti scālas tenet, prædam jam ablatam portare iuvat &c. quia hæ sunt actiones indifferentes ex sola furis malitia damnificantes tertium. Non item excusantur, qui simili metu adactus ipse fores effringeret, vel incenderet domum, & januas aperiret, vel res repertas foras eijceret &c. tales enim actiones sunt intrinsecè malæ contra iustitiam, adeoque iis cooperans teneretur ad restitutionem.

II. Excusantur rustici v. g. qui milites, prædones, aliõsve iniquos possessores ex simili metu iuvant in asportandis prædis iniquis, abigendo vaccas vel pecora aliena &c.: gravi enim metu excusati non inferunt domino injuriam, formaliter loquendo. Similiter excusantur Christiani captivi apud Turcas v. g. contra Christianos remigantes, arma & sarcinas asportantes, fossas agentes, propugnacula exstruentes &c. ob similem metum coacti; ejusmodi enim actiones de se indifferentes sunt, & ex sola malitia Turcarum ad Christianorum damna destinantur. Non autem excusarentur etiam metu mortis ab ipsis Turcis inferendæ, contra Christianos pugnantes, tormenta explodentes, occidentes &c. istæ enim actiones intrinsecè malæ sunt, nullo sine excusabiles.

44 III. Universaliter & à peccato, & à restitutione excusantur, qui ex quacunque rationabili causa solum materialiter cooperantur alteri ad actiones injustas, & damnum tertio inferendum, quod iis etiam non cooperantibus, adhuc tamen inferretur; v.g. famulus usurarii jussu domini pecuniam numerans non enim cooperatur formaliter ad usuram, vel pactum usurarium, sed solum materialiter ad mutuum usurarium, & etiam secluso auxilio famuli adhuc facile à domino numeraretur, ut observat *Paludanus* apud *Laym.* citatus. Item ancilla domine suæ vocanti auxilium ferens in asportanda cista furtiva, quam etiam sine ejus ope auferret, & furaretur. Item si furi ascendenti scalas teneas, quam etiam nemine tenente ascenderet, & his similia. Ex communi DD. *Nav. Molin. Less.* alij cum *Laym.* l. 3. tract. 2. c. 5. n. 5. & 6.

45 IV. Secus dicendum, quando tale damnum absque tuo auxilio à fure v. g. inferri non posset: tunc enim tu adjuvans restituendi obligationem non effugies, esto etiam, quod si tu non juvares, alius non deesset, à quo juvaretur, ut cum aliis recte notat *Laym cit.* & in simili jam sæpius notavimus. Sed de his universalius in materia de scandalo, ubi de cooperatione ad peccatum alterius.

§. VIII.

Mutus, non obstans, non manifestans.

46 **S**unt tres reliquæ personæ, & causæ negativè tantum cooperantes ad damnificationem alterius, aliquali, etsi modico discrimine inter se differentes; Nam

Set. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 259

Nam *Mutus* dicitur, qui cum posset, & deberet, verbo vel si gnō non impedit, scilicet non loquitur, non prohibet, non clamat, non scribit, vel monet ante damnum factum ad illud impediendum: idque sive respectu illius damnificantis, sive respectu tertij damnificandi.

Non obstant dicitur, qui cum possit, & debeat ipso facto, non impedit, scilicet non defendit, non repellit, non custodit, aut alia actione non avertit damnum, cum defacto infertur.

Non manifestans dicitur, qui post damnum jam illatum non revelat damnificantem, vel non admonet damnificatum in ordine ad damni illati compensationem, vel rei ablatae recuperationem, aut etiam post iudicis edictum ad criminis vindictam; omnes ergo hæ tres causæ comprehendi possunt uno nomine *non impediens* damnum injustum proximi.

Dupliciter autem potest quis obligari ad impediendum damnum alterius. 1. Generaliter ex Charitate tantum. 2. Specialiter, & ex iustitia. Generaliter, & ex Charitate omnis Christianus tenetur impedire damnum proximi, quando commodè potest; nimirum sine graviore, æquali, vel quovis notabili proprio suo periculo, damno vel incommodo, juxta communem doctrinam *in materia de Charitate*. Nam proprius actus, & obligatio Charitatis est proximo benè velle interiùs, & cum necessitas postulat, etiam benefacere exteriùs, & consequenter etiam quodvis ejus malum, vel damnum avertere, & impedire quoad commodè fieri potest.

Specialiter, & ex iustitia obligantur impedire proximi damnum ij tantum, qui vel ex officio, vel contractu antecedente aliorum saluti, & indemnitati studere debent, ut sunt comnes Magistratus, Senatores, Consilarii, Advocati, Medici, Custodes, Administratores, Curatores, Famuli &c. omnesque mercede conducti ad res alterius custodiendas, vel procurandum alterius indemnitatem. Jam quaeritur, quandonam ejusmodi non impediens damnum proximi, obligentur ad restitutionem? Contra *Cajetanum, Richardum, Majorem, &* alios quosdam universaliter omnes culpabiliter non impediens damnum proximi ad restitutionem obligantes diximus in Assertionem: *Quando ex Iustitia tenebantur impedire.* Esto ergo

REGULA GENERALIS.

Illi omnes, & soli non impediens damnum alterius, qui ex iustitia, scilicet ex officio, vel contractu obligati erant impedire, obligantur ad damni secuti compensationem; non autem illi, qui solum ex Charitate tenebantur. Ita communis DD. cum S. Thoma 2.2. q. 62. a. 7. Navar. Molina disp. 737. n. 4. Less. Laym. cit. c. 5. n. 7. Lugo disp. 19. n. 9. Ratio jam supra data est: Quia obligatio restituendi oritur solum ex violatione iustitiae commutativæ, quando nimirum alteri aliquid ablatum, vel negatum est, quod jam fuit ipsius, seu ad quod actuale aliquod jus habebat: atqui quando aliquis obligatus ex Charitate tantum, omittit impedire damnum alterius, non omittit aliquid ipsius, seu ad quod alter

Señ. 1. De cooperantibus ad damnificationem. 261

Jus habebat : nullum enim in me jus habet, ut teneat
res ejus custodire, licet ego debitum morale & stri-
ctum charitatis habeam, ut patet : ille autem om-
nis & solus, qui ex justitia, scilicet officio, vel con-
tractu obligatus, omittit impedire damnū alterius,
verè omittit aliquid, quod fuit alterius, seu ad quod
alter jus habet : nam vi officij, vel contractūs initi,
alter verum jus habet, sicut & ego debitum non
morale tantum, sed legale habeo, ut teneat impedi-
re damnum illius : ergò iste tantum contrahit obli-
gationem restituendi, seu compensandi damnum à
se non impeditum, qui ex justitia tenebatur impedi-
re, non autem ille, qui ex Charitate solum obliga-
tus erat, v. g. Si sis custos vineæ à Magistratu con-
stitutus, vel pactò pretiò conductus, contrahis obli-
gationem compensandi damnum, si verbo, vel fa-
cto non impedias fures : at verò si non sis custos,
sed vicinus tantum v. g. peccas quidem non impedi-
endo damna, cum facile posses ; quia solum ta-
men peccas contra Charitatem, onus restitutionis
minimè contrahes. Sed explico utrumque obliga-
tum seorsim quoad specialia.

Obligati impedire ex Charitate tantum.

Non obligantur ad damni non impediti com-
pensationem, etsi facile, imò facillimè, absq;
gravi, imò sine ullo suo incommodo impedire pos-
sent, ideòque non impediendo mortaliter contra
Charitatem peccarint. Nam si sine gravi suo dam-
no, vel periculo impedire nequeant, etiam à peccato
contra Charitatem excusari communis est doctri-
na

na in materia de Charitate. Itaque maxima illa (omnem teneri ad restitutionem, qui est vera causa moralis alicujus damni proximo illati) vera est universaliter, si sit causa positiva per commissionem damni alterius: at non est verum universaliter, si sit tantum causa negativa, & per omissionem impediendi damnum alterius: tunc enim obligatio restituendi sequetur obligationem præhabitam impediendi: obligatio autem restituendi sequitur tantum obligationem justitiæ, & non solius Charitatis, ut dictum est: ergo causa moralis negativè tantum concurrens ad damnum proximi, tunc tantum contrahit obligationem restituendi, quando habuit obligationem justitiæ ad impediendum: non item, quando habet obligationem, & debitum Charitatis tantum. Loca diversa Juris Canonici significantia æquè reum eum, qui damnum non impedit, & qui intulit; ut *cap. non inferenda 23. q. 3. Qui potest prohibere injuriam à socio, & non facit, non est in vitio, quam qui facit injuriam.* Et c. sicut dignum, de homicidio ait *Alexand. III. Qui hominem potuit liberare à morte, & non liberavit, occidit.* Et c. *Pasce, dist. 87.* refertur dignum *D. Ambrosii. Pasce pane morientem, si non pavisti, occidisti.* Hæc, & alia loca intelligenda sunt quantum ad æqualitatem culpæ, non item quoad obligationem restituendi, nisi respectu personarum, qui ex justitia tenebantur ejusmodi mala impedire. Aliquot nunc dubia supersunt.

§2 I. Quid si talis ex Charitate tantum est obligatus impedire, studiose negativè habeat, non impedi-

diat, sed permittat inferri damnum proximo ex mera malitia, odio, vindicta erga ipsum? R. Hunc adhuc non obligari ad compensationem damni illati. Quia odium non est causa restitutionis, sed iniustitia commissa: hinc autem nulla est iniustitia commissa, quia nulla fuit obligatio impediendi ex iustitia: ergo &c. Deinde obligatio restitutionis sequitur causam externam damni: hinc autem nulla est causa damni; nam solus malignus affectus internus causa damni externi esse nequit: silentium autem seu omissio auxilij, cum sit quid merè negativum, causa damni positivè esse non potest. At, quid si tu alterum sic ex Charitate obligatum, aut sponte sua volentem impedire damnum proximi, v. g. furem, latronem, sicarium, rapturum, vel occisurum repellere, incendium extinguere &c. tu, inquam, impediatur, ne impediatur: peccabisne contra iustitiam cum onere restitutionis? Resp. (conformiter ad dicta Sect. 5. de impediendo alterum à consecutione alicujus boni non debiti ex iustitia) cum distinctione: Si per vim, metum, fraudem, dolo, vel mendaciis ita impediatur volentem impedire, omnino teneberis ad compensationem damni non impediti; secus, si sine vi, vel fraude, solo simplici consilio, suasu, vel hortatu impediatur. Sic Molina disp. 735. n. 4. Less. l. 2. c. 13. Lugo disp. 19. Sect. 3. n. 101. Ratio est: quia vi, vel fraude impediens peccas contra iustitiam, cum proximus habeat jus, ne vi, vel fraude impediatur à consecutione, vel conservatione sui boni. At, si sine vi, vel fraude impediatur, non peccas contra iustitiam, quia nullum

ejus jus violas, cum nec tu, vel aliter volens impedire, nihil ei debeatis ex justitia.

53 II. Quid si tu volens impedire v. g. furem, ne furetur à Petro, ab ipso fure pecuniam accipias, ne impedias, clames, manifestes &c. fiesne obnoxius restitutioni damni illati? Resp. Te ad nullam restitutionem obligari in proposito, (nimirum nisi ex justitia, officio, vel pacto obligatus esses impedire aut si pretium acceptum sit pars furti) (communis DD. *Sot. Navar.* aliique cum Laym. *cit. c. n. 9. Tamb. l. 8. tract. 4. c. 2. §. 6. n. 5.* Ratio patet ex dictis: Quia acceptio pretii tibi dati à fure, non te magis obligat ad impediendum damnum proximi, quam antea obligabaris: ergo si antea non obligabaris, nec ex justitia obligaberis postea: & consequenter, quia non peccas contra justitiam, etiam sumpto pretio non impediens, sed contra Charitatem tantum, nullam contrahes obligationem restitutionis.

54 III. At, quid si tu accipiens pretium, tua promissione tacendi furem animosiores reddas, qui alias ex timore tui impedimenti absterritus fuisset à furando: Resp. Tunc te obligari ad restitutionem damni tanquam veram causam participantem, seu adjuvantem ad furtum, affirmant communius DD. *Petrus Navar. l. 3. c. 4. n. 132. Less. cit. dub. 10. n. 68. Laym. & alij cit.* ac omnino probabilius. Negat tamen *Tamburinus* modò *cit. n. 6.* hac ratione: Quia quod tunc fur reddatur animosior, non ex tua aliqua positiva actione oritur, sed solum ex omissione negativa, quæ ommissio non reddit ex se animo-

animosiorum furem, sed ipse utitur hac omissione tua ad majorem suam securitatem in furando: ideoque tu non poteris censeri causa positiva cooperans vel participans ad damnum, quamvis accepto pretio promittas non impedire. Non audeo hanc opinionem, vel sententiam damnare, sed consideranti relinquo.

IV. Denique: Quid eo casu obligeris furi pretio danti, colliges ex dicendis in septimo Præcepto, ubi de acceptis ob turpem causam fufius. Hic breviter habes: Si pecunia hæc data fuit non liberali animo donandi, sed cum pacto obligandi te, ne impedias, clames, manifestes &c. (sive ex Charitate, sive ex justitia obligeris impedire) equidem ante impletum opus, quando res adhuc est integra, id est, si adhuc potes impedire damnum, vel facere, ut damnum illatum refartiat, v. g. res ablata recuperetur, teneberis omnino rescindere pactum illud improbum, pretioque furi restituto, damnum impedire. Post impletum autem opus, & damnum jam illatum, quod amplius impedire nequis, jam acceptæ pecuniæ dominium acquiris, adeoque furi restituere non teneberis, vendidisti enim illi operam tuam ipsi utilem, ac pretio æstimabilem, scilicet omissionem impediendi, quam omissionem poteris ponere, vel non ponere, & fortè non sine periculo suo posuisti, juxta latius dicenda ibidem.

Obligati ex justitia impedire.

Tenetur compensare damnum à se non impositum: idque non tantum ex dolo, vel malitia,

R 5

tia,

tia, si quis scilicet sciens, & volens ex industria, ac
 animo nocendi non impediatur, sed etiam ex culpa la-
 ta, & gravi Theologica, *secundum omnes*; & secun-
 dum communem sententiam etiam ex culpa levi,
 quando officium, vel contractus obligans ad im-
 pediendum, cedit etiam in commodum ipsius im-
 pedire obligati, quippe inde salarium vel proventus
 habentis: quamvis hic suo sensu etiam rectè dica-
 tur teneri ex culpa lata tantum, scilicet respectivè
 non absolutè: hoc est, ex tali culpa, quæ licet ab-
 solutè in se, & respectu aliorum levis sit, respectu
 tamen eorum, qui ex officio, vel contractu; maxime
 lucrativo, obligantur impedire damna aliorum, re-
 verà culpa gravis, & lata censeri debeat: ut optime
 explicat Lugo *disp. 8. sect. 9.* Interim maneat pro-
 babilis Sententia allata *suprà sect. 6. §. 4. & 5.* Ni-
 mirum non incurri obligationem sub mortali, nisi
 adsit culpa Theologica gravis, & mortalis. Cæte-
 rum etiam tales ex justitia, officio, vel pacto obli-
 gatos impedire damna aliorum, & à culpa gravi, &
 ab onere restitutionis excusari, si non impediatur
 propter periculum gravis damni proprii majoris,
 vel æqualis, (uti certè est jactura gravis rei fami-
 liaris, famæ, vel honoris, & maxime vitæ) rectè
 monent post alios Molina *disp. 735. n. 1.* Tamb-
em. Ratio est: quia ordinariè cum tanto onere hæc
 officia non assumuntur, nec pacta ineuntur; nisi
 quid amplius speciale pactum exposcat, ut in milite
 tempore belli, & Parocho tempore pestis, vel sub-
 versionis ovium: item pactum assecurationis. Jam
 pro praxi frequentissima percurramus breviter ca-
 sus particulares.

I. Principes, Magistratus, Gubernatores &c. 57
 quibus ex officio incumbit procurare tranquillitatem, & indemnitate civium, tenentur ad restitutionem omnium damnorum suâ culpâ, & negligentia secutorum: ut si non impediunt damna à teris latronibus, aliisque perniciosis, illata subditis. Item Assessores, Canonici, Consilarii, vel tacendo, vel se absentando, cum possent, non impediunt iniquam constitutionem, electionem &c. Item Tutores, Curatores, Administratores bonorum, non impediunt damna pupillis, minorennibus, Ecclesiis &c. provenientia; omnia juxta communem DD. cum S. Thoma 2. 2. q. 62. a 7. Item famuli domestici, quibus cura specialis domûs, aut rei familiaris commissa, vel demandata est: eo ipso ex officio, adeoque ex justitia, & sub onere restitutionis tenentur impedire damna, furta &c. sive ab extraneis sive à conservis, vel condomesticis inferenda: juxta communissimam apud *mox citandos*. Cujusmodi sunt domûs Præfecti, Oeconomi, Coqui, Cellarii Granarii, & quivis, cui committitur cura loci, horrei &c. is qui Dominum comitatur quoad res, quas secum fert: is, cui datur clavis loci servanda, ubi res servantur. Et benè observat Lugo *mox citandos*, eo ipso, quo famulo, vel ancillæ Dominus, vel Domina tradit clavem ad apportandum aliquid ex loco clauso, cubiculo, cista, armario, cellaria, simul iis tacitè committi custodiam loci, & rerum ibi servandarum, sic, ut ex justitia, & cum onere restitutionis teneantur impedire furta vel damna inferenda, etiam à domesticis. Quod tamen quoad

quoad quantitatem intelligendum, juxta alibi dicenda de furtis domesticorum. Alii autem famuli, vel ancillæ, quibus ejusmodi cura demandata non est, adhuc videntur obligati impedire damna dominorum à furibus, vel personis extraneis inferenda, cum iis hoc ipso, quo in familiam suscipiuntur, custodia domûs aliquo modo incumbat, ut ab extraneorum injuriis defendatur: adeoque obligabuntur ad restitutionem damnorum sub gravi culpa, vel dolo non impeditorum: ut contra *Molinam, Azorium, Bonacinnam*, & alios rectius docent *Pet. Navar. Less.* aliisque *cit.* *Lugo disp. 19. sect. 3.* consentiente *Laym. lib. 3. tract. 4. c. 5. n. 7.* Obligabuntur ergo solum ad restitutionem, si non impediunt fures extraneos, seu damna ab extraneis inferenda: non item, si non impediunt furta domesticorum, vel conservorum; hos enim, si facile possint, & non impediunt, peccabunt solum contra Charitatem. Quod si tamen servus videat conservum convasare res Domini, ut noctu cum illis aufugiat, tunc obligari quemlibet ex justitia impedire, eo quod tunc ille, qui fugam parat, censeatur ut extraneus, docet *Lugo hic cit. n. 106. fine.*

§ 8 II. Custodes urbium, pagorum, agrorum, vinearum, sylvarum, fluminum, piscinarum, gabelarum &c. per negligentiam gravem damnum inferri permittentes, aut fures, vel defraudatores, aut damna inferentes, non manifestentes obligantur ad compensationem damnorum inde directè secutorum parti læsæ, juxta communissimam. *Mol. disp. 739. n. 5.* *Lugo t. 2. de justit. disp. 37. sect. 9.* alii apud

apud ipsos. At quid de poena, vel de mulcta, quam reus solveret, si revelatus judici fuisset? Probabilissimum est, illos solos custodes, qui non sunt etiam iudices, seu potestatem habentes exigendi ejusmodi poenas, si transgressores vel solum non impediant, vel inquirere, ac deprehendere negligant, aut deprehensos non manifestent ad poenam debitam, illos non teneri ad restitutionem ejusmodi poenarum, seu mulctarum. Ita Sylvest. *verb. restitutio. 3. q. 5. dub. 7.* Nav. aliisque citatis Diana *p. 3. tract. 5. resolut. 64.* & Tamb. *lib. 8. tract. 4. c. 2. §. 6. n. 12.* Ratio est: Quia ejusmodi poena, seu mulctæ non debentur nisi post judicis sententiam, antequam nullum jus acquisitum est Domino, vel Fisco: ergo quomodocunque sententia impedita sit, nihil debebunt illi custodes non manifestantes: nam ipsorum officium directè non est Dominum, vel Fiscum mulctis augere, sed solum damna avertere, ad quorum proinde tantum compensationem, si sua incuriâ acciderunt, obligabuntur.

At quid de ipso Judice, vel exactore ejusmodi poenarum, seu mulctarum pecuniariarum, si illas exigere, sed ad eas condemnare negligant reos, jam deprehensos, manifestatos, vel convictos? Eos obligari ad restitutionem illarum mulctarum Domino, vel Fisco, docet communior, & utique veterior Sententia DD. Salonijs, Mol. Joan. Medina P. Nav. alii cum Laym. *cit. c. 5. n. 7.* Ratio urgens est: Quia tunc Domino, vel Fisco jam jus propinquum ad illam mulctam acquisitum est; idque Judex, vel Officialis, Exactor ex officio exequi

te-

tenetur: ergo si negligat, contra justitiam delinquit, & onus restitutionis loco reorum subibit. Contra tamen nec illos obligari ad illas compensandas multas, docent. *Less. Sanch. Vasq. Tannerus*, aliisque citt. *Diana p. 3. tr. 6. resolut. 35.* & *Lugo. disp. 37. Sect. 8. n. 97.* nec improbabiliter. Nam ratio ante paulò data de custodibus adhuc videtur urgere: quia reverà ante sententiam nullum jus ad illas multas Domino, vel Fisco acquisitum fuit; quam proinde sententiam saltem post factum tutò in Confessione sequitur Confessarius.

60 III. Insuper ipsemet reus de damno illato accusatus, & juridicè interrogatus, si crimen neget, & non fateatur veritatem, manet quidem obligatus ad resarcienda damna antea illata parti læsæ, & quæ ex negata veritate defacto ei eveniunt: at verò non contrahit obligationem solvendi multas Judici, vel Fisco, aut ipsi parti læsæ applicandas per sententiam Judicis, quas per negationem veritatis effugit: ut contra *Molinam* docent *Nav. Azorius, Vasquez*, aliisque citt. *Tannerus hic q. 6. dub. 2. n. 76.* Ratio est: quia reus per Judicem interrogatus tenetur fateri veritatem solùm ex obedientia, & ex justitia legali, seu ratione juris, quod *Comunitas*, & ejus nomine *Judex* habet ad publicam correctionem criminum boni communis causâ, ut ipsi crimina manifestentur secundùm ordinem juris: ex justitiæ autem legalis violatione non oritur obligatio restitutionis, ut suo loco vidimus. Non autem tenetur fateri reus veritatem ex justitia commutativa, seu ratione juris alicujus, quod haberet ille, cui

mul-

multa pecuniaria applicanda erat: reus enim ex
iustitia commutativa solum tenetur compensare
damna à se illata; non autem procurare commo-
dum Fisci, vel alterius partis: ergo negando veri-
tatem multam subterfugiens, nulli infert injuri-
am, vel damnum, consequenter ad nullam resti-
tutionem obligatus erit in conscientia ante aliam
iudicis sententiam.

Quoad testem autem à Judice vocatum, & in-
terrogatum de damno ab altero illato, ita pro nunc
breviter distinguendum. Si quidem falsum testi-
monium dicat cum damno innocentis, liquidum
est, eum ad compensationem damni obligari. Si ve-
ro solum fugâ, silentio, vel tergiversatione declinet,
& dissimulet, veritatem celet, non obligabitur ad com-
pensationem damni ex intermissione sui testimonii
parti innocenti vel læsæ, vel nocenti consecuti.
Ex communi *Molina, Less.* aliisque cit. *Laym.*
idem c. 5. n. 7. in fine. Ratio est: quia talis falsum
dicendo cum damno tertii liquido peccat contra ju-
stitiam commutativam, ideoque onus restitutionis
incurrit: at verò veritatem solum dissimulando,
vel tacendo non peccat contra justitiam commutati-
vam, cum pars læsa, vel innocens nullum habeat
ius cogendi ipsum ad exprimendam veritatem: sed
solum peccat contra Charitatem erga innocentem,
contra obedientiam erga Superiorem, vel Judicem
interrogantem, & ad summum contra justitiam
legalem, contra Communitatem, quorum nul-
lum inducit obligationem restituendi: ergo &c.
Tutior quidem, non tamen æquè probabilis est op-
posi-

posita Sententia, Nav. c. 25. n. 41. Tolet lib. 5. c. 31. Soti, Rebolli, Reginaldi, & aliorum satis communiter talem adhuc obligantium ad restitutionem.

62 IV. De Confessario sive curato, sive non curato, non impediente in pœnitentibus damna alicujus tertii, v. g. per injustum contractum, vel omissionem restitutionis, ita distinguendum est. Si quidam positivè consulat, suadeat, vel doceat, sive ex malitia, vel ignorantia crassa, restitutionem non esse faciendam, cum tamen facienda sit; vel contractum aliquem justum esse, cum tamen reverâ injustus, vel usurarius sit &c. omninò tenebitur ad compensationem damni secuti tertio, quippè ad quod positivè cooperatus est: sed hoc in defectum ipsius pœnitentis, quem prius de errore monere debet, & si ipse possit, & velit restituere, liberabitur Confessarius, *secundùm omnes*. Quòd si verò solum negativè se habeat, dissimulans, vel non injungens pœnitenti restitutionem faciendam ex quacunque causâ, negligentia, oblivione, ignorantia, verecundia, metu, vel etiam malitia, probabiliùs, & verius est, ipsum ad nullam teneri restitutionem. Ita contra Nav. Angelum, Rosellam, & alios docent Valentia, Less. Sa, Faber, aliisque citt. Tannerus cit. q. 6. dub. 2. n. 65. Laym. Ratio est: Quia administratio Sacramenti pœnitentiæ directè solum obligat Confessarium ad procurandum bonum spirituale pœnitentis, idque ex justitia vi officii, & muneris sui; non autem ad procurandum bonum temporale tertii; neque etiam illi cum aliis tertiis personis in ordine ad sua debita temporalia consequenda, vel

damna

damna impedienda expressa, vel tacita conventio, vel pactum intercedit; ergo respectu illorum aliorum non obligatur ex justitia, sed solum ex Charitate, consequenter non incurret obligationem compensandi damna in confessione poenitentis non impediatur. Nota tamen, si poenitens Confessarium interroget, an tali casu v. g. sit restitutio facienda, ejusque silentium, vel dissimulationem pro responso negativo habeat, sicque restitutionem debitam omittat, omnino censetur Confessarius tacite consulere, adeoque cooperans positivè ad damnum tertii, ideoque juxta prædicta restitutioni obnoxius.

§. IX.

Idem secundum proportionem influxus, seu causalitatis in damnificando.

Ta nimirum tenentur restituere causæ cooperantes ad injustam damnificationem alterius secundum proportionem influxus, seu causalitatis in damnificando, ut quæ totum damnum sua causalitate vel influxu attigerunt, teneantur restituere in solidum, hoc est, totum damnum illatum compensare; singulæ tamen in defectu aliorum, si nimirum alii non solvant suas partes: quæ verò non totius damni causa fuerunt, sed partis tantum, teneantur compensare pro rata sua, seu pro parte damni à se dati tantum. Hæc est regula generalis & mensura restitutionis à causis cooperantibus faciendæ apud DD. Ratio autem patet: Quia tota radix restitutionis ex delicto est causalitas, seu cooperatio ad damnum injustum alterius: tanta ergo erit obligatio

tio restituendi, quanta fuit causalitas, vel influxus in damnum, scilicet respectivè totalis, vel partialis. Et hinc pono claras regulas speciales.

64 *Prima Regula:* Causa cooperans totalitate causæ, quæ scilicet causat totum damnum, tenetur quæque compensare totum damnum in solidum: nisi minus certum, & notum ex terminis. Potest autem quis dupliciter esse causa totius damni. 1. Sic, ut ipse solus per se, & sine alterius auxilio, vel concursu totum damnum inferat, & sic eo ipso non erit causa cooperans, sed simpliciter totalis, ac principalis, atque ad restitutionem totius damni obligari, & pueris, & rusticis notum est. 2. Sic, ut defacto quidem cum alterius auxilio damnum inferat, ita tamen, ut etiam sine alterius adminiculo, totum damnum ab ipso solo fieret: ut si duo hominem occidentem singuli lethale vulnus infligant: Si duo consulant furtum, ita ut uniuscujusque consilium solum sufficeret, & sufficienter moveret: si duo onus furtivum asportent commoditatis gratiâ, quilibet tamen solus etiam asportaret &c. Et sic rursus certum est, singulos teneri ad compensandum totum damnum in solidum,posito, quod alter suam partem nequeat, vel non velit restituere, quia quilibet est vera causa totius damni. Nec de hoc ulla est controversia.

65 *Secunda Regula:* Causa cooperans partialitate effectûs tantum, quæ scilicet solum per se partem damni causat, absque ullo influxu, vel dependentia ad alias causas fortè etiam concurrentes ad damnum, tenetur solum restituere pro rata parte sua, non

non autem pro eo, quod alii, quamvis eodem tem-
pore, loco, vel occasione, intulerunt, v. g. Ingre-
deris vineam uvas rapturus, vel carpturus, eodem
tempore alii, absque tamen omni tuo consensu, vel
concurso, eandem ingrediuntur, & auferunt; es
causa damni partialitate effectus tantum, ideoque
pro tua tantum parte restituere obligaris. Item plu-
res ex domini dolo exhaurientibus, vel de pe-
ccatis furantibus, si ut superveniens etiam parum,
vel malum fureris; peccabis pro ratione materiae
mortaliter, vel venialiter, neque plus restituere te-
beris, quam accepisti: quia nullo modo fuisti
causa influens in totum damnum ab aliis aggrega-
tum, sed solum quoad partem tuam. Communis
DD. cum Molina *disp.* 734. Lugo *disp.* 16. *Sect.* 3.
§. 2. Sylv. *verb. restit.* q. 6. Laym. *cit.* c. 6. n. 1.
alii apud ipsos, & specialius probabitur in septimo
precepto.

Regula tertia: Causa cooperans partialitate cau- 60
se tantum, quae scilicet defacto quidem influit cum
aliis in totum damnum consilio, vel auxilio ita ta-
men, ut sine ejus cooperatione, vel concursu, à re-
liquis defacto cooperantibus absque alia nova causa
superaddita, adhuc poneretur totus effectus, seu to-
tum damnum inferretur: tunc illa, & quaelibet rur-
sus solum obligatur ad restitutionem pro parte rata,
sive tantum, quantum ipsa suo concursu, judicio
prudens aestimando, damnum intulit. Ita expres-
se pluribus citatis Lugo *tom.* I. *de just. disp.* 19.
Sect. 2. n. 81. Dicastillus *lib.* 2. *de restit.* rr. 2.
disp. 4. *dub.* 2. Tamb. *cit.* lib. 8. rr. 4. c. 2. §. 8.
n. 5.

n. 5. Atque hoc sensu vera est sententia *Navarræ Angeli, Sylv.* aliorum cum *Lessio cit. l. 2. c. 1. dub. 4. n. 37.* qui absolute docent, quando plures causæ non principales concurrunt ad idem damnatum injustum, v. g. in bello injusto gregarii milites, singulos teneri ad partem pro rata sua. *Ratio.* Quia cum tota radix obligationis restituendi ex delicto sit causalitas, seu influxus in damnatum, non debet esse major obligatio, quàm sit influxus in damnatum: ergo qui solum partialiter, & diminutè concurrunt, & influit ad damnatum, etiam sine suo concursu secururum, etiam partialiter, & diminutè solum restituere obligabitur: neque est rationabile, ut ex partiali, & diminuta cooperatione tenearis ad restituendum totum. Sicut enim, qui partialiter concurrunt partialitate effectus, v. g. auferens decem, aliis auferentibus nonaginta, licet concurrat ad totum damnatum, quia tamen partem solum damni causat, partem solum restituere teneatur, etsi sine suo concursu totum damnatum, v. g. centum, non esset illatum à cæteris, sed nonaginta tantum: ita sanè à fortiori, qui partialiter concurrunt partialitate causalitatis ad totum damnatum, quod tamen totum damnatum sine ejus concursu adhuc illatum fuisset, à reliquis causis, non ad totum, sed ad partem tantum damni suæ causalitati proportionatè compensandam tenebitur. Unde quando plures consulunt, vel hortantur ad damnatum injustum, tamen, ut quamvis alter defacto omnium consilio, vel hortatu motus fuerit, tamen etiam, hoc vel illo, vel quocunque in particulari non consulente ad-

...damnum fuisset illaturus, singuli solum debe-
...ne pro parte rata, quantum scilicet damnum pru-
...enter judicabitur commensurari ad hujusmodi
...consilium, vel adhortationem. Et idem in simili-
...bus. Vides jam, hanc regulam re ipsa coincidere
...cum prima. Intellige autem semper (uti notanter
...dixi) si totum damnum sine unius concursu adhuc
...illatum fuisset à reliquis de facto cooperantibus sine
...aliqua causa superaddita; quando enim unus ita
...concurrit ad damnum inferendum, ut à reliquis cau-
...sis de facto cooperantibus illatum non fuisset, tene-
...bitur ad restitutionem in solidum, nihilo obstante,
...quod si ipse non concurrisset, alius non defuisset,
...qui loco ejus concurreret: quia ille de facto jam ve-
...ra fuit causa totius damni illati, *juxta dicta ita su-
...perius*. Unde jam supra notatum est, eum qui in
...consilio damno alteri suffragium suum dat cum
...prioribus intra numerum requisitum ad decisio-
...nem; teneri ad totum damnum inde secutum: quia
...cum suo suffragio impleto numero, jam effica-
...citer damnum illatum fuit, quod ab illo numero de-
...ficiente suffragante, sine suo suffragio inferri non
...possisset: nihilo obstante, quod si ipse suffragatus
...non esset, alio ex sequentibus id ipsum suffragante,
...illud eadem sententia lata, & damnum illatum fu-
...isset. Quod etiam resolvit *Lugo cit.*

Quarta Regula: Causa cooperans partialitate
...causae quidem, eo quod sola, sine concursu aliorum,
...damnum non causaret, at simul totalitate effectus,
...scilicet, ut sine illius concursu, vel influxu totum
...damnum non fieret à reliquis, omnino obligatur ad
...re-

278 Tract. IV. Prelim. ad Precepta 2. Tab. Cap. III.
restitutionem totius damni in solidum, posito ni-
mirum, quod alii cooperantes suas partes restituti-
onis contribuere non possent, vel non vellent. Sic
expressè Authores supra cit. Atque hoc sensu vera
est Sententia DD. *Cajetani, Medina, Soti, Lopez*
aliorum, qui absolute, & indistinctè asserunt, quo-
tius causa cooperans influit in totum effectum, seu
dammum, teneri ad restitutionem in solidum. Et
colligitur ex *L. 21. §. 9. ff. De furtis*. Ubi dicitur
Quando plures portant pondus aliquod, quod nullo
lus per se portare sufficeret, tunc omnes teneri in
solidum ad restitutionem ex actione furti. Ratio
est: Quia obligatio restitutionis, sequitur causale
tatem damni: atqui in proposito, singulæ causæ
partiales, moraliter loquendo, æquivalent totalibus
licet enim singulæ seorsim non ponant, nec possint
ponere totum effectum physicè, moraliter tamen
singulæ eo ipso censentur ponere totum effectum
quia singulæ possent, & deberent impedire totum
effectum subtrahendo suum concursum vel auxi-
lium, sine quo damnum non fieret, nec fieri pos-
set, ut supponitur: si ergo se non subtrahat, vel
non impediat totum, quod certè posset, & deberet,
ipfi imputabitur etiam totum damnum: prout
etiam optimè respondet *Vasq. Opuscul. moral. c. 9.*
dub. 2. n. 35. his verbis: *Dices: Quomodo, si plures
sunt partiales cause, tenentur ad totum? Resp. quia
partiales cause sunt: sed unusquisque est in causa
sua, quare totum fiat; in sua enim voluntate fuit,
ut nihil fieret, si ipse desisteret, cum alius non posset.*
& ideo in solidum tenetur quocumq; partialis causa.

Hæc ille sapienter. E.g. Duo pondus grave surripiunt, quod unus solus nec ferre, nec consequenter surripere posset: singuli sunt causa partialis, & tanquam causa adæquata damni illati, ideòque singuli obligantur in solidum ad totum damnum compensandum, altero rimirum non valente, vel nolente, contribuere: quia quilibet, si se subtraxisset, prout debuit, totum damnum impediisset. Item si requiruntur decem suffragia ad decernendum iniustum damnum, ut novem non sufficiant, omnes decem suffragantes renebuntur in solidum ad compensationem, ob eandem rationem; non autem ulterius obligabitur undecimus, & ceteri; quia hic damnum impedire amplius non potuisset, ut alibi, & supra jam notatum est. Item si duo ingrediuntur ad furandum, ita ut unus sine altero non ingrederetur: si duo ad invicem se animent ad inferendum damnum, neuter solus ausurus &c. uterque in solidum obligabitur, altero non potente, vel nolente compensare suam partem: & ita in similibus innumeris. Imò etiam in causis negativis, seu non impediendis damna, cum ex justitia impedire tenerentur: ut si sint multi famuli, quibus incumbat cura domus, & nemo impediatur furem v. g., cum tamen impedire possent resistendo, clamando &c. omnes obligabuntur in solidum. Sic Lessius, Vasq. de iur. c. 9. §. 3. dub. ult. Tamb. hic c. 2. §. 6. n. 9. Ratio est: Quia vel singuli seorsim poterant impedire totum damnum, & tunc palam singuli obligantur directè: vel singuli non poterant quidem seorsim, poterant tamen simul adiuti à conservis,

& tunc rursus obligabuntur: quia quilibet ex iustitia tenebatur advocare, adjuvare, vel animare ceteros ad resistendum, vel repellendum furem: quod si nullus fecit, omnes de danno rei sunt. Sed quid si singuli praevideant, vel credant conservos esse vocatos, non tamen accursuros ad impediendum? Respondet *Tamb.* ibidem, adhuc singulos obligari in solidum: quia cum singuli non clamaverint, singuli fuerunt causa iniusta, unde conservi putarint se non posse solos impedire damnum, & alios conservos non accessuros, & sic defacto damnum non fuit impeditum ex culpa singulorum. Sic ille restet.

68 Ex dictis patet: quid dicendum de militibus in bello iniusto. Certum est ante omnes ad totum damnum illatum compensandum teneri ipsum Principem, vel belli Ducem tanquam causam principalem totius damni secuti. At vero in defectum Ducis, alii milites subditi non tenentur ad restitutionem totius in solidum, sed solum pro parte rata, quantum scilicet quisque sua cooperatione comparatione ceterorum, damnum ipse intulisse, prudenti iudicio censi potest: maxime autem id, quod ex tali bello iniusto ad ipsum pervenit: aut si ipse proprii comodi causa particulare damnum aliquod intulit. Ita communissima *DD. Nav. c. 17. n. 20.* Ubi se ita respondisse profitetur militi secuto Ducem Borbonium in direptione Urbis. *Vasq. de restitut. c. 9. §. 1. dub. n. 36. Less. dub. 4. n. 37. Diana, Lugo, Tamb. cit. §. 8. n. 8.* Ratio supra dicta est: quia singuli milites etsi cooperentur partialiter ad totum damnum, v.g. cladem, expu-

gnationem &c. reverà tamen singuli non sunt causa totius damni; quia de unoquoque seorsim verum est dicere, quod sine ejus concursu adhuc à reliquo exercitu totum damnum illatum fuisset: ergo non tenetur ad compensandum totum damnum, sed partem ratam suæ cooperationi correspondentem tantum. Neque hic sequitur damnum mansurum incompensatum; si enim omnes pro parte rata restituunt, urique totum damnum compensabitur. Neque his adversatur, quòd secundum sacros Canones, & communem sententiam DD. singuli etiam gregarij milites bellantes in bello injusto, factis homicidiis, etiam unico incurrant irregularitatem. Dispar enim est ratio restitutionis, & irregularitatis; quia onus restitutionis nascitur ex ipsa natura damnificationis, & ideo juxta modum damnificationis debet onus illud mensurari; atqui non æquum est, ut quando ego sum causa debilissima alicujus damni (qualis revera est miles quilibet respectu damni à toto exercitu illati) totum damnum restituere teneri. Irregularitas autem est pœna ab Ecclesia illata, ideoque juxta Ecclesiæ regulam mensurari debet: Lex autem Canonica imponit eam pœnam cuicumque, qui quomodocunque sive totalis, sive partialis causa est homicidij injusti, semper enim indecens est; talem in Sacris ministrare; homicidia autem fiunt ab exercitu toto, cuius quilibet miles pars est, etsi debilissimè in illa homicidia influens,
 vide Lugo cit. n. 94.

S 5

S. X

Et ordine proportionato causalitati, & cooperationi sue &c. Nimirum

691. **A** Nte omnes primo loco restituere tenetur quomodocunque cooperans, principaliter, vel secundario is, qui ex injusta damnificatione lucrosa aliquid possidet, qui illud ipsum, vel si mala fide absumpsit, ejus valorem unâ cum augmento, fructibus, & interesse, (juxta dicta de possessore malæ fidei) restituere debet. Communis DD. apud *citt. Molina. disp. 718. Vasq. cit. dub. 3. n. 53. Laym. cit. 6. n. 1.* Ratio patet: Quia possidens quomodocunque rem alienam scienter, tenetur restituere ratione ipsius rei acceptæ, quæ est omnium prima & potissima causa restitutionis. Quod si ergo res ablata divisa erat inter partes damnificantes, singuli suas partes habitas contribuere tenebuntur, aut ipsi domino, aut alteri fortè totum restituenti, in foro conscientiæ: etsi in foro externo ei actio non concedatur juxta L. 2. & 3. ff. *De conditionibus ob turpem causam.* Excipe: Nisi de mandato alterius damnum aliquis intulerit, & in pretium, vel mercedem rem alienam, ejusve partem acceperit: nam tunc mandans etiam ante hunc tenetur restituere: quia tunc ipse est causa principalis damni, quæ semper prior est obligata, ut mox videbitur: neque illi tunc exequens aliquid contribuere tenebitur, sed tantum in ejus defectum ipsi domino. Similiter etiam quando principalis, vel ejus cooperans totam rem alienam aliorum cooperatione

ratione ablatam sibi acceptam restituit, nullus fo-
riorum tenebitur ei aliquid restituere : quia tunc
nullus ab eo aliquid accepit, neque aliquid lucri ex
ablatione illa percipit, ut supponitur,

II. Inter causas cooperantes principalis damni-70
cans, censetur mandans,isque ante omnes alios co-
operantes in solidum restituere tenetur, & in defe-
ctum hujus primò executor. Communis. D. Tho-
mas, Less. Layman, Lugo, locis citatis. Ratio est:
Quia actio magis tribuitur agenti principali; quam
exhibenti ministerium, vel secundariò tantum co-
operanti : mandans autem semper est agens princi-
pale, alij omnes secundariò tantum cooperantes :
ergo mandans ante omnes, etiam executorem, resti-
tuere tenetur. Intellige autem semper de mandan-
te cum autoritate, cui nimirum exequens aliquo
modo subjiatur, qualis est dominus, Pater, Super-
ior, respectu servi, filij, subditi &c. nam si alius ju-
beat nulla jubendi autoritate præditus, non erit
propriè præceptum, sed magis consilium : execu-
tor autem præcedit consulentem in debito restitu-
tionis, ut mox patebit. Sic expressè L. 37. ff. ad
*Legem Aquiliam. Liber homo, si jussu alterius inju-
riam dederit, actio erit cum eo, qui jussit, si jus ha-
bit imperandi; quia si non habuit, cum eo erit agen-
dum, qui fecit.* Excipe tamen : Nisi talis absque
autoritate præcipiens metu, vel fraude alterum ad
damnum inferendum inducat, aut exigat, ut in sui
gratiam damnum inferat, quod alioquin non infer-
ret : tunc enim ille censetur author principalis
damni illati, ideoque etiam ante executorem resti-
tioni

284 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
tutioni obligatus. Denique si damnificantes omnes fuerunt causæ principales, ut si plures communi consensu condixerunt ad furtum, latrocinandum, injustè bellandum &c. tunc singuli ad compensationem totius damni per se primò obligabuntur. *juxta L. Si plures ff. De dolo.* Quia singuli sunt causa totius damni. Quòd si tamen unus totam restitutionem fecit, rursus à reliquis pro rata in foro conscientia reperere poterit, ut *n. preced. dictum.* Eodemque modo dicendum, si executor in damno inferendo non solo mandato jubentis, sed etiam ex se motus fuit, suum etiam negotium agens, ut ideò meritò concausa principalis in damno inferendo, & ideò æquè primo restitutioni obnoxius censi debeat, ut post alios bene observat *Tamb. cit. §. 7. n. 4.*

71 III. Si inter causas cooperantes ad damnum aut nulla adfuit causa principalis mandans, vel cogens, aut si adfuit, in ejus defectum restituere non valentis, vel non volentis, tenetur primo loco restituere executor ante omnes alias causas secundarias cooperantes, utpote consulentem, consentientem, participantem, adjuvantem, non impredientem &c. Communissima apud *citt. Mol. disp. 737. n. 4.* Ratio patet: quia executor est causa immediata, & physica damni illati, ad quod non movetur principaliter, & coactivè, sicut à mandante, sed merè voluntariè inducitur, & adjuvatur ab aliis causis secundariò cooperantibus, scilicet consentiente, consulente &c. Tandem in defectum & mandantis, & exequentis, ultimo loco tenentur restituere reli-

quæ
rum
mò, si
fuit in
compa
satum
propo
minor
vel pri
damnu
operar
solidu
liter a
priori
operar
consul
jans:
tive ta
licet n
comm
ta et
tive e
IV
mand
damnu
execu
tes, l
ipsi d
ejus d
etiam
execu

quæ causæ cooperantes supra enumeratæ : nimirum consulens &c. Et quidem omnes æquè primò, sic comparentur ad se invicem, quia una non influit in aliam, aut agit ex motione alterius; si verò comparentur ad ipsum effectum, seu damnum causatum, servabunt ordinem restituendo secundum proportionem causalitatis, vel influxus majoris, vel minoris in effectum, seu damnum, ita ut illa plus, vel prius restituat, quæ prius, vel magis induxit in damnum secutum. v. g. magis, vel prius movens operantem ad damnum inferendum: idque vel in solidum, vel pro rata, juxta dicta §. *preced.* Generaliter autem inter causas secundarias cooperantes priori, & potiori obligatione tenentur positivè cooperantes ad damnum illatum, scilicet illæ quinque, *consulens, censeñs, palpans, recipiens, participans*: Et tandem in defectum horum, causæ negativè tantum cooperantes, seu non impediens scilicet *mutus, non obstans, non manifestans*: ut ex communi notat *Vasq. Less. Laym. ll. cc.* Ratio clara est: quia sine dubio plus influit in damnum positivè cooperans, quàm non impediens tantum.

IV. Quando causa principalis damni, scilicet mandans, vel in ejus defectum, executor totum damnum illatum compensavit, & restituit, tunc executor, ac reliquæ causæ secundariò cooperantes, liberantur omninò à restituendo, non tantum ipsi damnificato, omnium consensu, cum totum ejus damnum supponatur jam compensatum; sed etiam ipsi principali, qui totum restituit, ita ut is ab execute, vel reliquis causis secundariis nihil exigere

gere possit, nisi aliquid ex damnificatione possiderent, juxta dicta N. I. *Ita communis DD.* Ratio est. Quia executor, aliæque causæ secundariæ solum tenentur restituere in defectum causæ principalis, si nimirum is putetur non restitutus, sive quod non possit, sive quod nolit: ergo ipso restituente, alij ad nihil tenentur etiam ipsi, quia volenti, imò jubenti, cooperantes in damnum, nullam fecerunt injuriam. Econtra verò, si una ex secundariis causis totam damni compensationem fecit, non liberatur causa principalis, in cujus defectum compensatio facta est; sed causa secundaria jus, & actionem acquirit repetendi à principali totum, quod expendit, atque ille expendere debuerat tanquam per se primò obligatus: ac in defectum illius, si restituere non possit, vel nolit, à reliquis concausis repetat pro rata singulorum, juxta communem doctrinam S. Thom. a. 6. ad. 3. & art. 7. ad 2. Scoti 4. d. 15. q. 2. a. 4. meique citati omnes, quos numerosè citant, & sequuntur Mol. *disp.* 737. Less. Lugo, Laym. *cit.* c. 6. n. 3. Ratio patet ab opposito rationi prioris. Eadem ratione, si causæ principali damnificanti debitum restitutionis remittatur, vel condonetur, liberantur simul omnes causæ secundariæ cooperantes; non autem vice versa: juxta communem, Less. *lib.* 2. c. 12. *dist.* 5. Laym. *cit.* Lugo *disp.* 19. *sect.* 5. Ratio est: quia ruente principali, ruit accessorium; non econtra ruente accessorio, etiam principale tollitur: ergo debitum remissum principali censetur simul remissum causis secundariis, & accessoriis; non autem econtra, debitum remissum

causæ secundariæ censetur etiam remissum causæ principali: quippe quæ per se primò obligatur ad restitutionem independentem à causis secundariis, & accessoriis: adeoque tunc adhuc obligabitur principalis ad restituendum totum, scilicet majorem partem ipsi læso, vel damnificato, & suam partem ipsi, cui debitum remissum est: quia remissio à domino facta est in favorem remissi: reliquæ autem causæ secundariæ, quibus nihil remissum est, casu quo in defectum principalis restituere tenentur, non obligabuntur ad totum, quia debet tolli illa pars, cujus remissionem una cum causa obtinuit: uti ex *Dicastillo* rectè observat *Tamb. l. c.* Eodemq; modo dicendum, si plures æquè primò, & principaliter damnificent, & ad restitutionem obligentur: tunc enim uni condonato debito, non ideò simul condonatur aliis; adeoque reliqui manent obligati, sed similiter non ad totum, sed detracta illa parte, cujus remissio facta est.

SECTIO II.

Cui restituendum?

SUMMARIUM.

- 1. Debita certa, & incerta.
 - 2. Certa debita ordinariè restituenda sunt Domino, nisi rationabilis causa excuset (Quales
 - 3. Usque ad n. 80. enumerantur quatuor.)
 - 4. Aut justo possessori, cui res debita, vel ablata est; nisi rursus rationabilis causa excuset, uti à
 - 5. Usque ad n. 85. in quatuor casibus videbis.
 - 6. Usque ad n. 89. Imò si res restituenda nocitura sit Domino, eam ei non restituere obligatur, saltem ex
- Charitate, 98. 26

89. Ac etiam ex iusticia; si eam mox certò abusus sit Dominus contra iusticiam in damnum alterius.
90. Usque ad n. 93. Solvuntur tres objectiones.
93. Si verò re restituenda Dominus abusus sit contra alias tantum virtutes, tenetur eum debitor non reddere ex Charitate solum.
96. Nisi rursus rationabilis causa excuset (ubi que, & quanta esse debeat?)
97. Defuncto Domino, res restituenda est hæredibus.
98. Usque ad n. 101. Quid, si nulli adsint hæredes?
101. Debita incerta ex delicto formali contracta, v. g. per perniciam, usuras, injustos contractus, defraudationes, furtiva, rapinas &c. si dominus ignoretur vel ita absens sit, ut ei restitui non possit, restitui debet pauperibus, vel applicari ad pias causas.
103. Prius autem facienda est sufficiens inquisitio veri domini.
104. Quæ præmissa, & re jam sic erogata, et si postea Dominus compareat, ad nihil amplius tenetur restituendi.
105. & 106. Quinam intelligantur nomine pauperum?
107. Possessor bonæ fidei, ubi agnoscit rem esse alienam, sed domino ignotò, vel ita se habente, ut ei restitui non possit, probabiliter etiam restituere debet pauperibus, vel applicare ad pios usus.
108. Tamen æquè probabiliter eam sibi retinere potest.
109. Et domino comparente, solum restituere tenetur, quantum factus est ditior.
110. Usque ad n. 113. Idem omninò dicendum est de rebus inventis domino non comparente post factam diligentem inquisitionem.
113. Quæ eò major & diuturnior esse debet, quò majoris momenti est res perditæ.
114. Quousque quis talis rei inventæ dominum incertum exspectare debeat?
116. Quando damnum illatum est immediatè ipsi Communitati, restitutio faciendæ est ipsi communitati immediatè, non particularibus civibus, vel personis.
117. Secus, si illatum civi, vel personæ particulari.

Restitutionem deinceps satè accipimus pro red- 73
 ditione cujuscunque debiti, *sive ex contractu*,
 ut emptione, mutuo, commodato, deposito &c.
sive ex delicto, aut formali ratione injustæ damni-
 ficationis; aut materiali tantum, seu ratione rei acce-
 ptæ faciendæ à possessore bonæ fidei, postquam co-
 gnitum, rem esse alienam, qui tunc incipit esse malæ
 fidei. Debita porrò tam ex contractu, quam ex de-
 licto, alia sunt certa, quorum scilicet dominus sci-
 tur, ut ei restitui possint: alia sunt incerta simplici-
 ter, quorum nimirum dominus omninò ignoratur,
 vel etli fortè sciatur, illi tamen restitui nunquam
 posse putantur: Alia sunt incerta secundum quid,
 quorum dominus in confuso cognoscitur, ut si
 sciatur esse unius è duobus, vel aliquorum ex com-
 munitate aliqua, nesciatur autem cujus, aut quorum
 determinatè sit. Priori modo dicitur dominus ig-
 notus: secundo modo dicitur dominus incertus.
 His notatis sit

ASSERTIO II.

Debita certa ex quocunque delicto, vel con- 74
 tractu ordinariè restituenda sunt immediatè
 Domino, vel justo possessori, cui res ablata vel debi-
 ta est; (nisi rationabilis causa aliud postulet, vel
 permittat) quin etiam debent non restitui Domino,
 vel possessori, si res restituenda nocitura sit; & qui-
 dem ex justitia cum onere restitutionis, si re illa Do-
 minus abusus sit in damnum injustum aliorum,
 vel Communitatis: Ex Charitate autem solùm, si
 contra alias virtutes abusus sit, nisi rursus ratio-
 nabilis

nabilis causa excuset. De functo Domino restituendum heredibus: quibus deficientibus debita illa tanquam bona vacantia & verè derelicta jure nature primò occupanti, adeòq; ipsi debitori cedunt, (nisi jus positivum, vel legitima consuetudo aliud decernat) Debita autem simpliciter incerta ex delicto formali in pauperes, vel pios usus eroganda sunt. Idemq; valde probabile, & tutissimum de incertis debitis ex contractu, vel re accepta tantum; non minus tamen probabile, ea posse retineri à debitore, ac possessore bona fidei; quemadmodum & inventa post sufficientem inquisitionem Domino non competente: Secus dicendum de debitis incertis secundum quid: hac enim inter Dominos incertos dividenda erunt. Authores dabimus explicando singula.

§. I.

Debita certa ordinariè restituenda sunt immediate domino.

75 **O**Mnes. Ratio patet ex natura restitutionis. Restitutio enim est actus justitiæ commutativa, per quam constituitur æqualitas inter personas habentes inæqualitatem: atqui ipse dominus, cui res ablata, vel debita est, habet inæqualitatem, quia minus habet, quam ei debeat: ergo ei immediate restitutio facienda est. Sed dixi: *Ordinariè*: Nimirum, nisi rationabilis causa excuset: Quatruplex enim assignatur potissimum causa excusans debitorem ex contractu vel delicto, quo minus domino, vel possessori immediate restituere teneatur.

Prima

Prima, & potissima causa est: Si aut ipse dominus vel creditor nolit sibi restitui, utpote quia debitum expressè vel tacitè remisit, vel ad alium remisit; aut si impossibile sit debitum reddi ipsi domino, vel creditori, utpote, quia vel defunctus est, vel ita absens, ut ei non possit reddi sine majori sumptu, vel incommodo, quàm ipsa res valeat. Quoad defunctum mox infra §. 4. Quoad reliqua dicemus generaliter suo loco de causis excusantibus à restitutione.

76

Secunda causa: Si restitutio cessura sit in illius, vel alterius personæ, vel Communitatis detrimentum: tunc enim eò usque potest, & debet differri restitutio, aut res restituenda tuto loco reponi. Communissima cum *D. Thoma, Scoto cirt.* Ratio est: quia restitutio ordinatur per se ad bonum proximi, & Communitatis; ergò si ex restitutione sequeretur esset damnum, vel ipsius creditoris, vel alterius, aut Communitatis, cessat pro tunc obligare præceptum restitutionis, cessante scilicet fine, (quin potius incipit obligatio pro tunc non restituendi, de qua mox §. 3.) Deinde non agitur de omnino omittenda restitutione, sed tantum de differenda: at quæ major ratio differendi esse potest, quàm velle expectare bonum, & utilitatem ipsius domini tum corporalem, tum spiritualem, ne scilicet re sibi restituta, in corpore, vel anima noceat? ergo &c.

77

Tertia causa ipso jure liberandi se à restitutione; 78
est compensatio debiti alia ratione difficulter recuperandi. Quia ut dicitur *L. 3. ff. de compensat.*

T 2

Inter

Interest nostra potius non solvere, quam solutum repetere. Imò compensatio solutionis instar esse censetur in Jure L. si debitor ff. Qui potiores in pignore. *Nihil interest, solveritne aliquis, an compensaverit.* Huc referri debet, quod in probabili Sententia diximus supra *sect. 6. §. 8.* posse nimirum aliquem rem furtivam emptam non domino, sed furi restituere ad recuperandum suum pretium, seque indemnem servandum.

79 *Quarta causa est:* Si quis solvat creditori sui creditoris ex rationabili causa, tunc enim in foro conscientiae saltem liberatur ab obligatione restitutionis ipsi domino facienda. Communis DD. *Molin. disp. 741. Laym. eit. c. 9.* Ratio est: quia tali modo adhuc servatur æqualitas, ut nimirum quilibet habeat, quantum debet habere. Nec meus creditor debet, vel potest esse rationabiliter invidus, quòd ex rationabili causa ipsum præveniando, solvam ejus creditori, nimirum ad ejus damnum avertendum, quippè aliàs suum debitum difficulter recuperaturo: quia ipsemet in simili casu ejusmodi solutionem à sui creditoris creditore jure exigere posset. Deinde si creditor mei creditoris debitum suum liquidum, neque via judicii, neque alia ratione à debitore consequi possit, potest uti occulta compensatione tantundem de ejus bonis accipiendo, quantum ejus debitum valet: ergò etiam ego ei ad id consequendum cooperari possum, eique solvere id, quod ego ejus debitori debeo: modò interim caveatur, ne eidem debitor, ejusve hæredes, hujus solutionis ignari, postea iterum solvant. Aut

contra alia ratione: Si ego Titio debeo centum ex mutuo: Titius similiter debeat centum Cajo: possum ego Cajo numerare centum, ut cedat, vel vendat mihi ius crediti adversus Titium debitorem suum, & creditorem meum, & sic uti compensatione debiti alias difficulter recuperandi; uti cum aliis notat Less. c. 16. dub. 5. Intellige autem semper: *in foro conscientia: & subsistente justa causa.* Nam in foro externo hoc tantum locum habet, quando debitum ex eadem causa procedit, seu quando debita sunt ejusdem rationis. Ut si conducam domum à Titio, quam is ipse conduxerat à Cajo; tunc pensio mihi constituta in defectum Titii est obligata Cajo primo locatori: quare si solvam Cajo, sum liberatus a Titio, juxta *L. Utrum presente. ff. de constituta pecunia.* Denique si nulla rationabilis causa subesset, neque in foro conscientia locum haberet: quia tunc meus creditor esset rationabiliter invitus, quod sine causa lædatur jus suum per se ipsum solvendi, & modo sibi placito, suo creditori.

§. II.

Aut justo possessori, cui res debita, vel ablata est.

Non enim soli ipsi domino proprietario, & directori rei ablatae res restituenda est, sed etiam ipsi justo possessori, ut sunt usurarius, commodatarius, conductor, Emphitenta &c. Item administrator, Procurator, Dispensator, Tutor, Curator, Depositarius, pignus habens, Custos rei sibi credita,

294 *Tract. IV. Prelim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
tæ, v. g. sartores, Aurifices &c. respectu materiæ la-
borandæ; lotores & lotrices respectu pañorum, vel
vestimentorum lavandorum; qui ergo ab hujusmo-
di possessoribus aufert rem, iisdem immediatè, &
non domino proprietario restituere debet: quia
licet rei dominium non habeant, tamen ex pacto &
justo titulo habent jus illam rem usurpandi, servan-
di, detinendi, custodiendi: ergo sicut iis auferens
injuriam infert injustè privando eos justa possessione
rei plerumque non sine periculo, damno vel
lucro cessante, ita iis immediatè restituere debet,
& non ipsi domino. Sed intellige hinc rursus, quod
dixeram *ordinario: & nisi rationabilis causa excu-
set: ut in sequentibus casibus.*

81

I. Si nihil intersit eorum, à quibus res ablata est,
quod non sibi, sed statim rei domino restituatur, si
nullum scilicet inde damnum incurrat: Aut è con-
tra: si domini intersit, ut res ablata sibi immediatè,
& non priori possessori restituatur: ut si is valdè su-
spectus esset, aut probabiliter existimeret rem do-
mine malè absumpturus, aut non redditurus, nisi
cum domini injuria: tunc enim si sine illius majo-
ri damno, vel infamia fieri possit, major ratio ha-
benda erit domini, eique, quod suum est, restituen-
dum. Ita *Sotus Navar.* uterque, aliis cit. *Sanch.*
lib. 7. moralium, c. 19. n. 110. *Laym. c. 9. n. 3.*
Qui rectè inferunt. Quod bona Ecclesiæ non Præ-
lato dissipatori, sed Ecclesiæ, vel Capitulo restituenda
sint: eò quod jus administratoris se non exten-
dat ad dissipandum.

II. Quar

II. Quando ii, à quibus res ablata est, non sunt capaces domini, & administrationis v. g. accepta ab uxore, filio familias, pupillo, Religioso, furioso &c. non ipsis, sed marito, patri, Tutori, Prælato, Curatori &c. restituenda erunt. Nam alioquin in foro externo, qui solvit filios familias, pupillo, Religioso &c. sine consensu patris, Tutoris, Prælati, probare debet, rem solutam conversam esse in utilitatem patris, pupilli, Ecclesiæ, vel Monasterii; alioquin iteratò solvere cogitur, *juxta L. pupillus. ff. de actionibus*. In foro tamen conscientiæ sufficeret bona fide iis restituere credendo, eos suo officio satisfacturos, ut cum aliis notat Laym. *cit. n. 4.*

III. Ablata, vel quomodo libet accepta ab injusto possessore, fure v. g. non furi, sed domino immediate restituenda erunt, sicut & ipse fur immediate tenetur restituere domino, Excepto rursus probabilissimè casu, quo res accepta est bona fide pro pretio, alias non recuperando, tunc enim possessor bonæ fidei ad servandum se indemnem, pretiumque recuperandum posse furi restituere, jam alibi diximus. Illud autem, quo dicitur c. in litteris, de restitut. spoliatorum. *Etiam prado secundum rigorem juris restituendus est*: non in foro conscientiæ locum habet, sed soiùm in foro externo judiciali; cum quis ab alio vi dejectus est à possessione rei immobilis, vel beneficii prætextu justî tituli: nunc enim is ante omnia restituendus in possessionem, & postea de jure tituli agendum.

IV. Qui rem alienam acceptat à bonæ fidei possessore putante rem esse suam, & postea deprehendit

83

84

dit ad alterum pertinere: siquidem accepit inter-
veniente pacto depositi, commodati, locati, pigno-
ris &c.; tunc ipsi possessori bonæ fidei restituenda
erit: monito tamen ex Charitate etiam domino de
re sua, Si verò secluso ejusmodi pacto, alia ratione
gratuita accepit, tunc ipsi domino tanquam verum,
& potius jus habenti restituenda erit, quatenus abs-
que scandalo, aliòve incommodo fieri poterit, ut
directè resolvit *P. Navar. Rebell.* aliisque cit. *Mol-
lin. disp. 741. n. 4. & Laym, cit. n. 5.*

§. III.

*Quin etiam debent non restitui domino, vel
possessori, si res restituenda nocitura sit &c.*

85 I. **C**onsentiunt omnes debitorem, saltem ex Cha-
ritate regulariter obligari non reddere debi-
tum domino, quando is re restituta certò abusus
est ad peccatum, v. g. reddito gladio, se ipsum, vel
alium occisurus; redditâ pecuniâ mox se inebriatu-
rus, scortaturus &c. Certè eo casu, si potes, de-
beres auferre gladium ab eo, qui vult se ipsum, vel
alium innocentem occidere; quantò magis debes
gladium denegare, vel non reddere quomodocun-
que debitum. Ratio amplior patebit infra.

Sed dixi I. *Si certo abusus sit*: Non enim
sufficit dubium, vel suspicio, cum nemo in dubio
præsumendus sit acturus malè. Imò neque sufficit
probabilitas moralem certitudinem non pariens,
nam sit probabile, dominum hac re, v. g. gladio,
vel pecuniâ redditâ peccaturum; certè etiam erit
probabile oppositum: at in pari probabilitate me-
lior

hor debet esse conditio domini rem suam apud se possidentis; nisi tamen esset furiosus: huic enim etiam cum sola suspitione mali proximo inferendi gladium non redderem; sic enim ex una parte fa- veo fortè innocenti, & ex altera parte furioso, dum talis est, nullam injuriam facere censeor: ait pru- denter Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 1. §. 3. n. 2.

Dixi 2. Regulariter teneri: Aliquando denega- 87 re, vel reddere non obligatur, quando scilicet adest iusta causa excusans: utpotè si non possim denegare sine magno meo incommodo, vel periculo, aut si ex mea denegatione secutura sint æquè gravia, vel majora mala? cum enim tunc spes non sit evitandi mala, cessabit obligatio non reddendi rem noci- turam.

Dixi 3. Teneri saltem ex Charitate: In quo om- 88 nes consentiunt. Sed quæstio est, an aliquando e- tiam quis teneatur ex justitia, quando nimirum do- minus re restituta abusus est contra justitiam. Negat universim, & solam obligationem ex Cha- ritate agnoscit Molina tom. 3. disp. 755. Sed con- tra dicimus.

II. Debitor tenetur ex justitia, & cum onere re- 89 stitutions non reddere suo domino rem suam, si eà mox certò abusus sit contra justitiam, inju- stum damnum alteri inferendo: v. g. gladio reddito occisurus innocentem, pecuniã mutuã redditã inju- ste bellaturus &c. Ita communior DD. & latè pro- bat Lessius lib. 2. c. 16. dub. 4. & Salon. apud Tamb. cit. n. 5. & 6. Ratio patet ex dictis Señ. precedenti: quia omnis cooperans proxime ad injustum dam- num

num alterius, peccat contra iustitiam, & obligationem restitutionis contrahit, omnium consensu: sed in casu nostro valdè proximè cooperaris ad iniustum damnum proximi, reddendo v. g. gladium iniuste occisuro &c. quem tamen negare posses citra tuum grave incommodum, ut supponimus, sicque damnum impedire: ergò ex iustitia obligaris non reddere, & si reddas, peccas contra iustitiam, & per consequens in defectum damnificantis, ad restitutionem obligaberis.

90 *Dices*: Nemo (nisi id ei ex officio incumbat) tenetur ex iustitia defendere innocentem, sed solum ex Charitate, si sine suo notabili incommodo possit: ergò neque ego ex iustitia, sed similiter ex Charitate tantùm teneor denegare gladium volenti occidere eundem innocentem. *Resp. Nego consequentiam*: aliud enim est defendere innocentem, ad quod non teneor, nisi ex charitate: aliud est positivè cooperari ad occisionem innocentis, ad quod impedendum utique teneor ex iustitia: at in casu nostro reddendo gladium mox occisuro, verè positivè cooperaris ad occisionem innocentis; alioquin tatenandum est, si dominus per se sumeret gladium suum ex domo tua, & tu non impedires, cum posses, peccares solum contra Charitatem: quia solum negativè te haberes, & non impedires occisionem, & non positivè cooperareris.

91 *Dices iterum*: Nec contra Charitatem, nec contra iustitiam pecco, si reddam pecuniam debitam ei, qui illâ domum vel navim empturus est, in quibus scio, ipsum usuras, fraudes, illicita mercimonia facturum;

rum; ergò neque in casu nostro pecco saltem
 contra justitiam. Resp. *Iterum Neg. conseq. & pari-*
tem: Quia redditio pecuniæ valdè remotè se ha-
 bet ad illa delicta, ut patet: & illa tam remota coo-
 peratio ad peccatum alterius satis excusatur à meo
 debito reddendo domino pecuniam suam: At in
 nostro casu redditio gladii, & similium, proxima est
 ipsi actioni injustè faciendæ, adeoque cooperatio
 propinqua ad actionem injustam me etiam in-
 volutum constituit, quasi participantem, socium, &
 complicem ejusdem delicti contra justitiam: neque
 in peccato cooperationis excusabor à meo delicto,
 nisi adsit alia major, & urgentior causa, v. g. me-
 us mortis propriæ, vel similis gravis mali &c. ut
 iam dictum est.

Dices rursus: Ergò saltem ego peccarem contra
 justitiam, si redderem pecuniam debitam usurario,
 quum scio certè immediatè applicaturum ad usuras
 injustas: jam enim dando ei materiam proximam
 usurae, cooperarer illi, velut socius ad injustum lu-
 crum, & dampnum proximi. R. Omnino ita esse
 ex se, & per se loquendo: & nisi aliqua accederet
 causa excusans, qualis tamen plerumque accedit,
 1. Ne rixæ sint cum usurario. 2. Ne ego habeam
 fidem. 3. Ne, quando iterum indigero mutuo,
 eodem usurarius, vel alius mutuum mihi deneget.
 Maximè verò 4. excusor ex eo capite, quod usura-
 rius semper sit paratus ad injustum lucrum extor-
 quendum, quod ego impedire non possum, multò
 minus teneor.

III. Debitor adhuc tenetur ex Charitate non
 reddere

reddere rem debitam domino, qua certò scit ipsam
abufurum contra alias virtutes, v.g. temperantiam,
castitatem, nisi rursus accedat causa excusans.
Omnes. Ratio communis est: Quia ex Charitate
omnes obligantur impedire malum proximi, ma-
ximè spirituale, nimirum peccatum, quando id
sine magno incommodo proprio possumus, prout
hic nos posse supponitur.

94 *Dices:* Non possumus ex Charitate violare jus
domini ad repetendam rem suam. *Nego assumpt.*
Quamvis enim dominus ex iustitia habeat jus pe-
tendi suum debitum absolute, non tamen habet hic,
& nunc, quando ejus peccatum per negationem
illam debiti facilè impediri potest: iustitia enim
non est contraria Charitati, quin potius illi subor-
dinatur.

95 *Dices iterum:* Si dominus vellet uti suâ pecu-
niâ ad peccandum, tu non posses, minùs deberes
illi auferre pecuniam, ut peccatum impedires: et-
gò ob id neq; poteris eidem domino pecuniam sibi
debitam denégare. *Resp. Nego conf.* Quia non
tenemur peccatum proximi impedire res ejus aufer-
rendo, vel vi detinendo, quod sanè esset magnum
onus ex se valdè incommodum fidelibus: at verò
tenemur impedire non concurrendo, non præben-
do positivè materiam, & instrumentum ad peccan-
dum, quod ex se non ita est onerosum, vel incom-
modum. Dico autem: *ex se &c.* Et supra dixi:
Nisi accedat causa excusans: sæpissimè enim hic
excusantur fideles reddentes rem debitam domino
abusuro. Certè majori negare non possum sine
peri.

periculo notabilis mali : neque æquali sine periculo
 iniuriam, inimicitiae & graviorum malorum. Unde
 restituendum est, dominum serio repentem rem suam
 valde raro posse repelli, quantumvis ejus malus finis
 agnoscat; quia valde raro ex denegatione debiti
 incommodum notabile non incumbit debitori. De
 quo rursus & mitius dicemus in materia de scanda-
 lo, & hinc ut notanter insinuat in Assertionem.

IV. Major causa excusans requiritur in priori ca-
 su, quando scilicet dominus re restituta abusus est
 peccatum contra justitiam, quam in posteriori,
 contra alias virtutes tantum. Ita observant omnes.

Ratio clara est : quia obligatio virtutis justitiae
 rariùs sua gravior est, quam aliarum virtutum mo-
 raliùm, consequenter etiam strictior est obligatio
 impediendi, seu non cooperandi ad peccata contra
 justitiam, quam peccata contra alias virtutes. De-
 bet quia peccato iniuriam inferitur damnum alteri
 innocenti, & invito. Unde nunquam licebit red-
 dere debitum petenti ad abusum contra justitiam,
 præterquam si periculum majoris, vel æqualis, vel
 certe gravis mali ex negata restitutione timeatur :
 nam alioquin sine justa causa reddens verissimè co-
 operatur ad damnificationem tertii, & in defectum
 ipsius damnificantis ad restitutionem obligabitur.
 Peccato autem contra temperantiam, vel alias vir-
 tutes morales, solus ipse peccans & quidem sciens,
 & volens damnum accipit ; ideoque sine omnî
 causa reddens debitum ad ejusmodi abusum, pec-
 cat quidem contra charitatem : excusatur tamen
 quacunque rationabili causa, & cujusvis mali metu.

quis

quin etiam, si alter constanter redditionem exigat, videtur debitor ex iustitia manere obligatus ad reddendum, sicut uxor ad reddendum conjugale debitum viro habenti votum castitatis, si eum à proposito suaviter avertere nequeat, uti notat Sanch. *lib. 9. de Matr. disp. 6. n. 6.* & ex ipso Laym. *cit. n. 6.* Tandem universaliter facilius, seu minori culpa re ex iustitia debitam restitues domino, quomodo cumque ab usuro, quam si alicui commodatu, vel mutuo des vel dones, cum scias, illum ad malum finem ab usurum esse, ut notant *DD. cit.* Ratio est: quia debitor ad solvendum, vel reddendum adigitur obligationis necessitate, quæ vim aliquam excusandi habet, saltem à tanto; mutuantis autem, vel donantis officium gratuitum est, & merè voluntariū atque ad eò, si mutues, vel dones ab usuro contra iustitiam, v. g. ad injustum bellum, usuras, fraudes &c. à fortiori teneberis ad compensationem damni secuti in defectum principalis, uti contra alios probant *Valentia, Sotus, P. Navarrus, meique Less. & Laym. cit. n. 7.* Ratio est, quia qui sine iusta causa materiam proximam malè operaturo subministrat, indirectè saltem cooperari censetur, ut participans: etsi neque jubeat, neque suadeat operationem damnosam: nam ut dicitur *L. si pignore, ff. de furtis.* *Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium, vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum, licet nullam ejus consilium principaliter intervenerit ad furtum faciendum, facti tamen actione tenetur.* Hæc ibi. Sed de hoc ex professo in materia de scandalo, ubi de materia ad peccatum proximi

§. IV.

Defuncto domino, restituendum hæredibus &c.

Hæredibus quibusvis sive ex testamento, si- 97
 ve ab intestato, scilicet proximè conjun-
 ctis defuncto, sive per legem, vel consuetudinem,
 sive per Judicis sententiam declaratis. *Ratio est:*
 quia hæres legitimus universalis relictus, velut re-
 præsentans personam defuncti, succedit in omnia
 jura realia defuncti, adeoque etiam in jure debito-
 rum realium quorumvis, sive ex contractu, sive ex
 delicto aliorum eidem defuncto restantium. Uti
 quoad debita ex delicto sæpè graviter hallucinari
 multos experiuntur Confessarii.

II. Quod si defunctus nullum habeat hæredem, 98
 nec de rebus suis disposuit, bona ejus, & conse-
 quenter etiam ab aliis debita vacant, & in jure bona
 vacantia dicuntur, & verè pro derelictis habentur;
 quidem defunctus ipse morte sua amittit omnia
 bona sua temporalia, neque eorum amplius in vita
 altera dominus est, cum ergò ante mortem nihil
 de eisdem disposuerit, nunc verò post mortem di-
 ponere non possit, remanebunt ea bona & debita
 sine ullius dominio, adeoque verè derelicta.

III. Et consequenter ejusmodi bona defuncti ex 99
 & jure naturæ erunt primò occupantis: ideoque
 debita realia debitori remanebunt, *ex com-
 muni doctrina in materia de dominio.*

Dices:

Dices: Talis defunctus disposuit saltem tacite, vel interpretativè, ut sua bona, vel debita distribuantur inter pauperes, vel loca pia pro ipsius animarum. Quid, si erat gentilis, Judæus, hæreticus v. g. Quid, si esset in inferno? Quid, si talis voluisset relinquere, & loquelâ destitutus disponere non potuit? Valdè ergò incerta est hæc tacita voluntas defuncti, ideoque viventes nunc obligare non poterit.

100 *IV. Addidi notanter in assertione: Nisi jus positivum, vel legitima consuetudo aliud decernat.* Nam *Authent. omnes peregr. C. communia, de successioneibus*, decernitur: ut mobilia peregrinorum, si intestati decedant, & sine hæredibus, distribuantur in pias causas per manus Episcopi illius loci. Et alias sive per legem, sive consuetudinem piorum introductam ejusmodi bona distribuuntur solent pauperibus. Et hæcenus de debitis certis. Jam quoad incerta.

§. V.

Debita autem incerta simpliciter ex delicto formali in pauperes, vel pios usus eroganda.

101 **Q**uando nimirum aliquid debetur ex delicto formali à possessore malæ fidei, uti accepta per simoniam, usuras, injustos contractus, defraudationes, furta, rapinas &c. & dominus omnino ignoratur, vel ita absens est, ut ei restitui non possit, omnes consentiunt, debere restitui pauperibus, vel Ecclesiis, aut piis locis: in hac enim materia nomine pauperum semper intelliguntur etiam loca pia. Est expressè de jure positivo ex definitione Alexandri III. *c. cum tu, de usuris.* ubi usuras jubet tradi

reddi pauperibus; quod Doctores extendunt ad alia
 ex quocunque delicto. Et c. *Nemo*. 24. q. 5. ait D.
 Hieronymus: *Nemo, qui rapit, moriens, si habet,
 unde reddat, salvatur. Si eos, quorum fuit, inve-
 nire non poterit, Ecclesia, vel pauperibus tribuat.*
 Atque id ipsum esse de jure naturali docet commu-
 nior DD. *S. Thomas, Cajetanus, Sylv. Covarruvias,*
Wesq. aliisque cit. *Molina disp. 746. Lugo disp. 6.*
 Sect. 12. Alexander enim Papa definiens usurarium
 debere restituere pauperibus, rationem dat: quia
 alioquin non potest dimitti peccatum, nisi restitua-
 tur ablatum. Ergo illa lex non est merè positiva
 penalis statuens restitutionem illam tanquam pœ-
 nam delicti, sed declaratoria legis naturalis de neces-
 sitate restitutionis. Et *D. Hieronymus* ibi utique
 non condit novum jus (certè non potuit) sed de-
 clarat, quod debeat raptor facere ex ipsa obligatione
 naturali. *Ratio* autem est: Quia res illa incerta,
 cujus dominus ignoratur, vel ita absens est, ut ei
 reddi nequeat, adhuc manet sub dominio prioris
 domini, vel ejus hæredis: si enim excidisset omne
 dominium, non esset res incerta, sed derelicta, &
 jure naturæ fieret primò occupantis: atqui ratio
 naturalis postulat, ut res aliena, si domino reddi
 nequeat, disponatur secundùm expressam, vel præ-
 sumptam voluntatem domini meliori modo, quo
 fieri potest: nimirum in pauperes, vel alios pios
 usus, unde aliqua utilitas ad ipsum redundet, seu ut
 ait Scotus: *Cui non potest reddi temporaliter, red-
 datur spiritualiter*: ergo jure naturæ sic fieri
 debet.

102 *Nec obstat, Quòd rei dominus Judæus, hæreticus, aut aliàs in statu peccati mortalis mortuus sit, ut ei jam damnato opus bonum ex re sua amplius prodesse non possit. Hoc enim per accidens est: & opus bonum cedit in thesaurum Ecclesiæ, aut aliis animabus applicabitur juxta dispositionem divinam. Adde etiam, posse prodesse hæredibus, quibus, si noscerentur, restitutio facienda esset. Verùm aliqua hîc gnaviter observanda sunt.*

103 I. *Antequam restitutio rei incertæ fiat pauperibus, præmittenda est diligens, & judicio prudentis consideratis circumstantiis sufficiens inquisitio veri domini, vel justî possessoris illius rei, vel debiti, quòd si enim, prætermissa ea debita, & sufficienti inquisitione, res distribuas inter pauperes, injuriam facis vero domino, injustè privando, eum spe recuperandi rem suam; quippe à pauperibus brevi consumendam; & si postea successu temporis dominus compareat, teneberis ei de novo restituere, tibi que imputare debebis, quòd rem alienam ita imprudenter alienaris; nisi tamen rem adhuc extantem ipsi pauperes restituant, prout debent: nam hi, si eam in bonâ fide consumpserunt, ad nihil tenentur, secundùm omnes.*

104 II. *Facta autem debita, & sufficienti inquisitione, & domino non comperto, re distributa inter pauperes, vel ad alios usus erogata, etsi postea compareat dominus, ad nihil amplius tenebitur restituens. Non enim ratione rei accepta: cum nihil amplius apud ipsum existat. Neque ratione injustæ acceptionis: Quia culpam istam purgavit, facta diligenti*

Intelligenti inquisitione veri domini, restituendo rem
 meliori modo, quo potuit, juxta rationabiliter præ-
 sumptam ipsius domini voluntatem. Sed neque
 pauperes ipsi, postea comparente domino, tenentur
 aliquid restituere, si rem sibi erogatam bona fide
 consumpserunt, secundum omnes. Imò neq; etiam
 res adhuc in specie extaret: quia res eis secun-
 dum rationabiliter præsumptam domini volunta-
 tem in eleemosynam erogata est, adeoque illius do-
 minium acquisiverunt, uti docent. *P. Nav. Cajeta-
 na, Henriq. Bonacina*, aliisque *citr.* Lugo *disp.* 21.
2. n. 102. Oppositum tamen sentiunt cum aliis
Molina. disp. 746. & *Less. lib.* 2. c. 14. *dub.* 6. ea
 ratione, quod distributio in pauperes hac conditio-
 ne facta videatur, si non compareat & repetat domi-
 nus rem, antequam consumatur. Quod quidem in
 praxi communiter verum est, quando ex adventu
 domini arguitur, non fuisse adhibitam sufficientem
 diligentiam in inquirendo vero domino: tunc enim
 res adhuc existens, præsertim natura permanens,
 prætiosa v. g. scyphus argenteus, vel torques au-
 reus Ecclesiæ applicatus &c. vel si in aliam formam,
 v. g. calicem transmutatio, vel conversio facta sit,
 eius valor ei restituendus est.

III. Nomine pauperum in proposito intelligun- 105
 tur non tantum mendici communes publicè sti-
 gmatæ mendicantes, sed etiam pauperes domestici,
 vel privati egentes necessariis ad statum suum; Item
 Ecclesiæ egentes luminaribus, ornamentis, ædifi-
 cationibus; Item omnia loca pia, Monasteria, hospitalia,
 xenodochia &c. Item animæ defunctorum Missis,
 aliisque

aliisve suffragiis juvandæ ex ejusmodi bonis, aut debitis incertis. Neque porrò opus est ex iis inquirere meliores, vel egentiores, dummodò in verè pauperes erogentur. Neque opus est restituere pauperibus ejus loci, in quo res injusta accepta est, nisi etiam pauperes illius loci defraudati essent, & verosimiliter credatur rem etiam perventuram ad ipsos damnificatos, ut si usurarius, mercator, caupo, pistor &c. in aliquo loco etiam pauperes defraudavit in mensura, pondere, merce, tenetur ibidem restituere, saltem tacitè augendo mensuram, vel pondus, vel alio modo: quia fieri potest, ut sic ipsi, etiam damnificatis satisfiat. Denique nulla etiam lex præcipit ejusmodi restitutiones debitorum incertorum ex delicto necessariò debere fieri per Confessarium vel Episcopum, aut eorum autoritate, sed quilibet per se ipsum restituere potest, & debet, quamvis in re dubia consultum sit petere consilium Confessarii, Parochi, vel etiam Episcopi in re gravi uti observant Doctores communiter.

106 IV. Habens bona incerta, sive inventa, sive adquisita ex contractu, vel delicto quomodocunque, si ipse æquè pauper sit & egens, ac alii, quibus restituere deberet; aut similiter pauperes contingentes habeat, licitè sibi ipsi applicare, aut consanguineis conferre potest, etiam propria autoritate sine præscitu Episcopi, vel Parochi, dummodo necessitas vel inopia evidens, & certa sit: quia talis, vel tales non sunt pejoris conditionis, quàm alii pauperes, ut ex communi docent Molina *disp. 747.* & Less. *cit. dub. 6.* Rectè tamen monentes, ut tales caveant

caveant, ne in propria causa cæco iudicio decipiantur, & fraus absit: præsertim quando res aliena acquisita est ex delicto, furto, usura &c. vix enim sibi retinere poterit, nisi evidens adeò sit necessitas ac inopia, quæ etiam eum aliàs à restitutione excuset, juxta dicenda c. seq. Alioquin enim aperietur via ad furanda aliena sub spe, quòd domino, vel damnificato postea non comparente à restitutione immunes erunt. Tandem facta semel ejusmodi iusta applicatione bonorum incertorum sibi ipsi, si talis postea ad pinguiorem fortunam pervenerit, nihil tenetur amplius restituere aliis pauperibus, quemadmodum nec ipsi domino postea comparenti; quia eo casu rei dominium sibi acquisivit, juxta rationabiliter præsumptam domini voluntatem: ut de aliis pauperibus dictum est.

§. VI.

Idemque valdè probabile, ac tutissimum de incertis debitis ex contractu &c.

Debita etiam incerta absque delicto, vel ex ¹⁰⁷ contractu, ut emptione, mutuo, commodato, locato. deposito &c. vel ex re accepta tantum bona fide, postquam possessor agnoscit rem esse alienam, sed domino ignoto; vel ita se habente, ut ei restitui non possit, debere restitui pauperibus, vel ad pios usus expendi, probabilissima planè, tutissima, & communis est Sententia DD. D. Thom. 2. q. 62. a. 5. ad 2. Scoti 4. dist. 15. q. 2. a. 4. & numeris congestis Less. lib. 2. c. 14. n. 38. Mo-
disp. 746. Vasq. Opusc. de restit. c. 5. §. 4. dub. 1.

U 3

Ratio

Ratio est: quia licet jura positiva supra allegata solum comprehendant debita ex delicto, usura, rapina, furto &c. quoad jus naturale tamen eadem omnino videtur urgere ratio de debitis incertis ex contractu, vel re accepta tantum: hæc enim debita incerta restitui debent juxta rationabiliter præsumptam domini voluntatem modo meliori, quo possibile est: voluntas autem rationabiliter præsumpta domini semper videtur omnino esse, ut res sua, si sibi corporaliter reddi nequeat, pro se expendatur in ejus commodum saltem spirituale, dando nimirum pauperibus, vel ad pias causas, sive deinde aliquis habeat, vel debeat ex delicto, sive ex contractu, vel re accepta tantum: ex quocunque enim horum capite oriatur debitum, res semper manet debita domino, & sub ejus dominio, adeoque secundum ejus voluntatem expendenda: ergo: &c. Veruntamen etiam in his debitis à fortiori observanda erunt omnia observata. §. *præced.* de debitis incertis ex delicto, prout notat Lugo *disp. 6. Sect. 12.* Ejusmodi debita incerta, quando non quidem ignotus, tamen absens est dominus, ut ei reddi non possint, si possit, debere dari ejus hæredibus, scilicet consanguineis proximis, maximè descendentes, vel ascendentes, filiis, parentibus, præsertim, si illi egentes sint: nam ita prudenter judicatur velle dominum.

§. VII.

Non minus tamen probabile, ea posse retineri à debitore, ac possessore bona fidei.

108 **E**jusmodi debita incerta absque delicto, ex contractu, vel re accepta tantum, non debere reddi pau-

di pauperibus, sed facta debita inquisitione, domino non comparente, vel ita te habente, ut ei restitui non possint, posse licite retineri, & absumi à debitore, vel possessore bonæ fidei, sanè æquè probabilis est Sententia gravium Doctorum, & verè communis RR. quos mox citabo §. *sequenti*. Ratio est: quia ejusmodi bona incerta 1. non sunt restituenda pauperibus jure positivo humano; hoc enim solum præcipit, ut injustè acquisita per usuras, rapinas &c. in pauperes erogentur, vel alios pios, reddendo injustum possessorem in pœnam criminis incapacem dominii ejusmodi bonorum incertorum: de bonis autem incertis à bonæ fidei possessore in pauperes erogandis nulla mentio habetur; ad quæ odiosa non sunt extendenda. 2. Neque ex jure aliquo positivo divino: quia nullum tale extat. 3. Neque ex ipso jure naturali: quia restitutionem bonorum incertorum etiam ex delicto, vel ex contractu, vel re accepta tantum, non debet de jure naturali, contra communioem quidem, probabilissimè docent *Sotus, Covarruvias, P. Navar.* alii cum *Lessio, Laym. cit.* Et ratio satis firma est: Quia falsum, vel incertum est, eam semper esse rationabiliter præsumptam domini voluntatem, ut res ei debita, si sibi reddi nequeat, in pauperes erogetur, quippè brevi consumpturos, præsertim si omni spe imposterum recuperandi; sed potius, quamdiu potest, conservetur, & sibi data fortè occasione, restituatur, ut mox iterum dicitur. Deinde dato etiam, restitutionem bonorum incertorum ex delicto debitorum pauperibus faciendam esse

esse de jure naturæ, non tamen eadem, sed longe diversa est ratio de aliis debitis sine delicto, quia negari non potest, dominum semper magis esse invitum, quod res sua vel sibi debita detineatur à fure, quàm ab alio innocente. Nam si furi eo casu liceret sibi rem alienam detinere, daretur maxima occasio furandi, eâ nimirum spe, quod postea propter incertitudinem domini eam retinere possit, & sic ex alieno cum iniquitate ditescere, maximo boni communis detrimento: quod periculum inconueniens, ut omninò evitetur, omnes meritò præsumuntur inviti, rem suam detineri à fure, vel injusto possessore, sed potius malle, si sibi omninò reddi nequeat, ut deveniat ad pauperes, vel pios usus pro salute sua corporali vel spirituali: atqui hæc ratio nullo modo procedit de debitis incertis sine delicto, ex contractu, vel re accepta tantum, cum enim talis rem sine culpa, & bona fide possideat, & æquè innocens sit, ac ullus alius, cui ista res distribuenda esset, non potest ita rationabiliter præsumi dominum esse invitum, ut is retineat, vel velle, ut pauperibus erogetur, si sibi restitui non possit, sed potius velle ipsi hæc fortunam favere. Declarabitur magis hæc Sententia duobus §§ sequent.

- 109 Cæterum in utroque casu, quod si tandem dominus ejusmodi debitorum incertorum, vel bonorum inventorum compareat, non debere ei restitui, nisi quantum adhuc extat, vel quantum inde dicitur quis factus est; adeoque si res tota bonâ fide absumpta sit, non debere ei restitui æquivalens, pariter docent Authores prædictæ probabilissimæ Sententia,

Utrique Sententiæ aliquid concedemus §. 9.
Prius tamen sit,

§. VIII.

*Quemadmodum & inventa post sufficientem
inquisitionem domino non comparente.*

ETiam res incertas inventas, si post diligenti-
tem inquisitionem earum dominus non
compareat, pauperibus esse erogandas, vel ad alium
pium usum applicandas (nisi ipse inventor pauper
sit, tunc posse sibi reservare in toto, vel in parte,
considerata re inventa, & inopiâ suâ) docet sanè
communis & sine dubio probabilior tutior Senten-
tia DD. S. Thom. 2. 2. q. 66. a. 5, Scotus *suprà*,
Paludans, Sylv. Medina, Navar. aliisque conge-
llis Molina tom. 3. tr. 2. disp. 746. Less. Laym. Lu-
go, infra citandi. Ratio est: 1. Quia bona inventa
sciuntur esse alicujus, neque enim eorum domini-
um amisit, qui ea perdidit: ergo si ipsimet domino
restitui non possint, restitui debent juxta ejus vo-
luntatem probabiliter præsumptam: atqui eo casu
probabiliter præsumendum est dominum velle, ut
in pauperes, vel alium pium usum erogentur in sa-
tisfactionem pro peccatis suis: ergo &c. 2. Acces-
dit autoritas D. Augustini hom. 9. ex 50. relatus
c. si quid causa 14. q. 5. Si quid invenisti, & non red-
didisti, rapuisti. Et ibidem c. 8. dicitur. Multi sine
peccato putant se esse, si quod inveniunt, teneant, &
dicunt: Deus mihi dedit, cui habeo reddere? Et di-
tam peccatum hoc simile esse rapina, si quis inven-
tum non reddat. Et 3. c. eum tu de usuris: expressè

statuitur, ut usurarius pecuniam usurariam non retineat, sed reddat, vel illi, à quo accepit, ejusve hæredibus, vel his non comparentibus, pauperibus: Eadem est ratio de rebus inventis: ergo &c.

III II. Sed rursus probabilis omninò, & in praxi ruta est opposita Sententia, ejusmodi res inventas, domino non comparente, titulo inventionis posse retineri ab inventore. Hanc primus defendit *Sorus l. 5. de justit. q. 3. art. 3. ad 2.* quem secuti sunt *Medina, Arrag. P. Nav. Sa, aliique RR. permitti*, ac probabile censent ipsi mei citati omnes unanimiter, *Laym. lib. 3. de justit. tr. 1. c. 5. n. 14. Lugo cit. Sect. 12. n. 141. Diana p. 2. tr. 17. resol. 5.* Ratio est: quia in jure perinde censetur dominum rei non comparere, ac rem nullius esse, vel pro derelicta haberi; unde & ipsa Respublica ejusmodi bona inventa applicat quandoque Religiosis, quandoque pauperibus, quandoque suis necessitatibus: quod fieri non posset, nisi censeret ea bona jam nullius esse, & pro derelictis haberi: atqui bona, quæ nullius sunt, seu pro derelictis habentur, jure naturæ communia sunt, & jure gentium fiunt primò occupantis: ergo justo ab inventore titulo inventionis occupari, vel retineri possunt. Deinde nulla lex naturalis positiva, divina vel humana præcipit ejusmodi inventa bona pauperibus eroganda, vel ad pios usus applicanda esse. *Non lex naturalis, vel gentium*: quia hæc apud omnes gentes est eadem, & obligat uni formiter. *Non omnibus gentibus*, imò nec omnibus fidelibus hæc persuasio inest, minus observatur, ut re aliqua inventa, statim voluntatem

concipiant in pauperes erogandi, quin potius asser-
vandi & custodiendi, dominóque restituendi, si
fortè comparens repetat: quòd si verò longo tem-
pore non compareat, perinde esse, ac si res dominio
careat, vel pro derelicta sit; ergo &c. Neque lex
ulla positiva divina, vel humana, civilis, vel Eccle-
siastica adferri potest, ut patebit mox: ergo &c.

III. Neque rationes oppositæ convincunt, sed
facile responderi potest. Ad 1. *Negatur consequen-
tia & subsumptum.* Cùm enim eo casu res inventa
pro derelicta habeatur, inventor non tenetur se
conformare voluntati domini, sed juri, vel consue-
tudini de tali disponenti. Neque verum est, do-
mini voluntatem semper esse, ut res à se perdita, &
ab alio inventa erogetur pauperibus, quippe statim
consumpturis ablata spe omni recuperandi, quin
potius ut inventor retineat, fortè quandoque recu-
perandam. Ad 2. Resp. SS. PP. Canones aperte
loqui de iis, qui res inventas suis dominis etiam co-
gnitis, vel repetentibus reddere nolunt, aut certè
debitam non adhibent diligentiam, ut res inventa
rursus perveniat ad manus domini; sicque iterum
nihil erit contra nos. Ad 3. *Patens est disparitas.*
Jus enim solùm statuit, ut res injustæ sine legitimo
titulo acquisitæ, utpote per usuram, rapinam, si
proprio domino, vel hæredibus restitui non possint,
non possint retineri à possessore iniquo, sed pauperi-
bus restituendæ sint: in proposito autem inventor
habet aliquem titulum acquirendi, & retinendi sibi
rem inventam, & pro derelicta habitam, nimirum
inventionis.

IV. Quod

113 IV. Quod suprà generatim de debitis incertis notatum, & hîc vel maximè observandum est in rebus inventis. Inventor enim, ut retinere, absumere, alienare possit rem inventam, debet moralem, & exactam diligentiam adhibere in inquirendo domino, eoque majorem, & diuturniorem, quo majoris momenti est res perditâ, quod commodissimè fit per promulgationem in Ecclesiis, vel etiam, ubi moris est, in foro. Quanto autem tempore expectare debeat, prudentis viri arbitrio æstimandum relinquitur. Unde si quis centum aureos invenisset (inquit Sayrus *lib. 10. tr. 5. c. 2.*) non sufficeret semel, & iterum promulgari in loco inventionis, sed etiam in aliis locis inquirei deberet, in quibus prudenter putare potest, domini pecuniam, vel hæredem posse reperiri, deberèq; expectare per annum, vel diutiùs iudicio prudentis, ad hoc ut dominus dicatur non comparere, & res pro derelicta haberi possit, sicque inventor eam sibi acquirere, absumere, vel alienare possit: minùs longè requiritur, si res levis momenti sit, v. g. pallium, vestis, vel marsupium, aliquot aureorum. Tandem quocunque tempore nondum præscripto dominus rei compareat, vel repetat, si adhuc existat, ei restituenda erunt: quia est adhuc legitimus dominus rei perditæ, nec lex ulla eum spoliat eo dominio, & inventor solum tamdiu poterit rem detinere propter bonam fidem ex ignorantia domini, verè putans rem pro derelicta haberi: quare comparente domino, cessat habere bonam fidem, ideoque ei res sua restitui debet. Quòd si verò inter illud tempus etiam nondum præ-

præscriptum rem bona fide absumpsit, non tenebitur comparanti domino aliquid restituere inventor, nisi quatenus indè ditior factus esset. Quòd si verò etiam tempus ad præscribendum, vel usucapiendum præscriptum elapsum sit, nihil tenebitur amplius restituere inventor domino comparanti, etiam si res adhuc existeret: quia titulus præscriptionis est irrevocabilis, non item titulus inventionis. Probabilem ergo hanc Sententiam Confessarius tuto sequi potest in praxi, tutiorem autem viam incedendo (prout monent DD. communiter) semper suadere debet inventori, si dives sit, ut juxta communem Sententiam in pauperes, vel pios usus eroget, quos alias adhibere soleret ex proprio; si autem pauper, & proprietatis capax est, ei sine scrupulo relinquere poterit: excepto tamen, si res sit sacra, vel Ecclesiastica, ut calix, paramentra &c. tunc enim Superior Ecclesiasticus consuli debet.

§. IX.

Sententia media, omnium tutissima.

Placet resolutio in ejusmodi practicis dubiis di. 115
 judicandis verè Eminentissimi Cardinalis de Lugo cit. Sect. 12. n. 141. communiter ita distinguentis: Quando res aliena incerti domini, seu debita sine delicto, seu inventa, in iis circumstantiis posita est, ut spes aliqua supersit, posse aliquando ad dominum compariturum pervenire, omninò rationabiliter præsumi potest, voluntatem domini esse, rem suam non erogari in pauperes, sed potiùs semper asservari à possessore, si in specie conservari potest,

potest, aut si usu absumptibilis bona fide absumatur, vel vendatur: ut sic sibi aliquando fortè comparituro res sua, seu pretium restitui possit: si secus contingat, cedat fortunæ, vel pretium operæ, vel custodiæ suæ, hoc enim est de re ipsius. Et certum est, neminem posse rem scienter alienam sibi retinere, nisi cum hac intentione restituendi rem, vel pretium, si dominus comparuerit: nisi jam bona fide tempore legitimo possessionis præscripsisset. Quod si verò res illa incerta in talibus circumstantiis posita sit, ut nulla planè supersit spes denuò perveniendi ad dominum: ut si viator nunquam in has partes rediturus, sciens, vel ignorans à te falsam pecuniam acceperit, vel is aliquid apud te oblitus reliquerit &c. tunc rationabiliter præsumi potest, eum velle, ut res sua debita, vel inventa expendatur modo aliquo sibi ussi: ex qua præsumpta dominorum voluntate introducta videtur communis illa, & pia consuetudo ejusmodi res incertas expendendi in pauperes, vel pios usus. Cæterum quænam sit præsumenda voluntas dominorum, non potest melius probari, quàm si quilibet bonæ conscientiæ consulat se ipsum, & cogitet, quid eo casu vellet fieri, quando sciret aliqua sua bona, vel debita defactò esse apud homines bonæ fidei, & conscientiæ, & quod tunc sibi vellet fieri de bonis suis ab altero, an expediat in pauperes erogare, an retineri à bono homine? & hoc ipse tutò faciet alteri de ejusmodi bonis incertis. Denique hætenus sermo tantùm fuit de debitis, & bonis incertis simpliciter: quorum scilicet dominus omninò igno-

ignoratur, vel ita se habet, ut conveniri non possit. Nam

§. X.

Secus dicendum de bonis incertis secundum quid.

IN debitis quibuscunque sive ex delicto, sive ex contractu, ex re accepta, vel inventa, quando scitur aliquid deberi uni ex duobus, vel pluribus, sed nescio, cujus in particulari determinatè sit, & facta inquisitione sufficienti, dubium perseveret, non utique erit res retinenda, vel danda pauperibus, sed iis æqualiter reddenda in communi, ut vel dividant in re, vel in pretio, vel sortiantur, vel alia inter se transactione convenient; iis autem non consentientibus res iudicis arbitrio, & authoritati committenda erit, ut notant DD. passim *Molina, Less. Lym. Lugo ll. cc.*

II. Quando damnum illatum est immediatè ipsi Communitati, Civitati, Collegio, loco &c. quæ faciunt unum corpus ex multis, ut Seminaria, Monasteria, Hospitalia &c. restitutio facienda erit ipsi Communitati immediatè, non autem particularibus civibus, vel personis: quia Communitas ipsa laesa fuit immediatè, & non particulares personæ, Alumni, Conventuales, infirmi: fiet ergò restitutio Communitati, ad cuius proinde Superiores pertinebit ea bona restituta simul cum cæteris administrare, & particularibus personis providere. *Communis DD. apud citi.* Quare perperam quidam Senator prædivitis civitatis, dum eam gubernaret, mille aureos ex communibus redditibus seductos volebat

lebat restituere pauperibus istius civitatis, & sic ab onere istius restitutionis liberari: perperam; quia in illam summam non magis jus habent inopes, quàm divites, sed tota Communitas: ipsi ergo ærario publico restituenda erit.

117 III. Quando verò damnum illatum est non Communitati ipsi, sed civibus, vel personis particularibus immediatè, ut in bello injusto, deprædatione, vel vastatione oppidorum, vel agrorum; aut si mercatores, caupones, pistores, & similes alios indifferenter defraudârunt mercibus, mensurâ, ponderibus injustis in tali Communitate, vel vicinia, nesciatur autem, quibus in particulari damnum illatum sit, restitutio iterum facienda erit non pauperibus, sed quoad fieri potest, personis læsis. Fiat ergo restitutio aut Magistratui, præsertim Episcopo, aut Confessario, vel viro probo, qui dividant in singulos cives notoriè læsos; aut si ignoti sint huic toti Communitati, vel vicinæ læsæ, aliquod bonum commune faciat, v. g. merces meliores, aut vilius vendendo, aut meliori pondere, vel mensura &c. ut sic, quantum fieri potest, damnum compensetur. Ut ex communi docet Lugo *tom. 1. de just. disp. 6. Sect. 12. n. 148. in simili, vers. Hinc inferatur primò. Tamb. lib. 8. tr. 4. c. 1. §. 3. n. 19.*

SECTIO. III.

Quando restituendum?

SUMMARIUM.

119. *Restitutio interna quoad propositum internum faciendâ est statim mathematicè, seu in puncto, quo quis cognoscit se esse debitorem,*

- 11. Unde non tantum positivè nolens, sed & negativè se habens, seu omittens velle restituere, invito domino continuo peccat toto tempore.
- 12. Talis tamen prolongata rei aliena detentio semper manet idem numero peccatum, quamdiu voluntas non restituendi formaliter, vel virtualiter non interruptitur.
- 13. Restitutio externa, quoad executionem faciendam est statim moraliter tantum, quam primum commodè fieri potest.
- 14. Secus faciendo debitor peccat, & insuper obligatur etiã ad compensandum damnum emergens, & lucrum cessans, seu interesse ordinarium, & extraordinarium.
- 15. Etiam nulla premissa admonitione.
- 16. Nisi in raro casu, quo facile & utiliter mneri potuisset, & monitus non fuit, tunc enim creditor presumitur lucrum, vel damnum illud extraordinarium remisisse.
- 17. Et si debitor ex delicto quandoque ob paupertatem, vel impotentiam excusetur à restitutione ipsius rei, non tamen excusatur ab interesse ordinario, & extraordinario.
- 18. Usque ad n. 136. Quando & quid restituere teneatur possessor bonæ fidei, ubi cognovit non esse alienam?
- 19. Debitor ex contractu obligatur statim moraliter impleto termino in contractu prefixo.
- 20. Gravitas dilationis sumi non debet ex mora temporis, sed damno creditoris.
- 21. Quo cessante, differre solutionem etiam juratam veniale tantum erit.
- 22. An & quando liceat terminum solutionis prævenire?
- 23. Debitor ex contractu solutionem culpabiliter differens, obligatur creditori sub mortali ad omne interesse.
- 24. Si culpa sit theologica, & gravis.
- 25. Secus, si culpa non sit gravis, aut creditor putetur non esse graviter inditus.
- 26. Si vero creditor sit omnino inditus ad dilationem solutionis ultra terminum, ad hoc ut ei teneat ad interesse, probabilius debeo prius fuisse ab eo admonitus.
- 27. & 145. Qui commodè posset restituere simul totum, non

- satisfacit restituendo successivè per partes; nec cum tali proposito absolvi potest à Confessario;
146. Nisi in raro casu, quo scilicet Confessarius videt eum alio modo omninò non restitutum, nec creditorem notabile damnum pati, & debitorem bona fide ita procedere: aliàs non.
148. Sicut nec in articulo mortis quidem absolvi potest debitor non habens propositum restituendi, quàm primum commodè poterit
149. Ad absolutionem tamen conferendam sufficit restitutione mentis, seu propositum in proximum.
150. Qui tamen bis, ter, vel sæpius in aliis confessionibus iustus restituere, non restituit, cum facile potuisset, regulariter absolvendus non est, nisi prius restituit.
151. Sicut etiam non tantum sanus, volens restitutionem differre usque ad mortem, sed nec moribundus absolvi potest, qui cum facile possit, non vult ipse restituere, sed onus restituendi relinquere heredibus.

A S S E R T I O III.

118 **R**estitutio ordinario statim facienda est: Internam quidem, quoad propositum internum statim mathematicè, vel physicè: Externa verò quoad realem executionem statim moraliter tantum, post delictum, notitiam rei alienæ, aut terminum præfixum in contractu impletum, alioquin obligabitur inferre de interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex mora culpabili: nec satisfacit restituens successivè per partes, cum quis possit simul restituere totum. In his sæcùs volens debitor a Confessario moribundum quidem absolvi poterit. Est tota Communis. Ratio generaliter est: quia præceptum restituendi ex natura sua simul (& quidem in sententia Scoti ac aliorum communiori) principaliter est negativum, scilicet non detinere rem alienam: sed

sed natura præcepti negativi est, quòd obliget semper & pro semper: adeò ut in proposito nullo unquam tempore liceat detinere rem alienam invito domino, semper enim peccat contra justitiam, & tò magis, quò diutiùs detinet privando dominum, vel possessorem legitimum usu, & dispositione rei suæ, vel sibi debitæ: ergo restitutio statim facienda est post delictum, vel contractum terminatum. Dixi autem *ordinariè*: seclusa scilicet legitima causa excusante à restitutione statim facienda: de quibus universim *c. sequenti*. Jam explico terminos, & probo per partes.

§. I.

Restitutio interna quoad propositum est facienda statim mathematicè.

HOc est, in puncto, quo quis recordatur, & ¹¹⁹practicè cognoscit, se esse rei alienæ debitorem, vel detentorem, concipiendum est propositum restituendi debitum. *Omnes*. Ratio jam dicta est: quia præceptum restitutionis essentialiter negativum, ita obligat pro semper, ut omni momento velle oppositum, peccatum sit: ergo omni momento, adeoque statim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, seu quod idem est, velle restituere. Deinde omni momento tenetur quis cessare à peccato: sed voluntariè detinens alienum invito domino, est in statu peccati mortalis ex genere suo: ergo omni momento, & consequenter statim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, concipiendo propositum internum restituendi. Jam ad

ad discernendum hoc peccatum, maximè in ordine ad confessionem, ita breviter, & distinctè resolvendum.

120 I. Voluntariè detinens rem alienam invito domino continuò toto tempore peccat, non solum quando habet actuale propositum positivum, & voluntatem non restituendi, verùm etiam quando advertens se debere, & posse restituere, negativè se habens, omittit velle restituere: censetur enim ea omissione voluntaria interpretativè, estque contra præceptum restituendi, quòd pro semper obligat, & consequenter, quòd diutius quis seu positivè seu negativè non vult restituere, nec restituit, eò magis aggravatur peccatum extensivè per se, ac etiam intensivè per accidens, si ratione illius moræ, & dilationis domino damnum emergat, vel lucrum cesset, quòd ipsum ad materiam restitutionis faciendæ accrescit: ideòque est circumstantia in confessione sacramentali necessariò explicanda, in communi, & mihi vera Sententia.

121 II. Voluntaria detentio rei alienæ, etiam longissimi temporis semper manet idem numero peccatum, quamdiu manet idem habitualiter propositum non restituendi, seu quamdiu voluntas non restituendi moraliter continuatur, & non interruptur: ita ut quamvis aliquis per annum millies repetat propositum non restituendi physicè valdè interruptum, quamdiu tamen quis mente, & habitualiter ita dispositus manet, ut quoties de restitutione faciendâ cogitat, semper, vel positivè consentiat non restituere, vel negativè se habens omittat velle restituere;

tuere, tamdiu censetur idem habitualiter propositum moraliter continuatum, seu non interruptum, atque ideò idem numero peccatum: in distinctione enim peccatorum non entitas physica actus, sed dispositio voluntatis, ac principalis intentio attendenda est, ut diximus *in materia de peccatis. p. 1. c. 4. Sect. 3.*

III. In voluntaria detentione rei alienæ longi temporis tot committuntur peccata numero distincta, quoties voluntas, seu propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interruptitur. Formaliter quidem interruptitur per pœnitentiam, & formale propositum restituendi: Virtualiter autem interruptitur, quando quis cogitans de non restituendo, vel ulterius detinendo alienum, non vult assentiri, sed aliò mentem studio divertit, ut virtualiter idem agat, ac si retractet malignum non restituendi propositum. Ratio dicti est: quia postquam malignum non restituendi propositum semel interruptum est, & postea rursus reassumitur & voluntariè omittitur restitutio, jam sequentes actus detentionis non ampliùs continuantur moraliter cum priori proposito, neque vi prioris propositi ampliùs fiunt, cum illud jam revocatum sit, & illæque manent per se distincta peccata, ac si priùs propositum nunquam fuisset: ergo tot sunt distincta numero peccata in injusta detentione rei alienæ, quoties propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interruptitur, vel renovatur. Non tamen DD. meritò Confessarium, nominatim Molina *disp. 753.* non debere esse nimis

X 3

scru.

326 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
scrupulosum, & molestum pœnitentibus, inquirendo numerum hunc peccatorum moraliter tantum interruptorum in detinenda re aliena (sicut & in aliis peccatis continuatis, ut odio, inimicitia, luxuria, concubinato &c.) sufficit enim inquirere, quanto tempore res aliena voluntariè, & culpabiliter, scilicet cum facultate restituendi, detenta sit, tunc enim facilè ex ejus dictis, & circumstantiis, præsertim confessionum præcedentium numero, colliget sæpiùs, vel rariùs propositum non restituendi interruptum esse. Certum autem hic numerum assignare moraliter plerumque impossibile est.

[123] IV. In diuturna detentione rei alienæ, præter interrupta proposita non restituendi, multi Doctores etiam alios casus assignant, quibus committuntur nova distincta numero peccata: utpote, quoties injustè detinens videt dominum esse in necessitate rei sibi debitæ, & indigere illâ, tamen non restituit. Item quoties domino, vel creditori repetenti non reddit, cum tamen reddere possit. Item quoties magna, & commoda occasio restituendi se offert, & tamen negligit. Item quoties utitur re alterius, vel aliena cum nova domini injuria, vel damno, ut si res utendo deterioretur, velut instrumenta, vestes &c. vel usus ipse rei pretio æstimabilis sit, ut equitando equo alieno &c. Verùm *P. Navar.* alique cum *Tannero disp. 4. de just. q. 6. dub. 14. n. 425.* rectiùs negant, seclusa interruptione propositi, in iis casibus multiplicari numero peccata, sed esse solum ejusdem numero peccati moraliter continuati.

quati circumstantias aggravantes; imò pleræque non necessariò in confessione explicandæ, exceptis, illis, quibus domino rei novum damnum infertur, vel augetur.

§. II.

Restitutio externa, quoad executionem faciendam statim moraliter tantum.

HOc est, quamprimùm moraliter, & commo-¹²⁴ dè fieri potest absque aliquò notabili æquali, vel graviori incommodo proprio restituatis, quàm sit creditori proveniens ex dilata restitutione sui debiti. *Omnes.* Ratio est; quia præceptum restitutionis, licet quatenus negativum est, obliget pro semper rem non detinere, adeoque ad propositum, seu voluntatem internam restituendi, quæ in instanti fieri potest, obligat statim mathematicè; at tamen ut simul affirmativum, præcipit actum externum restituendi, qui actus necessariò requirit moram temporis ad sui executionem, quique variis obstaculis, vel incommodis impediri potest, adeò, ut etiam dominus rei non debeat, vel possit rationabiliter esse invitus, eoque rem suam detineri, quousque moraliter commodè restitutio fieri possit, sine alio graviore, vel incommodo æquali; ideò restitutio realis non potest obligari pro semper, seu statim mathematicè pro tempore indivisibili, sed pro tempore divisibili, quo moraliter commodè fieri potest. Non ergo obligat præceptum restitutionis, quando non adest opportunitas loci, vel temporis; quis enim dicat, aliquem recordatum

suæ obligationis debere ex lecto suo surgere me-
 dia nocte, discedere à prandio, à cœna, exire è Missa
 &c. ad restituendum? quin etiam, seclusa fraude,
 vel dolo, cessante omni impedimento, habitaque
 omnimoda opportunitate, restitutionem modico
 tempore differre unâ, vel alterâ horâ, ait noster Faber
 4. *disp.* 15. q. 2. c. 5. nimis religiosè: aut uno, vel
 altero die, ait Sotus *lib.* 4. q. 7. *art.* 4. aut unum, vel
 alterum, aut tertium diem, ait *Dicastillus*, apud
 Tamb. l. 8. *Decal. tr.* 4. c. 1. §. 6. n. 1. aut aliquantò
 non adeò longo tempore, ajunt Molina. *disp.* 735
 & Laym. l. 3. *de restit. tr.* 2. c. 10. n. 2. non esse dam-
 nandum peccati mortalis, aut tali absolutionem
 negandam ita volenti differre, dummodo habeat
 verum propositum restituendi, & nullum ex dila-
 tione domino grave damnum emergat: licet enim
 talis dilatio, & detentio injusta sit, injuria tamen
 hæc plerumque gravis non censetur, si nullum inde
 notabile damnum proveniat: idque maximè, quan-
 do obligatio restituendi ex contractu, vel recepta
 descendit, ut mox ampliùs dicam §. 5. Cæterùm
 causas excusantes à restitutione differenda cujusvis
 debiti simul adferemus c. *seq. Sect.* 3. Jam explicem-
 mus seorsim, qualiter restitutio facienda sit *statim*
 moraliter pro diversa ratione debitorum, ex delicto
 formali, ex re accepta, & ex contractu.

§. III.

Statim moraliter post delictum commissum.

125 **R**estitutio debitorum ex delicto formali quo-
 cunque, scilicet injustæ acceptionis, vel dam-
 nifica-

nificationis cujuscunque, facienda est statim moraliter post ipsum delictum commissum, quam primum scilicet absque notabili incommodo fieri potest. *Omnes.* Ratio ex dictis manifesta est: Quod si ergo talis obligatus ex delicto, habita opportunitate restituendi seclusa omni legitima excusatione non restituat, non solum peccat mortaliter, quia est in continua moraliter ablatione, sed etiam tenetur in conscientia domino, vel creditori solvere omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ipsi ex illa mora (quæ in debitore ex delicto semper culpabilis) Ratio generaliter jam dicta est *supra c. 2. sect. 4. §. 6.* Quia nimirum cum dominus ex tua culpa non solum privatus sit ipsa re sua principali, sed etiam passus illud interesse, seu damnum, nisi ei utrumque restituas, non fiet æqualitas iustitiæ cum proximo. Pro pleniori intellectu, aliqua addenda sunt.

I. Hujusmodi damnum emergens, & lucrum cessans communi nomine vocatur *interesse*: quia nimirum domino, vel creditori, ultra carentiam rei suæ, vel debiti eatenus interest rem, vel pecuniam suam non detineri ab alio, præsertim injustè, quatenus ex absentia pecuniæ, vel rei suæ ei damnum aliquod emergit, vel lucrum cessat: ut si habitâ pecuniâ potuisset lucrari tantum, vel non habitâ debuit mutuare cum damno &c. Aliud porrò dicitur *ordinarium*, aliud *extraordinarium*. *Interesse ordinarium* dicitur, quando res ipsa pluris valet uno, vel alio tempore, sive quia res intrinsecè crevit; sic pluris valet equus, vel bos adultus, quam pullus,

pullus, vel vitulus; sive quia ab extrinseco crescit ejus pretium, vel valor. Si ergo priveris hoc lucro rei tuæ, diceris pati interesse, seu damnum ordinarium. *Interesse extraordinarium* dicitur quando provenit lucrum ex extraordinaria domini, vel creditoris opera, industria, negotiatione: ut si ex centum aureis negotiationi expositis lucraretur alios quinquaginta: si ergo hoc lucro priveris ab iniquo detentore, diceris pati interesse extraordinarium.

127 II. Utrumque hoc interesse ordinarium, & extraordinarium tenetur in conscientia compensare possessor iniquus, etiamsi nulla præcesserit admonitio, qua creditor dicat creditori, se ipsius causâ ejusmodi damnum pati, juxta communem DD. apud Dianam p. 1. tract. de contractibus resolut. 87. Ratio est: quia quamvis non admoneatur debitor, tamen totum illud interesse creditor, vel dominus rei subit ex culpa ipsius debitoris, vel possessoris iniqui, quia injustè accepit, & detinet, aut aliter damnificavit. *Adde*, ordinariè illam admonitionem fieri non posse: vel enim ignoratur iniquus possessor, vel si licetur, non datur facilè locus admonitioni; vel si detur, prudenter existimatur admonitio nihil profutura.

128 III. Quòd sitamen in raro casu supponatur domino, vel creditori cognitum esse furem, & posse illum facilè, & utiliter cum spe aliqua ductum admoneri, is tamen non admoneat de suo interesse extraordinario, tunc furem seu possessorem iniquum solùm obligari ad restituendam ipsam rem ablatam, & interesse ordinarium, non item extraordinarium

ordinarium lucri cessantis, vel damni emergentis, omnino probabiliter docent *Azorius*, aliisque cit. *Lugo disp. 18. sect. 2. n. 32.* Ratio est: quia, si potest creditor monere utiliter, & non monet, jam ipse est causa sui interesse, seu damni extraordinarii: nam debitor etiam iniquus non tenetur ad omne damnum undecunq; proveniens, sed ad damnum, quod necessariò causatur ab ipso, nec facillè potest impediri: at in proposito facillè potuisset impedire creditor, si debitorem ita admonuisset *Adde*: si potuit creditor admonere utiliter, & non admonuit, præsumitur remisisse hoc lucrum, vel damnum extraordinarium.

Dico autem semper *utiliter*: nam si debitor ita sit dispositus, ut etiamsi præmonitus fuisset, tamen non solvisset, ideòq; utiliter admoneri non potuit, jam certò obligabitur ad totum interesse: quia tunc non creditor non admonendo, sed ipse debitor, sic malè dispositus re ipsa causa esset totius interesse, seu damni. Quòd si dubius sit, an monitus solvisset, solvat partem interesse pro rata dubii, ait *Lugo cit. n. 33.*

IV. Iniquus possessor, seu omnis debitor ex delicto, etsi quandoque excusetur ob paupertatem, vel impotentiam à restitutione rei alienæ ad aliquod tempus, non tamen excusatur à restituendo, quando poterit, dictum interesse ordinarium & extraordinarium, quod interim ex ista mora, etsi tunc inculpabili, patitur creditor, vel dominus rei v. g. Titius furatus est centum à te, postea incidit in gravem inopiam multis annis: hic certè durante in-

opia

opia excusatur à restituendo illa centum : At redeunte meliori fortuna , non solum debet tibi restituere illos centum , sed omne etiam totius illius temporis interesse , quod tu fortè passus es eo toto tempore ex carentia tuorum centum. *Ratio est* : quia totum illud damnum tibi oritur ex delicto , & injuria Titii præterita : quare licet ipsa mora culpabilis tunc tempore inopiæ non fuerit in se , fuit tamen culpabilis in radice , scilicet injuria præcedenti : Quare omnia damna , quæ immediatè , vel mediatè ex delicto , vel injuria præterita procedunt , obnoxia sunt restitutioni ob injustitiam primò factam : uti cum aliis doctè observat Tamb. *lib. 8. tit. 3. c. 27. §. 5. n. 5.* Meritò tamen excipiens calum , quo fur rem alienam absumpsisset tempore extremæ necessitatis : tunc enim sine dubio ad nullum illius temporis interesse , imò in probabili sententia , neq; ad ipsam rem absumptam restituendam obligabitur.

§. IV.

Statim moraliter post notitiam rei aliena.

131 **R**estitutio debitorum ex re accepta tantum à possessore bonæ fidei facienda est statim moraliter præfato modo , postquam possessor cognovit rem esse alienam , sine mora culpabili tradendo vero domino rem ipsam adhuc extantem , vel id , quo ex illa re aliena ditior factus est. *Omnes.* : Ratio clara jam alibi insinuata est : nam ulterius voluntariè detinens , ex tunc fit possessor malæ fidei , & tanquam talis deinceps ratione injustæ detentionis , & moræ culpabilis tenebitur ad restitutionem , & ipsius rei ,
qualis

qualis tunc erat, vel postea absumptæ, valorem, & insuper omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, *secundum omnes*. Quare hic videndum, an mora illa restituendi sit culpabilis graviter, vel leviter: an dilatio magna, vel modica, an domino, vel creditori multum, parum, vel nihil nociva, & ideo is possit censeri rationabiliter invitus, vel non: & his prudenter perpensis decernenda erit obligatio restituendi gravis, vel levis, illius interesse, lucri cessantis, vel damni emergentis. Et insuper diligenter advertendum.

I. Mora illa restituendi, non est hic mensuranda vel computanda à tempore, quo res accepta est: ¹³² supponitur enim bona fide, & sine peccato accepta; sed à tempore, quo quis primò advertit, & pro certo credit rem verè non esse suam, sed alienam: vel etiam quando incipit notabiliter de hoc dubitare, nec adhibet diligentiam inquirendi veritatem (juxta dicta *cap. preced. sect. 3.*) ab eo enim tantum tempore incipit obligatio restituendi, & non antea.

II. Similiter non est in restitutione attendendum ¹³³ interesse lucri cessantis, vel damni emergentis domino, vel creditori ex re accepta absolute, & pro illo toto tempore, quo res aliena bona fide possessa, vel detenta est; pro eo enim tempore ad nihil obligari potest possessor bonæ fidei, ut ex se patet: sed ex re accepta, & detenta ab illo tantum tempore, quo advertitur esse aliena, si tunc adhuc extet in se, vel in suo emolumento, quo quis scilicet ditior factus sit: si enim eo tempore nihil amplius existat, nihil omninò debere possessorem bonæ fidei, ex dictis liquet,

III. Si

134 III. Si possessor bonæ fidei etiam à tempore, quo advertit rem esse alienam, aliquanto tempore fuit in nulla culpa restituendi ob inopiam, vel impotentiam v. g. alio verò tempore fuit in culpa; & culpabili mora restituendi, similiter tantum obligabitur ad restituendum interesse pro illo tempore, quo fuit in culpa, non autem pro interesse respondente tempori inculpato, ut omnes advertunt. Secus esse de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto, dictum est §. *preced. n. 130.*

135 IV. Debitor ex re accepta, ab illo tempore, quo advertit rem esse alienam, tenetur ad compensandum interesse non tantum ordinarium, sed etiam extraordinarium regulariter loquendo; ab illo enim tempore suâ culpabili morâ est causa illius damni emergentis, vel lucri cessantis domino. Quod si tamen casus contingat, quod dominus jam sciret rem suam, vel id, quo ex re sua ditior factus es, apud te esse, & possit te utiliter de suo interesse, seu damno admonere, & negligeret, probabilissimum est, te non obligari ad interesse extraordinarium restituendum; eadem ratione à fortiori, qua supra de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto admissum est.

§. V.

Statim moraliter post terminum præfixum, in contractu impletum.

136 I. **R**estitutio debitorum ex contractu, ut mutuo, locato, censu, empto &c. facienda est statim moraliter (cessante nimirum legitima causa excusante)

fante) postquam impletus est terminus in contractu præfixus, seu tempus illud, de quo inter partes contrahentes expressè, vel tacitè conventum est, idque etiamsi debitor non admoneatur, vel debitum exigatur à debitore: quia *dies interpellat pro homine* L. Magna. ff. de contrahenda stipulatione. Hoc est, ipse dies, seu tempus statutum, quo, vel intra quod solutio facienda est, interpellat, debitumque postulat pro creditore. Ratio patet ex natura contractus iusti, qui obligat in conscientia ad implendum promissum, termino explicitè, vel implicitè præfixo. Quòd si nullus terminus in contractu sit præfixus solutioni, solutio primùm facienda erit, postquam creditor congruo tempore juxta suam necessitatem, vel utilitatem, aut communem consuetudinem debitum suum exegerit: nisi fortè impeditus exigere non possit, vel à potentiore non audeat: tunc enim terminus solutionis erit, qui prudenter judicabitur esse de rationabili intentione creditoris: ut ex communi notat Laym. cit. Molina disp. 753. Tamb. cit. c. 2. §. 6. a n. 3.

II. Terminus præfixus solutioni in ejusmodi contractibus non debet sumi metaphysicè, vel mathematicè, sed mora communi moraliter, ut suprà generaliter dictum: Unde ad inducendam obligationem gravem, & culpam mortalem, non præcisè attendenda est quantitas moræ culpabilis secundum se in differendo solutionem, sed etiam maxime an talis mora, vel dilatio creditori sit damnosa notabiliter, isque ideo rationabiliter invitatus sit, nec ne: alioquin à mortali excusabitur debitor etiam longio-

longiori tempore, v. gr. aliquot septimanis, imò mensibus differens solutionem. Unde rectè monet *Molin l. cit.* quòd si debitor habeat certum profectum solvendi, nec ex dilatione creditori damnum emergat, vel lucrum cesset, nec sit periculum incurrendi impotentiam solvendi, Confessarium, etiam debeat urgere solutionem, non tamen facillè debere damnare peccati mortalis, aut absolutionem negare ob solam dilatam, etiam multo tempore, solutionem debiti: quæ licet injusta sit, si tamen certò futura sit solutio, secluso damno interea emergente, vel lucro cessante, non potest censerì injuria gravis, & sufficiens ad culpam mortalem. In oppposito autem jam vides, dilationem culpabilem etiam aliquot dierum, vel unius septimanæ posse attingere culpam mortalem.

138 III. Quòd si tamen dies solutionis præcisè definitus sit, maximè cum juramento, quamvis multi censeant peccare mortaliter eum, qui secluso iusto impedimento non solvit definito die; adhuc tamen *Molin l. cit.* aliique post ipsum meritò censent, non semper esse mortale: quia etiam juramentum intelligitur morali modo, & sortitur naturam actûs, cui adjungitur. Unde quando dilatio nullum detrimentum adfert creditori, dilatio etiam ultra terminum juratum, non erit censenda mortalis. Similiter notant alii apud *Tamb. cit. §. 6. n. 4.* non esse reum culpæ mortalis, qui, cum debeat statò die, v. g. singulis Calendis Decembris, vel Angariis solvere centum aureos, eos non solvit, nisi à domino requiratur: is enim est modus ordinarius ejusmodi

modi census solvendi. Sed hoc intelligendum est cum limitatione : nisi dominus , vel creditor sit rationabiliter invitus ad talem dilationem : ut si propter potentiam , vel dignitatem debitoris non audeat creditor inops exigere : tunc enim certe non poterit exculari debitor , qui est solvendo , à gravi culpa.

IV. At quid de præventionem termini in restituendo debito ex contractu? Distinguendum est: si terminus solvendi conditus fuit in favorem debitoris, ut in mutuo, & commodato, debitor poterit terminum prævenire, & citius solvere, creditore utique non recusaturo. Quòd si creditor acceptare tunc nolit, & res individua postea forte pereat sine culpa debitoris, interitus non huic, sed creditori imputatur. Vide Dianam, *citt. p. 1. r. 8. resol. 17.* Quando autem terminus præfixus fuit in favorem creditoris, ut in locato pro pretio ad certum tempus, in censu seu mutuo pro annua pensione &c. tunc debitor prævenire terminum non valet regulariter, esse enim in damnum creditoris, scilicet diminutionem pretii, seu pensionis. Cæterum creditori nunquam conceditur petere rem sibi debitam ante terminum impletum, & conventum, nisi in tribus casibus. 1. Si debitor vergat ad inopiam, seu sit in periculo, ut vocant, *falloris*. 2. Si fugam parat. 3. Si incipit esse suspectus de non solvendo: nam tunc cogetur vel reddere, vel cautionem præstare. Hæc ex communi apud *citt.* breviter annotare libuit.

Alioquin obligabitur insuper de interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex mora culpabili.

1401. **D**ebitor ex contractu etiam legitimo, si termino transacto in mora mortaliter culpabili restituendi, seu solvendi existat, obligabitur in conscientia sub mortali ad compensandum omne interesse, seu lucrum cessans, vel damnum emergens domino, vel creditori ex illa culpabili solvendi mora. *Omnes.* Ratio clara est: quia tunc ista culpabili morâ injustum damnum infert creditori, qui ex illius culpa lucrum cessans, vel damnum emergens patitur. Idque verum est in omnibus contractibus: nam exceptio illa quoad venditionem, vel emptionem per leges civiles facta, solum in foro externo locum habet, ut benè ostendit *Lugo disp. 18. Sect. 2. contra Molinam*: Ideoque de illa hîc non est laborandum. Quare in foro conscientia non possunt excusari à peccato, & à restituendo illo interesse Nobiles, ac domini, qui cum facillè possent, culpabiliter non solvunt mercatoribus v. g. merces emptas, opificibus operas factas, quibus propterea lucrum cessat, & damnum emergit. Si enim verè sunt in culpa non solvendo necessariò sequitur, ut ad omne interesse obligentur. Quamvis tales subinde excusari possint ex eo, quòd mercatores, aliive creditores tale interesse non exigant, nec de eo solvendo ipsos admoneant, juxta dicenda.

141 II. Ad inducendam obligationem restituendi

ejus.

eiusmodi interesse sub mortali, requiritur ut mora debitoris in solvendo sit culpabilis culpâ Theologica gravi, seu mortali: cum nimirum quis seclusa omni causa excusante, solutionem notabili tempore differens, advertit dilationem creditori esse damnosam, eumque merito, & rationabiliter esse invitum. Quare si nulla adsit culpa Theologica, vel solum adsit culpa venialis, non erit debitor obligandus sub mortali ad compensandum interesse quodcumque, sive ordinarium, sive extraordinarium. v.g. Emitti centum modios frumenti Mense Januarii, brevi tempore solvendo, & sine culpa mortali distulisti solutionem pretij usq; ad mensem Majum, quando frumentum jam multo majori pretio venditur, non obligaris, nisi ad valorem conventum Mensis Januarii; non autem ad illum excessum pretij Mensis Maii, quod est interesse ordinarium. idemque est, si pecuniâ debitâ, & tempestive à te redditâ, mense Majo creditor quodcumque lucrum acquisivisset, quod est interesse extraordinarium. *Ratio* superius generaliter data est: quia nulla culpa vel levis, & venialis tantum culpa, in differendo, non potest parere obligationem gravem, & sub mortali ad compensandum interesse. *Excipe*: nisi in contractu debitor verè & libere consentiente appositum fuerit pactum solvendi interesse ex quacunque mora, etiam inculpabili proveniens: tunc enim debitor obligabitur ex pacto, non autem ex delicto moræ culpabilis. Vide de hoc Lugonem *disp.* 21. *Sett.* 1. n. 23.

III. Quia ergo (ut *S. preced.* dictum) terminus 142

Y 2

pra-

præfixus solutioni debet accipi non mathematicè sed more communi humano moraliter, hinc plerumque excusatur debitor à restituendo interesse non solum per hoc, quòd dilatio solutionis non fuerit culpabilis mortaliter, sive propter impotentiam, difficultatem solvendi, sive propter ignorantiam, oblivionem, vel similem causam, sed etiam ex hoc, quòd debitor bona fide putaverit creditorem non esse graviter invitum ad modicam talem dilationem, cum in praxi non soleant ita urgere debitores, ut ipso die, vel tempore præfixo solvant, sed cum aliqua benignitate extensio fiat. Item credere plerumque poterit debitor, cum creditores scientes, & potentes exigere debitum, tamen non exigunt, non esse ita graviter invitos ad prædictam dilationem: & sic se, & à peccato gravi dilationis & ab onere restituendi interesse liberari. Vide Lugonem *disp. 18. Sect. 2. n. 38.*

143 IV. At supponamus creditores esse omninò invitos ad dilationem solutionis ultra terminum: quæstio jam est, an ad hoc, ut debitor in conscientia obligetur ad solvendum interesse extraordinarium (nam de ordinario non est dubium deberi ante admonitionem) ex mora culpabili, debeat prius fuisse admonitus à creditore dicente v. g. solve mihi meos centum modo debitos, aliàs negotiationes meas exercere non poterò; ideòq; lucrum mihi cessans compensare debebis? Negant eiusmodi præmonitiones requiri, *P. Navar.* & alii cum *Diana p. 1. tr. 8. resolut. 87.* Quia juxta jus supra allegatum: *Dies interpellat pro homine.* Affirmant autem

tem, talem præmonitionem requiri *Azorius*, aliisque
 citt. *Lugo disp. 18. Sect. 2. Tamb. cit. tract. 3. c. 8.*
de mutuo §. 3. n. 8. Ratio est: quia debitor fortas-
 se, si de novo hoc onere admoneatur, omnibus vi-
 ribus illud cavere, & debitum solvere sataget. Et
 quia si non admoneatur, meritò præsumet, & cre-
 det debitorem velle condonare illud subsequens in-
 teresse: nam generalis illa præsumptio, quòd quili-
 bet velit lucrari suis rebus, si possit, non videtur
 sufficere ad ponendam obligationem tam certam in
 debitore. Nec obstat illud jus allegatum: hoc enim
 solum intelligitur de debito principali, seu sorte,
 vel lucro convento in negotiatione, non verò de
 quocunque interesse possibili, vel consequente. Ex-
 cipitur tamen hîc consuetudo Mercatorum præser-
 tim in mutuis, de quo alibi.

2. VII.

*Nec satisfacit successivè restituendo per par-
 tes, cum quis potest simul restituere totum.*

I. Debitum nimirum sive ex contractu, sive ex
 delicto magnæ alicuius summæ, etsi subsi-
 stente rationabili causa satisfaciat restituendo suc-
 cessivè per partes: ut si simul non suppetat tanta
 summa, sed successivè comparanda sit: aut restitu-
 tio ob periculum infamiæ, vel damni debeat fieri
 occultè & successivè, ne advertatur.

II. Quando tamen commodè potest simul sol-
 vere totum, non satisfacit restituendo successivè
 per partes, nisi in casu raro rationabiliter præsu-
 mere possit de consensu domini in talem modum
 restitu-

342 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta. 2. Tab. Cap. III.*
restituendi. *Communis D D. apud citt. omnes.* Ratio est: quia eo casu debitor detinet alienum rationabiliter invito domino, cum tamen jure naturæ teneatur restituere statim moraliter, quando commodè potest: ergò nolens, cum commodè possit, restituere totum debitum, sed solum successivè per partes absque ullo præsumpto rationabiliter consensu domini, peccat contra justitiam pro ratione materiæ, & moræ solvendi, ex genere suo mortaliter: & consequenter cum tali proposito non potest absolvi à Confessario, juxta communem Doctorum apud *Molinam. Laym. citi.* Ratio clara est: quia talis pœnitens non vult cessare à toto peccato injustæ detentionis rei alienæ simul, & simpliciter, sed solum secundum quid, successivè per partes: ideòque non est perfectè pœnitens, nec dispositus, nec capax absolutionis.

146 III. Attamen *Navar. Hostiensis Gabriel. apud Dicastillum* mox citandum, docent posse talem absolvi, quando Confessarius duo videt ex dispositione pœnitentis: Quòd concessio ei hoc modo restituendi, restituet, aliàs non. 2. Si creditor ex hac dilatione successiva restituendi non incurrat aliquid notabile damnum, tunc enim, ajunt, cum Confessarius utiliter gerat negotium creditoris, videtur creditor consentire in eam dilationem, & successivam solutionem. Sed certè videtur consentire plerumq; coactus & admodum involuntarius propter obstinationem, vel avaritiam debitoris, sicut mutuarius consentit in usuras solvendas usurario; ergò sicut usurarius, ita talis debitor propter illum
confer-
tonse
IV
si ultr
Conte
pter ig
quòd
obliga
vertat
jori ol
dissim
abeat
rtiam
credite
geret
citt. D
dub. I.
si tam
ceri p
aperie
sa sit,
Consc.
In ista
C
propos
poterit
enim

consensum, à peccato, & verè injuriâ excusari, & consequenter à Confessario absolvi non poterit.

IV. Probabilis tamen, & tuta erit hæc sententia, ¹⁴⁷ si ultra ista duo addatur etiam tertium, scilicet ut Confessarius advertat pœnitentem debitorem propter ignorantiam probabilem, bona fide putare, quod eo modo per partes solvendo satisfaciat suæ obligationi: tunc enim, si idem Confessarius advertat se nihil profuturum admonendo eum de majori obligatione totum simul solvendi, prudenter dissimulando poterit eum absolvere, ne alioquin abeat desperatus, vel loco peccati materialis, jam etiam formaliter peccaturus: sic enim non solum creditoris, sed etiam pœnitentis negotium utiliter geret Confessarius. Ita *Sylv. Armilla, Navar. alijs cit. Dicastillus lib. 2. de restit. tract. 2. disp. 10. dub. 1. a. n. 6. Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 4. n. 4.* Quòd si tamen eo casu debitor pœnitens dubitet, & doceri petat de obligatione sua, jam veritas ei syncerè aperienda erit, cum jam dubitet, & conscientia læsa sit, juxta communem doctrinam in materia de Conscientia, & Pœnitentia.

§. VIII.

In istis secus volens debitor à Confessario, ne moribundus quidem absolvi poterit.

Certum est apud omnes, Confessarium non ¹⁴⁸ posse absolvere pœnitentem, qui non habet propositum restituendi, quamprimùm commodè poterit, seclusa justa causa excusante. *Omnes.* Hoc enim propositum essentialiter includitur in ipsa

contritione , seu dolore efficaci de peccatis cum proposito vitandi omnia peccata impoſterum, quale eſt etiam inſta detentio rei alienæ. Ubi tamen iterum advertendum, quòd paulo ante dictum. Si nimirum Confefſarius advertat debitorem propter ignorantiam invincibilem bona fide non advertere ſuam obligationem reſtituendi in toto, vel in parte, & ſe admonendo, vel inſtruendo nihil profuturum, poteſt, & debet prudenter diſſimulando eum abſolvere, (& non inſulſè ſtatim ad aliũ remittere &c.) & ſic potiùs illum relinquere in bona fide ſimpliciter peccati materialis, quàm facere, ut deinceps (etiã ex mera propria malitia) etiam formaliter peccet, vel omninò deſperatus abeat. At verò ſi ſimiliter doceri petat ipſemet, omninò veritas aperienda erit, ut etiam modo dictum.

- [149] II. Ad abſolutionem conferendam non prærequiritur reſtitutio realis, ſed ſufficit mentalis, ſeu firmum proſitum reſtituendi in proximum, ut contra *Mercurium*, & quosdam nimirum criticos, docent omnes Theologi. Imò quamvis aliquis ſemel in confeſſione promiſſiſſet, & poſt culpabiliter neglexiſſet reſtituere, poſtea tamen ſeriò dolenti, & aſſerenti ſuum firmum proſitum reſtituendi, credere, & abſolutionem non negare debet Confefſarius; ex eo enim, quòd quis ſemel, & iterum proſitum non impleverit, non ſequitur etiam poſtea non ſeriò promittere, vel reſtiturum non eſſe. Et ſicut in omnibus aliis Confefſarius credere poteſt, & debet pœnitenti, qui in hoc iudicio eſt teſtis tam pro ſe, quam contra ſe, ita etiam in hoc. Unde à fortio-

fortiori, quoties poenitens accedit cum impotentiâ restituendi, est absolvendus, si dicat, se habere firmum propositum restituendi, quamprimùm poterit; esto sapiùs antea restituere culpabiliter neglexerit: idque etiamsi restitutio facienda sit pro decimis Ecclesiæ, ut ex Molina docet Dicastillus in. n. 12. Ratio est: quia Concilium Trid. dum præcipit Confessariis, ne absolvant debitores decimarum, quousque eas solverint, eosque excommunicari jubet; intelligendum est, loqui de debitoribus potentibus solvere, qui que non solvendo peccant, qui soli excommunicari possunt; undè impotentes tunc benè possunt absolvi, etiamsi in foro externo habeantur excommunicati, modò in foro conscientiæ excommunicationem defactò non incurrerint: quia scilicet jam verè erant impotentes, quando excommunicatio lata fuit; quòd si verò erant potentes solvere, quando lata fuit excommunicatio, eamque reverà incurrerunt, jam non poterunt absolvi à peccatis, nisi priùs absolvantur ab excommunicatione ab eo, qui potest, & præstita cautione de solvendo, quamprimùm poterunt, juxta communem doctrinam in materia de censuris.

III. Qui bis, ter, aut sapiùs in aliis confessionibus iussus, & pollicitus restituere, & tamen, cum facile potuerit, non restituit, regulariter non est absolvendus, nisi priùs re ipsa restitutionem fecerit, iteoque remittendus, ut priùs restituat, juxta communissimam DD. Ratio: quia talis homo est in periculo proximo, ipsâ experienciâ compertâ, etiam impòsterum omittendi restitutionem. Sicut

enim concubinarius sæpius iustus, non eiciens concubinam; ita sanè etiam debitor, qui sæpius, ter, quater, sexies v. g. proposuit, & promisit restituere, & non restituit, manifestè arguitur inefficacis propositi, ideòque ordinariè non est absolvendus, sed remittendus, ut priùs restituat, si commodè possit: si commodè non possit remitti, iterum seriò proponenti ea vice prudenter credendum erit: nam talis posset esse pœnitens, & tales circumstantiæ possent concurrere, ut Confessarius possit, & debeat esse contentus solo proposito restituendi, etiam si antè sæpius iustus restitutionem omiserit. Utrum *Nav. valentia*, & aliis notat *Molina disp. 756. n. 3.* Sic declarans exemplo: ut si Confessarius non leviter credat, pœnitentem re ipsa statim restitutum, ex eo, quòd non eà acrimoniâ ei fuerit injuncta restitutio in præcedentibus confessionibus: vel si aliæ adsint circumstantiæ ad id credendum; & maximè si injungat illi, ut non priùs accedat ad Eucharistiam, donec restituat &c. *Sic ille.* Dixi ergo notanter, *regulariter* tales non esse absolvendos.

351 IV. Confessarius non tantùm sanum absolvere non potest volentem restitutionem differre usque ad mortem, & dispositionem ultimæ voluntatis suæ: quia nimirum talis non videtur habere firmum, & absolutum propositum restituendi statim moraliter, sicuti obligatur; sed solum conditionatum, & suspensum: volo restituere, non sicut, & quando debeo, sed quando moriar, vel si moriar: adeòque eo ipso consentit in injustam detentionem rei alienæ interea, dum vivit. Sed neque absolvere potest

potest moribundum, seu in articulo mortis constitutum, qui cum commodè possit, non vult ipse restituere, seu per se, sed onus restituendi relinquere heredibus. Ratio manifesta est eadem: quia non vult restituere absolutè, sed conditionatè, si moriatur: interim consentiens in iniustam detentionem rei alienæ, & damnum proximi, ideòque ad absolute restitutionem est indispositus. Deinde per se culpa gravis est, obligationem propriam velle transferre in alios qui ordinariè erunt ipso testatore negligentiores, ut cetera taceam. Denique talis dispositio restitutionis nimis periculosa, & multis modis injuriosa, ac damnosa est creditoribus, ut experientià nimis notum. Sic DD. passim Navar. uterque, Sylv. Azorin., aliisque cit. valdè rigidè Molina disp. 753. Lessius lib. 2. c. 12. dub. 3. n. 11.

SECTIO IV.

Ubi, quo loco restituendum?

SUMMARIUM.

13. Restitutio ex delicto faciendâ est in loco Domini seu creditoris, ubi scilicet is rem suam haberet, si ablata, vel detenta non fuisset.
14. Idque semper expensis ipsius debitoris.
15. Non solum quando ipse rem aliò transtulit.
16. Sed etiam quando ipse dominus seu damnificatus aliò migrabit, & rem seu pretium ejus secum asportasset.
17. Quòd etiam verum est, si restitutio fiat ex sola iniusta detentione.
18. Usque ad n. 161. Quantas expensas facere debeat debitor ex delicto ad restituendam rem alienam, variae sunt sententiae.

161. *In nostra Sententia: Si debitor in expensis faciendis pro restitutione rei alienæ patiatur damnum solimæ quale, vel paulò majus, quàm patiatur dominus ex carentia rei suæ, adhuc obligatur restituere;*
162. *Si verò deberet pati damnum longè majus, restitutionem differre potest.*
163. *Idèoque restitutio faciendæ est per expensas debitoris proportionatas debito; ut si aliter restitutio fieri non possit, nisi tanta faciendæ sint expensæ, quantum est debitum: & g. mille, ut restituas mille debita.*
164. *Si nulla sit via, vel spes rem cum talibus proportionatis expensis restituendi ipsi domino, restituenda est ejus proximè consanguineis, vel in horum defectu pauperibus.*
165. *Restitutio ex re accepta in loco debitoris, si alio transferenda sit fieri debet expensis creditoris vel domini;*
166. *Qui proinde à debitore litteris & g. monendum est, quid de re sua fieri velit.*
168. *Quid faciendum debitori, si dominus ignoretur, aut conveniri, vel res transferri non possit sine equalitate, vel majori sumptu, quàm ipsa valeat?*
170. *Vsq; ad n. 174. Restitutio ex contractu justo faciendæ est in loco conventionis expresso, vel tacito:*
174. *Vsq; ad n. 177. Si verò res sit alio transferenda, id fieri debet expensis illius, in cujus gratiam vel utilitatem potissimum contractus initus est.*

ASSERTIO IV.

152 **R**estitutio debitorum ex delicto formali, seu ratione injustæ acceptionis, detentionis, vel damnificationis faciendæ est in loco domini, vel creditoris, idq; semper expensis ipsius debitoris, proportionatis tamen, & ipsum debitum non nimium excedentibus, Restitutio ex re accepta in loco debitoris, si alio res transferenda, fiat expensis domini, vel creditoris. Restitutio ex contractu justo in loco conventionis, vel expresso

expresse, vel tacite, vel implicite desumendo ex contractus natura, circumstantiis, aut consuetudine communi, & expensis illius, in cuius gratiam, vel utilitatem potissimum contractus initus est, aut in ipso contractu expresse, vel implicite, dispositum. Est communis, uno tantum, & altero controverso, ut patebit.

§. I.

Restitutio ex delicto &c. facienda est in loco domini, vel creditoris.

Qui nimirum res injuste ablata, detenta, vel damnificata est: non tamen in quocunque loco dominus, vel creditor fuerit, vel voluerit, restitutio facienda erit, sed in illo tantum loco, ubi is eam suam habiturus fuisset, si ei injuste ablata, detenta, vel destructa non fuisset. Ita omnes. Ratio patet: quia per restitutionem creditor debet ad æqualitatem reduci, ita ut nullum ex injusta tua acceptione, vel detentione patiatur damnum, vel gravamen: sicque non possit manere rationabiliter invitatus: atqui non reducetur ad æqualitatem, sed ex multa tua acceptione, vel detentione damnum, vel gravamen patietur, ideoque rationabiliter invitatus, nisi res sua restituatur in loco, in quo eam haberet, si ei ablata non fuisset: alioquin enim is, quique sua culpa propter tuam culpam deberet adhibere novum laborem, vel expensas ad rem suam in locum convenientem transferendam, ut patet: Ergo &c. Quare si mihi hic Passavii surripuisti equum v. g. & illum transtulisti Viennam: hic Passa-

vii debes mihi restituere, non Viennæ. Similiter, si mihi hîc Passavii furatus es pecuniam, quam ego Romam proficiscens mecum tulissem, Romæ debes mihi restituere. Similiter, si furatus es pecuniam, quam dominus in quemcunque etiam remotissimum locum mittebat, in eodem loco reddenda erit: ita enim semper rationabiliter vult dominus. Contra autem non potest rationabiliter velle, pro arbitrio suo in quocunque loco sibi fieri restitutionem, sed solum in illo, quò culpa furis se extendit, nimirum ubi rem suam haberet, nisi à fure ablata, vel detenta fuisset. Unde si mihi Passavii furrupulsi pecuniam, vel rem quamlibet, quam ego ob negotia profectus Romam, mecum non tulissem, sed hîc reliquissem, satisfacis restituendo Passavii, & non cogaris reddere Romæ, etiamsi ego sic maxime vellem: quia furto tuo non es causa, cur ego rem meam Romæ non habeam, sed tantum Passavii. Et ita in similibus.

§. II.

Idq̄ semper expensis debitoris.

154 **C**ommuniſſima. *Syl. Medin. Navar. aliisque congeſtis Molina disp. 752. Less. l. 2. c. 15. dub. 8. Laym. lib. 3. de just. tr. 2. c. 10. de restit. n. 1. Lugo disp. 20. sect. 8. n. 183.* Ratio clara est: quia qui obligatur ad finem, obligatur etiam ad medium per se necessarium ad illum finem: sed debitor ex delicto tenetur ad restitutionem in integrum cum toto interesse, ita ut dominus omninò servetur indemnis, ac si delictum nunquam fuisset factum: ergo

ergo si restitutio non possit fieri sine expensis debitoris, erit expensas facere tanquam medium ad illum finem per se necessarium: & secus creditor patereetur damnum ex alterius injuria. Unde ultimus observa.

I. Hoc maximè quidem verum est, quando ini-¹⁵⁵quus possessor ex loco injustæ ablationis, vel damnificationis aliò migrat, & rem ablatam secum transportat, v. g. pecuniam, vinum, triticum ex Austria in Sueviam: tunc enim sine dubio rem ablatam, vel damni compensationem ad damnificatum suis expensis in Austriam remittere cogitur: quia ipse solus causa fuit & damni. & expensarum.

II. Etiam verum est, quando ipse dominus, vel¹⁵⁶ damnificatus ex loco damnificationis aliò migrat, & rem ablatam, aut ejus divenditæ pretium secum transportaturus erat: adhuc enim tenetur fur, vel damnificans rem, vel ejus compensationem domino transmittere propriis suis sumptibus, detractis tamen, saltem in foro conscientia iis sumptibus, quos ipse dominus in re illa transferenda necessario fecisset: Ubi contra *S. Antonium, Paludanum, Abbatem, & alios Sumistas docet communior DD.* Ratio est: quia damnificans suâ culpa injustæ ablationis, vel damnificationis, adhuc veteris causa expensarum illarum fuit, in quibus proinde dominum debes servare indemnem: nam propter ipsius injustitiam dominus rei non debet privari libertate mutandi domicilium suum, aut migrandi aliò, quocunque libuerit: ergo debitor sibi ipsi, & culpæ suæ imputet, quòd postea, domino aliò migrante,

grante, in restituendo illos sumptus facere cogatur, quos tamen, ut dixi, ipse dominus non fecisset. Quodsi enim etiam ipse dominus, vel creditor similes sumptus in transferenda re ipsa, si ablata, vel damnificata non fuisset, facere debuisset, tunc debitor in foro conscientiae potest illos sumptus detrahere, v. g. tantum retinendo de bonis domini, quantum ad ea transferenda necesse fuisset. *Ratio est*: quia debitor iniquus solummodo tenetur servare dominum indemnem; adhuc autem servat indemnem, etsi in restituendo detrahat illos sumptus, quos dominus ipse aliò migrans in conferenda re sua facere debuisset, adhuc enim tantum recipit, quantum haberet, si injuriam passus non fuisset, ut intuenti patet: ergo &c.

157 III. Etiam verum est, si restitutio fiat ex sola injusta detentione: quia etiam tunc jam est ex delicto: v. g. commodavi tibi equum ad unum mensem, tu ultra terminum fuisti in mora culpabili detinendo per alterum mensem, quando ego cum rebus meis omnibus profectus sum Viennam; debes eò tuis expensis mittere mihi equum, detractis tamen rursum expensis, quas ego quoque in deducendo equo fecissem: nullis autem detractis, si fecissem nullas, ut modò dictum. Sic enim ad æqualitatem redactur injustitiae damnum, cujus mihi injusta mora tuâ causa fuisti.

158 IV. Sed quæstio hîc valdè intricata est, quantas expensas debeat facere debitor ex delicto ad restituendam rem alienam? Tres sunt hujus Sententia. *Prima* rigidissima est *Cajetani, Armilla, & aliorum* apud

apud Valq. Opusculo de restit. c. 10. dub. 1. in re-
stitutione rei injustè ablatæ non esse attendendum
ad sumptus, vel expensas quascunque semper à de-
bitore præstandas, si aliter restitutio fieri non possit:
quia ex suo delicto ad id totum obligatus mansit, &
dominus, vel creditor in rigore justitiæ justè potest
velle, ut res suas sibi restituat, quibuscunque ex-
pensis, quas debitor sibi ipsi & culpæ suæ imputare
debeat. Sententia nimis rigide, & in praxi intolle-
rabilis, ut mox videbitur.

Altera Sententia est communis D. Thomæ 2. 2. 159
q. 62. a 5: ad 3. Soti 4. dist. 15. a 4. aliorum, quos
congerunt, & sequuntur Molina disp. 752. Less.
lib. 2. dub. 8. Bonacina disp. 2. de restit. q. 5. Laym.
c. 6. Nimirum debitorem non obligari ad restituendum
immediatè domino, si majores expensæ, quàm
res debita valeat, faciendæ necessariò essent: sed
si res alicujus momenti sit: expectare posse, quo-
usquæ spes superest commodioris occasionis ad re-
stituendum; ablata autem omni spe commodæ oc-
casionis, ex rationabiliter præsumpta voluntate
domini, rem restituendam esse ejus proximis con-
sanguineis, vel hæredibus, & in defectum horum,
pauperibus, juxta dicta superiùs: Si verò res parvi
momenti sit, & sine majori expensâ domino reddi
nequeat, posse pro ejus salutè statim erogari in pau-
peres, ut notat Less. l. cit. Hæc sententia maximè
in parte probabitur mox §. seq.

Tertia Sententia media est: Etiam si damnum de-
bitoris in expensis faciendis superet in duplo dam-
num creditoris rei, vel debiti sui, ita ut si ei ad resti-
tuen-

tuendū æquè diviti tria, expendenda essent alia sex, non excusari debitorem à restitutione domino immediatè facienda: Si verò etiam hanc proportionem excedat damnum debitoris, tunc demum sufficere ad hoc, ut non domino immediatè, sed eius nomine consanguineis, vel in horum defectum, pauperibus restituatur. Ita mediando inter duas priores sententias resolvit Lugo *supra cit. n. 190.* Et ratio est: quia supposità innocentiam creditoris, & culpam debitoris injusti, duplo major est ratio, ut debitor injustus patiat, quàm ut patiat innocens creditor: ergo si aut creditor innocens debeat amittere suum debitum, aut debitor nocens suas expensas, non sufficit, ut hic solum patiat æquale damnum in expensis necessariis, sed etiam majus pati debet potius, quàm creditor damnum patiat sui debiti. Sententia speculativè omninò probabilis. Nostra autem assertio cautè ita dicit.

§. III.

Expensis debitoris proportionatis, scilicet ipsius debiti non nimium excedentibus.

161 **C**ertum apud omnes est, quòd si debitor iniquus in expensis faciendis pro restitutione rei alienæ patiat damnum solum æquale, vel quàm æquale, aut aliquantò majus, quàm patiat dominus ex carentia rei suæ, sine dubio adhuc obligatur debitorem ad restituendum. *Ratio:* quia in domino æquali, vel non multum excedente merito debet esse melior conditio, & potior ratio haberi innocentis domini, seu creditoris. Tu instruisi, tu com-

mede; hoc est: tu in causa fuisti, cur tantæ expen-
sæ sint faciendæ, tu ergò expende: neque enim ex
tua injuria debet dominus damnum rei suæ pati.

II. Probabilissimum est, si debitor in expensis **162**
faciendis, patiatur damnum longè majus, quàm
dominus patiatur ex carentia rei suæ, tunc posse
deferri restitutionem, & fieri juxta communem
sententiam secundam supra illatam, ita plurimis
ut. Vasq. cit. c. 10. dub. 1. n. 27. Tamb. cit. tr. 4.
n. 1. §. 8. n. 4. Ratio urgens est: quia justitia non
diversatur Charitati, quæ est finis omnium virtu-
tum, nec rectæ rationi, quæ omnem virtutem diri-
git: atqui Charitas, & recta ratio dicitur, dominum,
vel creditorem non debere, nec posse rationabiliter
velle restitutionem sibi fieri cum tanto rigore, per
medium adèd improportionatum, cum tam into-
lerabili damno debitoris, scilicet per expensas in
duplo, triplo, decuplo &c. imò amplius exce-
dentes ipsum debitum, ut qui centum florenos de-
bet, restituere teneatur, etiamsi alii ducenti, mille,
vel decem millia expensarum ad transferendum de-
bitum necessaria essent: ergo &c. Deinde præ-
ceptum restitutionis non obligat cum periculo a-
missiois vitæ, vel famæ, secundum omnes: ergo
neque obligat cum tam notabili, & excessivo dam-
no temporali debitoris. Obligatur savè injustus
debitor simpliciter ad restitutionem, ut ad finem,
& consequenter etiam ad expensas necessarias tan-
quam ad medium; certè tamen ad expensas pro-
portionatas debito, & secluso longè graviori pro-
portio damno: nemo enim ex obligatione finis tene-
tur

tur ad medium adeò improportionatum, sed censetur obligatio finis pro hic & nunc suspendi, donec medium proportionatum, & commodum magis superpetat, ergò debitor, quemadmodum si debitum non posset aliter restituere creditori absenti, nisi ipsemet deferret in remotissimam regionem, secundum omnes non teneretur, sed aliam commodiorem occasionem, vel viam expectare posset; ita etiam, si non possit restituere debitum, nisi per multò majores expensas, & valde graviore damno suo, non tenebitur pro tunc, sed aliam commodiorem occasionem expectare licebit.

163 III. Restitutio ergo facienda est per expensas debitoris proportionatas debito, non absolute & arithmetice computando cum ipso debito, ut si aliter restitutio fieri non possit, tantum debitor teneretur expendere, quantum est debitum v. g. mille, ad hoc, ut restituat mille debita; sed respectivè attendendo ad damnum utriusque secururum, si restitutio fiat, vel non fiat, ex circumstantiis personarum ditiorum, vel egenorum. Unde fieri potest, ut jacturam mille aureorum respectu pauperioris tantum valeat, ac jactura duorum millium, respectu ditioris. Quòd si ergò creditor dives, debitor autem pauper sit, excusabitur hic à restitutione domino immediate faciendæ, etiamsi multò minores expensæ faciendæ essent, quàm debitum valeat: quia debitori egeno jactura quingentorum, v. g. majus damnum est, quàm diviti creditori jactura totius debiti mille aureorum. Econtra si creditor pauper, debitor autem dives sit, is non excusabitur

abitur à restitutione faciendâ, etiamsi multò, v. g. duplo, vel triplo majores expensæ faciendæ essent, quàm debitum valeat ob rationem oppositam: quia civiti jactura duorum, vel trium millium minus damnum est, quàm egeno jactura sui debiti, mille aureorum tantum,

IV. Quòd si denique nulla sit spes futuræ opportunitatis, qua res cum talibus proportionatis & moderatis expensis restitui, aut saltem per litteras domini voluntas explorari possit, non ideò debitor iniquus poterit sibi rem retinere, quippè debitum ex delicto; sed juxta rationabiliter præsumptam domini voluntatem debet restituere, vel ejus proximè consanguineis, aut in defectum horum, immediate pauperibus, juxta dicta *sect. 2. §. 5. de restit. debitorum incertorum ex delicto*. Quia hoc casu moraliter judicatur dominus, ac si esset incertus, vel ignotus. Eodémque modo dicendum in casu, quo debitor ob inopiam nullo modo potest expensas facere ad transferendam rem, nec dominum adhibere: tunc enim pari modo det rem pauperibus, vel si ipse æquè pauper sit, sibi applicare poterit in probabili sententia, ibidem relata.

§. IV.

Restitutio ex re accepta in loco debitoris, si aliò transferenda, fiat expensis creditoris, vel domini.

V. G. Habuisti bona fide alienum equum, vel rem, vel quàm libet rem; bos alienus ad tuum præsepium confugit; hospes marsupium, vel far-

sarcinam in tuo diversorio reliquit &c. postquam cognovcis rem esse alienam, satisfacis restituendo in eodem loco ubi tu es debitor. Quòd si ad dominum rei absentem res transferenda sit id suis expensis is curare debet. Communissima cum Molina sæpè cit. disp. 752. Less. Laym. cit. n. 4. Lugo disp. 20. Sect. 8. §. 2. Ratio ex superioribus liquet: quia possessor bonæ fidei solum tantum debet restituere, quantum ex re aliena possidet: nec inde, nulla suo culpa interveniente, tenetur pati aliquod damnum: atqui cogere tur plus restituere, quam possidet, & pateretur damnum sine sua culpa, si rem hactenus bona fide possessam suis sumptibus ad dominum destinare deberet: ergo sufficit ei restituere in loco possessionis, sumptibus ad transferendum necessariis domino relictis, qui jus habet in rem suam, nullum verò jus habet in debitorem bonæ fidei. Ubi iterum breviter observandum.

166 I. Postquam possessor bonæ fidei intellexit rem esse alienam, v. g. equum bona fide emptum, debet domino per epistolam insinuare, & explorare, quid de re sua fieri velit: si transmitti postulat, & ille expensas facere cogatur, tenetur dominus solvere, aut ille tantundem de re domini, si divisibilis sit, detrahere, & reservare poterit. Quòd si autem superfluas expensas sine rationabili domini voluntate fecit, v. g. si equum illi transmitteres cum majoribus expensis: quam ipse equus valeat, illas utique in quantum superfluas amittes, nec dominus solvere cogetur.

167 II. Similiter si possessor bonæ fidei pro re aliena

iam cognita conservanda, vel custodienda aliquas expensas faciat, v. g. ad equum sustentandum, aut si aliò migrans, rem in priori loco non satis tutam, secum non sine expensis vel labore transferat, tenebitur dominus compensare, aut ille detrahere poterit, vel actione negotiorum gestorum recuperare, idque ex tacito contractu: qui dicitur ex negotiis similiter gestis *L. 2. ff. de negotiis benè gestis.*

III. Quòd si dominus ignoretur, vel ita absens sit, ut conveniri non possit, aut res transferri non possit sine æquali, vel majori sumptu, quàm ipsa valeat; siquidem supersit spes aliquando dominum conveniendi, & res alicujus momenti sit, ut meritò censeatur dominus non fore contentus, ut alteri detur: eoque servanda erit, aut si servari nequeat, abolenda vel alienanda, pretium postea domino restituendum. Cessante autem omni spe dominum conveniendi, aut aliàs, si res parvi momenti sit, reddenda erit ejus consanguineis, aut in horum defectum pauperibus, juxta communioem & tutiorum Sententiam supra *Sett. 2. §. 5. & 7.* explicatam. Etsi quoque probabile sit, possessorem bonæ fidei posse sibi retinere: quia tunc res comparatur debito incerto, seu rei ignoti domini.

IV. Quòd si tamen debitor ex re accepta, postquam intellexit rem esse alienam, inquirere negligat dominum, aut eo cognito, incipiat in mora esse culpabili restituendi, tunc eo ipso incipit esse debitor delicto, & malæ fidei possessor, adeoque deinceps tanquam talis domino restituere debet suis expensis ut notat *Lugo cit. n. 194.* Et ex alibi dictis colligitur.

Restitutio ex contractu justo fiat in loco conventionis expresso, vel tacito.

1701. **C**Larum est restitutionem ex contractu debere fieri in loco, de quo expressè, vel tacitè inter partes conventum est: & si translatione opus sit, expensis debitoris. Communissima cum Navarra n. 42. meique citati omnes: Idque sive restituenda sit eadem res numero, seu, ut loquuntur Juristæ, eadem res specie: v. g. hic equus locatus, commodatus, depositus, impignoratus; sive restituendum sit aliud æquivalens, v. g. pretium pro equo empto, alia pecunia pro pecunia mutuata &c. Si ergo emisti, & conduxisti equum pro pretio solvendum hic Passavii v. g. hic debes solvere, si alibi, alibi.

171 II. Quòd si de loco restitutionis nihil sit expressum in contractu, tunc tacita conventio colligenda erit inspiciendo naturam contractus, consuetudinem loci, vel alias circumstantias. Et regulariter, restitutio, seu solutio fieri debet in loco, ubi res tradita fuit: ita enim postulat æquitas, & æqualitas inducenda intra contrahentes servanda: & regulariter si translatione rei restituendæ opus sit, expensis debitoris. Et hinc

172 III. Debita ex contractu gratuito v. g. donationis, legati, testamenti &c. restituenda sunt in loco, ubi erant, quando donatio, legatum, vel testamentum factum: atque sumptibus donatarii, vel legatarii inde transferenda. Communis apud Les-

Vasq. Lug. Ratio est : quia qui alicui rem gratis dat, donat, vel legat, non intendit ad aliquid amplius se obligare, quam rem alteri relinquere pro libitu, & si opus fuerit labore, vel industria sua auferendam.

IV. Debita ex contractu oneroso transferente ¹⁷³
dominium rei, iquo scilicet non eadem res, sed pro una re accepta, altera reddi debet, ut in emptione, mutuo, censu &c. restituenda sunt in loco, ubi res, pro qua solutio fit, accepta erat. *Ratio est* : quia in his reciprocis contractibus res una in alterius locum quasi substituitur, quod tunc perfecte fit, si etiam idem locus acceptionis, & restitutionis seruetur, ut notant, *Vasq. Laym. ll. cc.* Quin etiam eadem ratione debita ex contractu non transferente dominium, ut deposito, commodato, locato restituenda sunt in loco, ubi res tradita fuit, omnium consensu. Sed cujus sumptibus, si res deposita, commodata, locata, restituenda aliò transferenda sit? Respondet Assertio in fine.

§. VI.

Expensis illius, in cuius gratiam, vel utilitatem potissimum contractus initus est.

Et hinc.

¹⁷⁴
SI contractus initus est in solam utilitatem al-
terius contrahentis, seu dantis aliquid, ut in deposito, v. g. si quis apud te Passavii torquem deposuit, & velit sibi reddi Augustæ; fiat id ipsius sumptibus, & periculo : quia contractus totus est in gratiam ipsius; & aliàs tu patereris damnum in
Z s illis

illis expensis faciendis ex tuo beneficio, & sine ullo jure domini contra te.

175 II. Si contractus initus sit in tuam solius utilitatem, ut in commodato, precario, vel mutuo gratuito: debes eam tuis expensis restituere in loco, in quo eam dominus haberet, nisi illam tibi commodato, vel mutuò dedisset, modò per te steterit, quòd dominus eam rem secum aliò non transtulisset: deductis tamen expensis, quas fecisset dominus in ea re transferenda. v.g. Titius tibi Passavii gratis commodavit libros, vel mutuò dedit pecunias, alioquin secum laturus proficiscens Viennam: tuis sumptibus eò transmittere debes: quia contractus est in gratiam & utilitatem tui tantum: & dominus non debet damnum pati ex suo beneficio, scilicet gratuito commodato, vel mutuo.

176 III. Si contractus initus est in utilitatem utriusque, ut in locatione equi v. g. in quo & tu conductor equi usum habes, & dominus locans pretium accipit, & res aliò transferenda, nihilque de expensis conventum sit, quamvis primo intuitu tu videaris teneri transferre tuis sumptibus, ne dominus sine sua culpa damnum patiatur; probabilissimum tamen est, debere fieri expensis utriusque. *Ratio sumitur argumento retorto: quia si solus tuis sumptibus rem transferas, tunc damnum patieris sine tua culpa. Dividuntur ergo expensæ æqualiter, sicut æquale est commodum. Ita Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 1. §. 8. n. 12.* addens, non rarò debere fieri solis expensis domini: ut si conductor non fuit admonitus de loco, ubi restitutio facienda erit ex negligentia

gentia domini aliò forte migrantis : tunc enim illa communiter usurpato jure utens restituat in loco, ubi rem locatam accepit, & satisfaciet.

IV. Dicta hæcenus potissimum intelligenda sunt, de restitutione ex contractu, quo res eadem numero debita restituenda est : nam quando res alia pro alia restituenda est, ut in emptione & venditione pretiũ pro merce recepta, aut merx pro pretio jam accepta, in praxi semper solent convenire expressè de solo loco, & expensis restitutionis seu solutionis faciendæ, quod si tamen per injuriam interdum rudes contrahentes nihil de hoc constituent, ad tacitas, & consuetas in ea regione conventiones recurrendum est, & ut *S. preced.* dictum, regulariter restitutio faciendæ in loco, ubi res accepta fuit, & expensis debitoris. Vide, si vacat, latè *Molinam Lessium; Lugo citt.*

CAPUT IV.

De

Modo & ordine restitutionis, causisque excusantibus.

SECTIO. I.

Quo modo restituendum?

SUMMARIUM.

1. Restitutio faciendæ est eo modo, quo res sufficienter veniat ad manus domini.
2. Debita ex delicto occulto, occultè, ex publico autem quandoque etiam publicè restituenda sunt.

4. *Quam-*